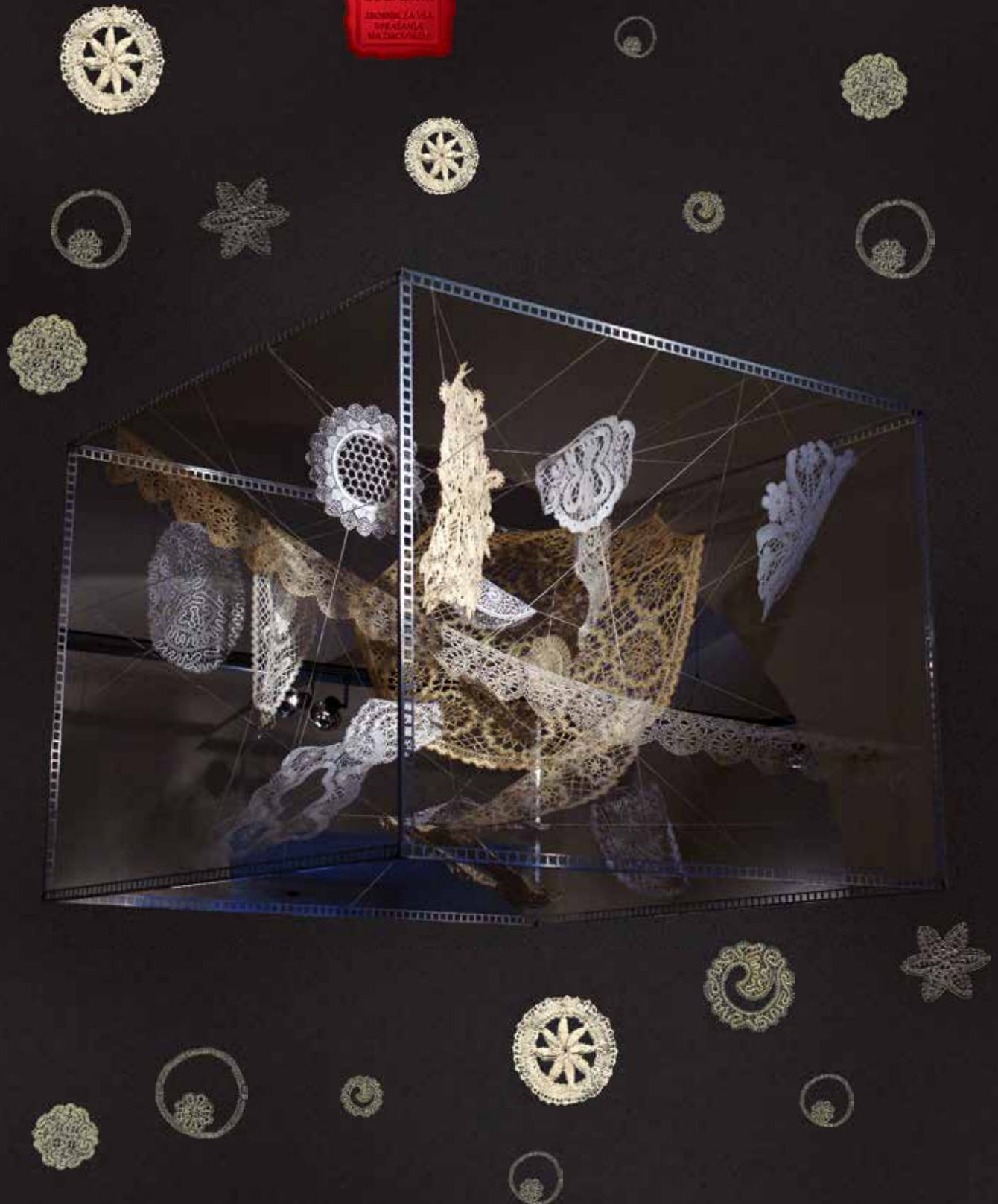

ŽIROVSKI OBČASNIK

ZBORNİK ZA VSA VPRAŠANJA NA ŽIROVSKEM, LETNIK XXXVII (2016), številka 46

ŽIROVSKI OBČASNIK

ZBORNİK ZA VSA VPRAŠANJA NA ŽIROVSKEM

Žiri 2016

UVODNIK

Miha Naglič

To pot v znamenju Alpine

Če bi nas kdo vprašal, katero je bilo v letu 2016 glavno žirovsko vprašanje, bi bil odgovor gotovo tak: glavno je (bilo) vprašanje, kako rešiti Alpino. Uredniki ŽO odgovora seveda ne poznamo. Tudi denarja, da bi jo kupili in tako rešili iz krempljev upnikov, nimamo. Zato sem se odločil, da skušamo odgovoriti vsaj na vprašanje, kaj se je z našo tovarno zgodilo, zakaj in kako je padla v brezno dolgov, iz katerega se zdaj sama ne more izkupati. K iskanju odgovorov na to vprašanje sem povabil vse, ki bi po mojem lahko razložili te reči. Iz njihovih člankov je nastala cela knjiga in ta je priložena letošnjemu rednemu zvezku ŽO. *Atentat na Alpino* je njen naslov, podnaslov pa: *Kaj se je (z)godilo z žirovsko tovarno*.

Več o Alpini torej v njeni knjigi, tu bi rad pojasnil le, kaj je v tem zvezku. Na prvem mestu je vsekakor intervju s pisateljico Tončko Stanonik. V prejšnjih zvezkih so svoj intervju dobili že številni Žirovci in prijatelji Žirov. Zlepa pa v dosedanjih 45 številkah v 37 zvezkih ni bilo intervjuja s tistimi, ki ŽO že ves čas delamo, s člani najožjega uredniškega odbora. Izjema je samo umetnik Tomaž Kržišnik, naš prvi likovni urednik, a tudi on je oba intervjuja dobil šele potem, ko ni več dejavno sodeloval pri urejanju. Svojevrstna izjema so tudi samointervjuji, ki smo jih sami s seboj opravili ob 30-letnici v ŽO 40 (2010). Zato sem se odločil, da do naše 40-letnice v letu 2020 opravimo še »ta prave« intervjuje s člani sedanjega uredniškega odbora. Dame imajo prednost in tako je letos kot prva na vrsti Tončka, naša »več kot lektorica« – jezikovna urednica.

Za pokušino navajam eno od vprašanj in del odgovora. Miha: »Kakšno je bilo dolgoletno delo lektorice? V očeh uporabnikov lektorskih storitev je to delo povezano s pridevniki natančen, potrpežljiv, marljiv, naporno je tudi za oči, treba je veliko »zicledra« ... Ko to naštevam, me spreleti: mar niso te iste lastnosti potrebne in značilne tudi za klekljarice!?!« – Tončka: »Kako dobro si to zadel. Zato naj začnem pri koncu tega vprašanja. Ja, tudi sama sem to primerjanje že večkrat poudarila, kadar sem govorila o svojih dejavnostih ... Če nimaš tega veselja, da potrpežljivo drsiš od besede do besede, vrstice do vrstice, strani do strani, dokler ne prideš do konca, tako kakor tudi pri klekljanju ne moreš preskakovati »postavkov«, delati bližnjic, izpuščati kitic in ribic, ker prav tisti trenutek nisi razpoložen za finese ... Če torej tega daru nimaš, potem je bolje, da se lotiš kakšnega drugega posla. Seveda je lektoriranje veliko več kot zgolj rutinsko pobiranje drobnih pravopisnih in slovničnih spodrsaljajev. Do besedila, ki si ga dobil v pregled, moraš zavzeti neki odnos. Lektor vse bolj, če le ima možnost in mu to dopušča čas, postaja pri svojem delu jezikovni svetovalec, pri obsežnejšem delu naredi načrt, se razgleda po vsebini, pogovori z avtorjem, počasi drsi v tvarino. Jaz temu pravim, da se moraš v besedilu udomačiti.«

Tončka je bila najprej predvsem lektorica, a z leti je postala tudi urednica in nazadnje še pisateljica. »Žirovka, ki je klekljanje na Žirovskem umestila v slovensko književnost.« Sicer pa se v tem obsežnem intervjuju (daljšega je imel v ŽO le akademik Zdravko Mlinar) sprehodiva skozi vse njeno življenje – od ljubljanskega rojstva do letošnjih čipkarskih »orgij« (OIDFA) in skupnega urejanja knjige o Alpini to jesen. Ko bo kdo pisal kakšno študijsko nalogo o Tončki-

nem življenju in delu, bo imel v tem intervjuju že vse povzeto. Ob sklepu intervjuvanka izreče tudi svojo življenjsko filozofijo, na svoj način ubesedi žirovsko načelo, da je treba biti z malim zadovoljen. »Da bi to zadnje (Saj nam gre kar dobro!) lahko reklo čim več ljudi. Slovenci smo urejeno, delavno ljudstvo, to se vidi vsepovsod. Vsi si zaslužimo dostojno življenje. Potem bi se v nas morda spet naselil optimizem in zaupanje v slovensko državo, ki smo se je v začetku tako veselili in bili ponosni nanjo. Tega zadnje čase močno pogrešam. Preveč nas je zajelo malodušje, češ saj se tako nič ne spleča. Zase pa: vedno sem delala bolj majhne korake. Da bi jih še nekaj časa, v dobesednem in prenesenem pomenu besede!« Žal tako ne razmišljajo ljudje, ki so šli v svojem pohlepu po denarnih in materialnih dobrinah tako daleč, da so skoraj uničili žirovsko tovarno. – Intervjuju dodajamo dve Tončkini zgodbi, tudi v teh dveh nastopajo klekljarice in njihove čipke.

Sledi domoznanski razdelek: Na Žirovskem nekoč – raziskave in spomini. Tu je najprej simpatični članek zdravnika in domoznanca Toneta Koširja o tem, kaj je dalo Žirem ime. Kamniški zdravnik, alpinist in gorski reševalec France Malešič, ki se je na gorniških poteh srečeval in prijateljeval z našim rojakom Vlastom Kopačem, nam je poslal članek, objavljen že pred 80 leti – v dnevniku *Slovenski narod*, 1936. V njem so Idrijčani (Tone Kos) opisali svojo pot po Poljanski dolini v Žiri – v idrijskem narečju: »Idrčeni sa bli u nedile u Žerih«. Malešič je članek pretipkal in komentiral, objavljen je tudi na spletni strani Wikivir, mi smo dodali še prevod v slovenščino in opombe (Tončka Stanonik, Alojz Demšar). Šele v prevodu je postal članek res berljiv.

Andrej Bolčina je bil v letih 1952–1965 komandir milice v Žireh, mnogi se ga še spominjamo. Ta kleni 97-letni Primorec je v pokoju napisal spomine, za vnuke, ne za objavo. Meni pa je dovolil, da iz teh spominov, ki jih je za celo knjigo, izločim in objavim žirovski del. Res zanimivo branje, tudi osebno obarvana kronika tistega časa, ki je bil od današnjega povsem drugačen, v materialnih dobrinah bistveno skromnejši, zato pa tem bolj optimističen, saj je šlo vse samo naprej in navzgor, dobiti službo in napredovati ni bil noben problem niti za stare niti za mlade. Posebej za ŽO pa je ta upokojeni miličnik, ki je bil pred upokojitvijo na enem od najvišjih položajev v slovenski policiji, napisal še Cvetke iz Žirov; v šopek teh je nabral nekaj najbolj zanimivih doživetij iz svojih žirovskih let. Veteran Nejko Podobnik je to pot prispeval le nekaj krajšega, pogovor s stoletno Nežko Vehar iz Govejka.

Lovska družina Žiri je letos praznovala svojo 70-letnico. Ob tem je Vanjo Mole napisal članek, v katerem seže še dlje nazaj, do prvih znanih dejstev o lovu in lovcih na Žirovskem. Ko je urednica Petra Leben Seljak članek pregledala, je videla, da bi se ga dalo še dopolniti, in ko ga je dopolnjevala, se ji je nabralo še toliko gradiva, da ga je raje strnila v dodatni članek. Tako imamo zdaj kar lep pregled zgodovine žirovskega lovstva. Tudi fotografij se je nabralo lepo število.

Obuditi želim esejistični razdelek, »premišljevanja o žirovskih rečeh«. Občasno smo kaj podobnega že imeli, lahko bi bilo bolj stalno. K premišljevanju so me spodbudile nekatere sporne navedbe v sicer dragoceni knjigi *Pripoved na nit časa*, ki jo je marca 2016 ob 110-letnici žirovske čipkarske šole izdala Osnovna šola Žiri. Naslov mojega poskusa: Poljudnost zgodovine po žirovsko. Gre za to, da bi morali biti pri sporočanju o zgodovinskih osebah in njihovih dejanjih bolj resnicoljubni. Že res, da se v ustnem izročilu pripoveduje vse mogoče, a če te pripovedi zberemo in objavimo v knjigi, ki je namenjena predvsem mlajšim bralcem, bi morali biti bolj pozorni in v redakciji odstraniti vsaj najbolj očitne nesmisle, neresnice in neumnosti, ker se bo vse to sicer prenašalo še naprej, iz roda v rod. Žirovci moramo biti v svojem domoznanskem zgodovinopisju manj poljudni in bolj resnicoljubni.

Sledi leposlovni razdelek. V njem je najprej mojstrsko napisana zgodba O kravi, ki ni marala petja; napisala jo je Žirovka, ki v ŽO objavlja pod psevdonimom Helena Maček, njeno pravo ime pa je znano uredniku. Tudi v slovenski literaturi že uveljavljeni pisatelj Tomaž Kosmač

iz Godoviča je naš stari znanec, prav tako zanj značilni slog. »Oba pišeta z malce ironičnega pridiha, a z veliko mero razumevanja do zaznamovancev«, mi je ob branju napisala Tončka Stanonik. Njeni zgodbi smo, kot rečeno, dodali k intervjuju, tu pa je njena ocena razstave Žirovci so zapisali. Dragocena knjižna razstava, videli smo jo proti koncu leta 2015 v Galeriji Svobode.

V slikovni prilogi letos objavljamo dva avtorja. Ne slikarja, kot je običajno, temveč striparja in fotografinja. Oba v svojih zapisih predstavi Stane Kosmač. Iztok Sitar, ki živi in ustvarja v Poljanah nad Škofjo Loko, je ta čas gotovo eden najvidnejših avtorjev stripov na Slovenskem, je tudi teoretik in zgodovinar stripa, pa še ilustrator in karikaturist. Poslal nam je strip z naslovom Tržačanka. Ivan Tavčar je ustvaril Tržačana, Iztok Sitar pa Tržačanko. Gre za dve mestni puncici, ena je iz Trsta, druga iz Ljubljane, prva je turistka, druga »vikendašica«; družita se le med seboj, njuno arogantno urbano obnašanje razjezi lokalne fante, doživljajo ju kot »važički« in naposled se nad njima znesejo na zelo ruralen in brutalen način ... Več v stripu, ki se zgodi v Poljanah, lahko pa bi se tudi v Žireh ali kjerkoli drugje na našem podeželju. Tanja Mlinar, oblikovalka v družbi Etiketa Tiskarna, se posveča tudi fotografiji in čipki. Po novem je tudi predsednica Klekljarskega društva Cvetke Žiri, za nas pa je pripravila izbor fotografij, ki razkrivajo njen avtorski pogled na klekljano čipko. S to slikovno prilogo, s čipkarskim delom intervjuja s Tončko Stanonik in z njenima zgodbama želimo tudi v ŽO počastiti letošnjo 110-letnico žirovske čipkarske šole; svetovni čipkarski kongres OIDFA, ki je bil letos v Sloveniji, pa tako po svoje odmeva tudi v ŽO.

Za čipkarski posladek objavljamo plakat, ki ga doslej nismo poznali. Prav veseli bi bili, če bi tudi v Žireh, za katere je bil natisnjen, našli kak primerek. Tega, ki ga ponatiskujemo, sem našel čisto po naključju, hrani ga Univerzitetna knjižnica Maribor. Avtor plakata je arhitekt France Ivanšek, sicer bolj znan po tem, da je pozneje projektiral stanovanjsko naselje Murgle v Ljubljani, zlasti pa številne domove za starejše. Na robu plakata piše: NAČRT: FRANCE IVANŠEK – NAROČNIK: »DOM«, LJUBLJANA – TISK: TISKARNA LJUDSKE PRAVICE V LJUBLJANI, 1952. Tončka Stanonik, svoj čas ena od urednic Enciklopedije Slovenije, me je opozorila, da je plakat omenjen v obsežnem geslu Oblikovanje (avtor Stane Bernik) – kot eden prvih primerov modernističnega oblikovanja vizualnih komunikacij v času, ko je pri nas prevladoval prosovjetsko navdahnjeni socrealistični plakat. Plakat je vabil na Čipkarski festival v Žireh, ta pa se je zgodil 7. septembra 1952 in naj bi bil eden največjih dogodkov te vrste v slovenski zgodovini – po pisnem pričevanju Boža Račiča naj bi tistega dne v Žiri prišlo 3500 klekljaric in drugih udeležencev!? A je dogodek med Žirovci kljub temu povsem pozabljen! Kako je to mogoče? Če bi kdo našel in nam posredoval kakršno koli pričevanje o tem dogodku, mu bomo v Muzeju Žiri zelo hvaležni.

Uredniki Žirovskega občasnika vam želimo obilo darov ob koncu leta 2016, lepe praznike in vse dobro v novem letu 2017!

Napisano sredi oktobra 2016.

INTERVJU TONČKA STANONIK (1949), UREDNIKA IN PISATELJICA

Miha Naglič

Žirovka, ki je klekljanje na Žirovskem umestila
v slovensko književnost

Tončka Stanonik na razstavi Čipkaste vezi (2016) v Slovenskem etnografskem muzeju, levo od nje tri čipke iz zapuščine družine Stanonik: očetova, mamina in Tončkina. Te čipke je muzeju podarila. / Foto: Gorazd Kavčič

Tončka, v tvoji biografiji piše, da si se rodila na 16. dan zadnjega meseca v letu 1949 v Ljubljani. Zakaj v Ljubljani, ko pa je znano, da se je večina tvojih vrstnikov v tistih letih še rojevala doma, v Žireh? So bili kakšni zapleti?

Zdaj ko se vsi naši potomci rojevajo v porodnišnicah, v bližini domov, ni to nič posebnega. Nihče ne pomisli, da bi bil Ljubljančan, Kranjčan, Postojnčan ali kaj podobnega samo zato, ker se je v tistem mestu rodil. Včasih je bilo drugače. Zato ob navajanju svojega življenjepisa takoj za rojstnim krajem navadno zapišem, da sem doma iz Žirov, in tako poudarim svoj izvor. A da se vrnem k postavljenemu vprašanju: mami so se pri rojstvu prvega otroka, sestre Mojce, napovedovali zapleti zaradi napačne lege plodu, zato jo je doktor Bernik poslal v ljubljansko Leonišče. Čeprav se je to dogajalo v začetku avgusta, je bila obuta v lahke doma narejene gojzarje, ki so pri porodničarju zbudili veliko občudovanje, saj je bilo tudi z obutvijo v prvih povojnih letih težko. Vsi, ki smo v naši družini prihajali na svet za našo Mojco, smo se potem rodili v varnem zavetju babic in zdravnikov. Mama pa je tako dobila priložnost, da je vsaj malo pokukala v svet. Iz porodnišnice je vedno prinesla kakšen dober kuharski recept (npr. angelčkovi lulčki), nov vzorec pletenja, kakšen ženski pogled na svet. Tiha in preplašena kot je bila, se mi zdi, da ji je ta izkušnja čisto dobro dela.

Vsa otroška leta si preživela v tedanji Novi vasi, ob današnji Novovaški cesti oziroma pod Šurkovim gričem. Hiša je stala tik ob cesti, po kateri je danes razmeroma velik promet, po njej se vozi večina Žirovcev, namenjenih v Ljubljano ali iz nje. V tvojem otroštvu je bilo prometa gotovo manj ...

Z današnjega vidika bi nekdanjo zaprašeno novovaško cesto res lahko gledali zviška, a v mojem času se mi ni zdela nič manj pomembna. Promet so tedaj ustvarjali alpinski čevljarji in delavci, zaposleni v Metki pri Gantarju, hodili so peš ali se vozili s kolesi, pozneje z mopedi. Če sem zvečer »vasovala« doma pred hišo, sem natanko vedela, kdaj jo moram popihati notri. Takrat, ko je po deseti uri mimo pripeljal prvi moped, za mopedi so bili na vrsti kolesarji, med njimi je bil tudi oče. Ob praznikih je bilo še posebej živahno, pa ob nedeljah. Spominjam se velikega šmarna, kmalu po osmi uri zjutraj se je »zgostil« promet pešcev in kolesarjev, ki so bili namenjeni v Smrečje. Da ne govorim o »prdenju« mopedov, kadar so bile v Račevi in na Vrhu gasilske veselice. Pozimi pa so delali »zastoje« orači iz račevske smeri, s plugom, v katerega sta bila vprežena vsaj dva para konj. Prišli so že dopoldne, pri Katrniku so počakali na novo pošiljko snega in se popoldne vračali, veliko bolj hrupni kot ob prihodu. Za otroke je bilo zanimivo, kadar se je mimo pripeljala kakšna poroka. Stali smo ob cesti in pasli zijala, odrasli pa so se skrili za zavese ob oknih. Kdo bi se mogel upreti takemu dogodku! A so bili tudi žalostni sprevodi, pogrebni. Pogosto smo se na koncu priključili sprevodu, spodobilo se je, če si poznal pokojnika ali njegove svojce. Ne, nad pomanjkanjem prometa se res ne bi mogla pritoževati.

V tvoji bližnji sosesčini so gotovo živeli kakšni posebni ljudje. Koga se spominjaš?

Ja, bili so. Marsikdo se je rad ustavil pri hiši, pa tudi mama se je čisto dobro počutila med temi preprosteži, z njimi je poklepetala, in če je bila ravno pri kuhanju, jih je tudi postregla. Tratarskega Naceta in Bartelove Rozale sem se spomnila v knjigi *Podobe iz čipkaste preje*, tudi Čerteževc iz Račeve mi pogosto prihaja na misel. Možakar je bil precej reden gost v zaporih, menda se je celo pohvalil, da mu posebej v jesensko-zimskem času to dobro dene, saj je bil na suhem in toplem, pa še za hrano mu ni bilo treba skrbeti. Tako se je včasih menda kar malo »pomujal«, da je prišel pravočasno v to državno zavetje. Ko sem se nekoč jezila nad mamó, češ da ji čisto vsakega pijančka res ni treba gostiti, mi je vrnila: »Kaj boš sitna, mu dam en šnopček, pa

Tončka in poldrugo leto starejša sestra Mojca okoli leta 1953. /Foto: Janez Tratnik, osebni arhiv Tončke Stanonik

mi nikoli nič ne zmanjka.« (izgine!) Rada pa bi se spomnila vsaj še ene nesrečne kreature, imenovala ga bom žirovskega Tantadrujčka. V mislih imam duševno prizadetega Viktorčka z Jezer, morda se ga še kdo spomni. Otroci smo se ga zaradi njegove drugačnosti bali, odrasli pa so si na njegov račun privoščili marsikakšno šalo, posebno ko je odrasel v fanta in moža. Če jim je njegova družba postala nadležna, so se ga skušali znebiti z zajci, ki se jih je neznansko bal. To sem nekoč doživela tudi sama. Z mamo sva v kuhinji pekli palačinke, družbo pa nama je delal Viktorček. Nič ni kazalo, da bomo zaradi nadležnega gosta lahko prišli do svojega kosila. Ne vem, kdo se je domislil »rešitve«, saj je v veži nenadoma zadrnil zajec, a se živalca na gladkih keramičnih ploščicah ni dobro počutila, in je praskala na vse strani. V kuhinji pa je nastala prava drama. Z mamo sva tiščali kuhinjska vrata in jih zaklenili, da sva umirili siromaka, ki je od groze postal ves rdeč in prepoten v obraz, bali sva se, da se mu bo kaj zgodilo. V živo sem doživela, kako nebogljen je lahko človeško bitje in da je greh nad vsemi grehi spravljati se nad temi »božjimi« otroki. Ne vem, ali se je po tistem še kdaj oglasil pri nas, vsaj jaz se ga več ne spomnim. A vedno, kadar se peljem čez Jezera na Dobračevo k mami in očetu na grob, iščem tisto hišo, blizu Nacetove je stala. Zdaj je tam vse tako lepo in »nobel«, ne vem, ali Viktorčkova domačija še stoji.

Ja, Tončka, še stoji, a je prazna. Stoji tudi drvarnica, v kateri je imel svoj »zvon« – vrv, vrženo čez tram, ki jo je vlekel gor in dol in ob tem naglas brundal svoj bim-bam. Enkrat je tudi na našem podstrešju inštaliral en štrik in nas učil zvoniti ... A naj se vrnem k naslednjemu vprašanju. Kdaj si pred osnovno šolo sploh odhajala od novovaškega doma? Razen v nedeljo k maši ...

O, kakšno pot smo pa le opravili. Včasih je bilo treba k frizerju, pa z očetom in mamo na pokopališče. Veliko smo hodili k Abrahtovi stari mami na koncu Račeve, že čisto pod Svetimi Tremi Kralji. Kos poti, do Noča na primer, sva s sestro Mojco morali peš, ker sva bili že težki »dondi«. Na vrhu klanca sva se ustavili in hodili gledat, ali se starša s kolesi že približujeta Nacku. Nekoč pa ju ni in ni bilo. Obrnili sva se in hajdi! domov. Srečali smo se v Krajskih melinah. To sva jih slišali. A kaj, ko pa sva se brez mame in očeta na cesti počutili tako nebogljeni. S Kosmovo materjo (Zdravko Krvina je bil njen vnuk) sem hodila k Zofi v trgovino ali pa h Kebrni na Dobračevo, kadar je nesla prodat čipke. Nekoč pa smo se z mamo odpravili na »dolgo pot« z avtobusom obiskat očeta. Avgusta 1953 je bil namreč vpoklican na orožne vaje v Kranj. Po vseh mukah zaradi preobčutljivega želodca, ki se je odzval na vsak kilometer vožnje z avtobusom, me je potem doletelo še veliko razočaranje, ko sem zagledala očeta čisto na balin ostriženega. Mojca je stekla k njemu, jaz pa sem se menda namrgodila, češ »Ata, a ste grd!«

Kakšna pa je bila tvoja še kar dolga vsakodnevna pot v šolo? Vedno ista ali kdaj tudi drugačna in posebna?

V primerjavi s tistimi šolarji, ki so hodili v žirovsko osnovno šolo iz Račeve ali Žirovskega Vrha, moja pot v šolo niti ni bila tako dolga. Ne spominjam se, da bi imela zaradi tega kdaj težave. V šolo sem rada hodila, zato nikoli nisem na primer zaradi slabega vremena ostala doma. V spominu pa so mi vendarle ostali tisti grozni deževni dnevi, naši potoki so se lahko nenadoma spremenili v deroče vodne gmote in trgali bregove, prav strašljivo in vznemirljivo je bilo. In Muhovcove Ivanke se spominjam, njenega urejenega vrta, na drugi strani poti pa Česnove mame, vedno sta bili zakopani v zemljo, ko smo hodili mimo. Čisto na začetku mojih poti v šolo pa je zgodba o tem, kako me je nekoč Muhovcova Ivanka preoblekla v oblačila svojega mlajšega sina Matjaža, ki pa je bil vendarle precej večji od mene. Šla sem v klekljarsko šolo, vendar sem zaradi talečega se snega in dolgotrajnega deževja do Muhovcove hiše prišla čisto mokra. Ivanka je mislila, da taka ne morem naprej. A da bi šla v fantovskih oblačilih v šolo, to pa ne gre, popihala sem jo domov k mami. Tisti, ki so brali *Podobe iz čipkaste preje*, se bodo te zgodbe gotovo spomnili. Kasneje smo na poti iz šole delali tudi že ovinke, saj se je bilo treba toliko pomeniti, sošolka Berta bi mi to gotovo potrdila. Kadar so bili zraven tudi spremljevalci, pa se je še manj mudilo domov. Če sem v začetni črtici omenjenih *Podob* napisala, da je bila ta cesta vredna pesniške govornice, sem mislila čisto zares. Bila je veliko več kot zgolj »infrastrukturni objekt«.

Se želiš še posebej spomniti koga od svojih osnovnošolskih sošolcev?

Saj ne vem, kje bi začela, toliko jih je. Z večino se srečujemo na naših obletnicah. Srečanje, ko smo praznovali Abrahamova leta, pa je bilo nekaj posebnega, ne prej ne poslej nismo bili tako veseli drug drugega in bili smo še vsi zdravi in živi. Z nekaterimi posamezniki imam več stikov,

Prvi razred osnovne šole v Žireh z učiteljico Tončko Gorjanc, 1957. Učenka Tončka tretja z desne v drugi vrsti. /Osebni arhiv Tončke Stanonik

Ide Filipič (Pečelin) se razveselim na kakšnih kulturnih (Občasnikovih) prireditvah, Berte Tranik (Pivk) na družinskih srečanjih (žal, najpogosteje na pogrebih naših najdražjih), s Stanetom Kosmačem imamo skupne projekte, povezane z Žirovskim občasnikom in njegovimi knjižnimi izdajami, med drugim tudi mojimi knjigami. Spominjam se, da sem ga povabila k sodelovanju že na svoji prvi uredniški poti, ko sem na Univerzumu pripravljala obsežno knjigo *Otrokove ustvarjalne igre* (1984). Oblikoval je naslovnico in nekoliko preoblikoval notranji prelom in na mednarodnem knjižnem sejmu v Beogradu dobil prvo nagrado v kategoriji oblikovanje. Vojko Simnovčič (Perkič) obiščem, kadar sem na počitnicah v Moravskih Toplicah. Nekatere pa pogrešam, Petra Sedeja na primer. S Stanetom sta v zadnjih letih sedela v razredu skupaj, risala sta konje in letala in imela pod klopjo vedno kup skic in porisanega papirja. Petra bi vprašala, ali še kdaj vzame v roke papir in svinčnik. Bojana Žaklja, ki je bil vedno motor naših svečanih obletic, pa ni več med nami. A naj se še malo vrnem k Idi. Bila je najbolj nadarjena (samo petje ji ni šlo), razgledana v vseh predmetih, a tudi socialno zelo čuteča. Kako dobre naloge iz slovenskega jezika je pisala! Škoda, da tega daru ni razvijala naprej, bila bi odlična pisateljica, o tem sem prepričana in to sem ji ob neki priložnosti tudi povedala.

Kaj pa učitelji?

Od učiteljev so mi najbolj ostali v spominu tisti iz prvih razredov, to sta bili Tončka Gorjanc, rekli smo ji račevska učiteljica, ker je prva povojna leta učila v Račevi, in Brigita Avguštin, in seveda tisti, ki so me učili slovenski jezik. Med slednjimi je bila Marija Jalen, avtorica učbenikov za slovenski jezik (*Spoznavajmo slovenski jezik*, jezikovne vadnice za osnovnošolski pouk s številnimi ponatisi). Mislim, da sem prav zaradi nje vzljubila slovnico, vse sem razumela, kaj je nedoločnik, namenilnik ..., in ne samo razumela, pri njenem načinu podajanja učne snovi sem tudi uživala. Kakor sem uživala v književnih razlagah Nežke Mlakar, ki je bila v petem razredu tudi moja razredničarka. Spominjam se njenih učnih ur ob slovenskem kulturnem prazniku. Naneslo je, da se je dolgo mudila pri interpretaciji Prešernove *Nezakonske matere*, naši mulci pa takoj v hahljanje in muzanje. »Saj vi tega sploh ne morete razumeti, ne vem, zakaj se trudim z vami,« se je razočarana vdala, ker nas ni mogla pridobiti za sodelovanje. Bili smo pravi bučmani, odraščali smo v bolj ali manj varnem zavetju urejenih družin. Kako bi razumeli izkušnjo socialno zaznamovanih, ki učiteljici Nežki ni bila neznana. Imela pa sem srečo, da sem se z njo srečala in navezala stike po skoraj štiridesetih letih, ko so pri založbi Pegaz International pripravljali njeno knjigo *Nemirne strune*. Še preden sem jo lahko fizično videla, sem prepoznala njen glas, ko se je, stopajoč po hodniku, pogovarjala s svojim sinom Andrejem. Ona pa se me ni in ni mogla spomniti, ni vedela, kam bi me dala. »Veste,« se mi je opravičevala, »toliko otrok sem učila in zapomnila sem si tiste, ki so izstopali, najbolj problematične in najbolj nadarjene.« Ni čudno, da se me ni mogla spomniti. Potem je bila z nami tudi Irma Potočnik, učila nas je angleščino. Njena govorica je bila narečno obarvana (Ti, dečko!, smo jo oponašali.) in v primerjavi z drugimi učitelji se nam je zdela zelo stara, zato je dobila vzdevek Ta stara. Nekoč je to prestregla in to jo je tako prizadelo, da ni hotela več biti naša razredničarka. Pa slavistu Francu Potočniku smo se tudi posmehovali, dokler nas v osmem razredu ni dobil v roke učitelj Vinko Debeljak, ta pa je najstniško mladino hitro spravil v red.

Da je šlo eno žirovsko dekle v letih pred 1965 v gimnazijo, ni bilo prav pogosto in odločitev gotovo ni bila le v tvojih rokah. Starša bi te lahko usmerila v Alpino, a sta očitno želela, da postaneš »nekaj več« ...

Tu pa ne morem v vsem pritrđiti tvojim domnevam. Da bom učna leta nadaljevala v gimnaziji, je bila predvsem moja domislica in odločitev. Hotela sem postati učiteljica. Kaj naj bi moja

starša proti temu, če pa sem bila tako »sitna« (beri: ambiciozna). Bile so težave. Na kadrovsko štipendijo Alpine, ki je tedaj veliko pomagala učeči se mladini, nismo mogli računati, ker sem se vpisala v gimnazijo. Ne vem, kdo nam je svetoval, da smo se s prošnjo obrnili na občino (s sedežem v Logatcu), od tam pa je prišel odgovor, da so preverili naše materialno stanje, ki da je zadovoljivo, nekako v tem smislu (družina s petimi, večinoma šoloobveznimi otroki in eno »šušgarsko« plačo!). Oče je norel, jaz pa sem se počutila osramočeno in krivo, ker sem si izbrala srednjo šolo, ki ne daje nobenega poklica. Res pa je bila olajševalna okoliščina ta, da smo v Škofji Loki imeli teto, mamino mlajšo sestro Milko, ki se je ponudila, da bom lahko stanovala pri njeni družini. Živel so v Gorajtah, v šestdesetih letih prejšnjega stoletja je bila ta vas, tedaj uradno imenovana Papirnica, precej na samem. Vsakdanja pot v šolo me je vodila skozi gozdnič, med žitnimi polji in zelo redkimi hišami, nato čez Kamnitnik in mimo vojaške kasarne. Po tej makadamski cesti so se kar naprej vile kolone vojakov, posebno v jeseni in zvečer me je bilo te vojske zelo strah. V jesensko-zimskem času se je zgodaj stemnilo, v šoli pa smo imeli kdaj obveznosti tudi v popoldanskih urah. Kljub temu sem veliko čepela doma, nisem se družila s sošolkami. Tudi domov v Žiri nisem mogla vsak teden, ni bilo denarja za avtobus, vendar nihče ni pomislil, kako zelo mi je bilo dolgčas in kako zelo nesrečna sem bila. A ko se je ponudila priložnost, da bi lahko postala vozač, sem se te možnosti oklenila z vso voljo in strastjo, čeprav sem zaradi tega morala vstajati zgodaj, kmalu po peti uri. Za pot do avtobusa, ki je izpred postaje pri žirovski cerkvi odpeljal ob 6.05, sem potrebovala približno pol ure, v Škofjo Loko smo se pripeljali ob sedmih, pouk se je začel petnajst minut pozneje. Te in še druge izkušnje sem pozneje »zmiksala« v mladinskem romanu *Sanje s šolskega avtobusa*.

Dijakinje prvega letnika gimnazije v Škofji Loki na ekskurziji v Bolnici Franja, 1964. Tončka kleči druga z leve. / Osebni arhiv Tončke Stanonik

Omenila sva Alpino, ki je zagotovo osrednja žirovska zgodba v drugi polovici 20. stoletja. Čeprav je šel kelih Alpine mimo tebe, si tudi ti pila iz njega, od dela v njej je živela tudi tvoja družina. Zato gotovo tudi tebi ni vseeno, kaj bo z Alpino zdaj, ko je v težavah?

Seveda mi ni. Ko si nam letos spomladi po e-pošti poslal vabilo, naj se pridružimo njenim sedanjim delavcem in Žirovcem nasploh in podpremo njihovo prizadevanje, da bi tovarna ohranila sedež v domačem kraju, sem brez oklevanja dala svoj podpis. Tudi sicer vedno pazljivo preberem vse, kar je o Alpini napisano ali povedano. Zgodba o tem, kako se je rojevala po drugi svetovni vojni prva novozgrajena tovarna v Sloveniji, pa si zasluži posebno mesto v naši gospodarski zgodovini. V Alpini je razen nekaj predvojnih vajenskih let vso svojo delovno dobo preživel oče, bil je udarnik (iz delavske knjižice: »24. IV. 48 proglašen za udarnika z odl. 13370 - OKO – Kranj in nagrajen s 1.500 din«), tudi član prvega delavskega sveta, predvsem pa neizmerno predan svoji tovarni. Nekaj let je bila tu zaposlena tudi mama. Malce pa sem bila darov naše tovarne deležna tudi jaz, v času kolektivnega dopusta sem tu dobivala počitniško

Družina Jožeta in Lojzke Stanonik pred domačo hišo v Novi vasi 25 (zdaj Novovaška cesta 81), 1964. Tončka spredaj prva z desne. /Foto: Ernest Kavčič, osebni arhiv Tončke Stanonik

delo, ribala sem pôd in pomivala okna. Denar, ki sem ga pri tem zaslužila, je bil zlata vreden, čeprav so mi tista od beleža umazana okna za vselej priskutila to gospodinjsko opravilo. V Alpini sem opravljala tudi počitniško prakso in se seznanjala z delom za stroji. Zdaj slišim, da se naša tovarna pobira in sem tega zelo vesela. To je mogoče razbrati tudi iz prispevkov za »Alpinino knjigo«, v lektoriranje sem jih dobila, ko je bil ta intervju že napisan. Priznati moram, da sem se ob tem jezikovnem pregledovanju včasih kar ustavila in se zamislila. Trpela zraven. To ni bila več ena od mnogih tajkunskih zgodb, bila je zgodba naše Alpine.

Že ves čas te sprašujem po rečeh, o katerih si pisala v knjigi Podobe iz čipkaste preje. Izšla je pri Mladinski knjigi (1996), meni pa si pri uredniku Vasji Cerarju izposlovala priložnost, da sem zanj napisal spremno besedo. Sprašujem torej o rečeh, ki bi jih moral vedeti. A ne boš verjela, da sem podrobnosti v teh 20 letih v glavnem pozabil ... V Škofji Loki sva, na gimnaziji. Kakšna gimnazijka si bila, samozavestna ali bolj plašna?

O »najinem« knjižnem projektu morda pozneje, najprej o mojih gimnazijskih letih. Z današnjega vidika, ko štejejo samo odlične ocene, sem bila bolj ali manj povprečna gimnazijka, ne pa slaba. A vztrajna in res sem se rada učila. V začetku pa je bilo zelo težko, čeprav morda tega sploh ni bilo opaziti. Prvi meseci, prva redovalna konferenca ... Matematika se mi je zdela čisto drugačna, kot sem se je učila v osnovni šoli. (Saj je bila drugačna tudi slovenščina, »padli« smo naravnost v svetovno književnost, staroegipčansko, antično, a sem bila takoj notri.) Začeli smo z dokazovanjem nekih matematičnih aksiomov ... Vse je bilo zelo abstraktno, sploh nisem znala vključiti razuma. Danes bi v takih okoliščinah takoj poklicali na pomoč inštruktorja, tedaj na to nihče ni niti pomislil. Pozneje smo si tudi dijaki pomagali med seboj, a v začetku smo se slabo poznali. Ob prvi redovalni konferenci sem se že videla med tistimi z grajo ali vsaj

opominom. Po poti v šolo sem skoraj molila, naj se kaj zgodi, četudi čudež, samo da ne bom med njimi. Ko je potem moja draga tovarišica (še zdaj jo tako imenujem), razredničarka Janova, brala naše učne rezultate, nisem bila med tistimi s konca seznama. Morda celo nisem bila tako slaba, kot sem si domišljala, morda sem si kakšen plus vendarle zaslužila, pa tega nisem vedela. Morda je bil to tisti čudež, za katerega sem molila. Kako naj bi prišla pred starše s tako polomijo, nezadostno oceno! Nekoliko potolažena, ker sem premagala prvo oviro, sem poslej še vztrajneje čepela med knjigami. Potem je šlo vse lažje, zlasti med nekaterimi dekletki so se stkale res tovariške vezi. Kolikokrat sem prespala pri sošolki Majdi Platiša na Mestnem trgu. Mama Dragice Luštica pa je zame spletla volneno baretko, in naša mama zanjo volnene dokolenke z lepim čipkastim vzorcem. S pobiranjem krompirja za kmetijsko zadrugo smo si služili denar za končni izlet, nič manj pomembno pa ni bilo to, da smo se ob tem delu spoznavali, socializirali. Pri Ančki Peternel v Gorenji vasi, daljni sorodnici slovitega naravoslovca Ivana Regna, smo se pilili za maturo. Znanje iz umetnostnih predmetov smo nadgrajevali z obiski Drame SNG v Ljubljani. Še zdaj se spominjam prve predstave. Bila je Evripidova *Medeja*, naslovno vlogo pa je igrala Štefka Drolčeva. Kako sem bila pred leti razočarana, ko je gospa ob svojem častitljivem jubileju, devetdesetletnici, v nekem intervjuju omenjala tudi to predstavo, češ da je bila med mnogimi vlogami, ki jih je v življenju odigrala, ta ena redkih, ki ji ni bila pisana na kožo, v kateri se ni dobro počutila. A to vedenje ni moglo spremeniti mojih spominov na veličastno srečanje z antično tragedijo v ljubljanskem gledališču. Omenim naj še zelo poučno strokovno ekskurzijo k zamejskim Slovencem na avstrijsko Koroško in v Italijo. Če bi zdaj pod ta čas potegnila črto, bi si morala priznati, da sem v gimnazijska leta sicer vstopala zelo nebogljenost, odhajala pa odločna, pripravljena na nove izzive. Z odlično opravljeno maturo iz izbranih predmetov – med njimi seveda ni bilo matematike – sem si pridobila Kraigherjevo štipendijo, tako sem bila tudi finančno vsaj delno opremljena za študij v Ljubljani.

Kdo pa ti je ostal v spominu z loške gimnazijske scene v drugi polovici šestdesetih?

Profesorico Janovo sem že omenila. Še zdaj sva v stikih, včasih bolj, potem minejo meseci, ko se ne slišiva, a naju kakšni lektorski orehi spet izbežajo na površje. Veliko sva se pogovarjali ob nastajanju 44. številke ŽO (2014), za katero je pripravila obsežno razpravo o Ivanu Kavčiču, šele zadnje čase pa sem se opogumila in jo poprosila, da mi zaupa tudi kaj o svojem rodu. Ne vem, ali njeni novi someščani (živi v hiši Na Rakovniku, ob sedanji Loški cesti, na robu nekdanje Stare vasi) vedo, da je bil njen oče pomemben glasbenik, violončelist in pedagog Čenda Šedlbauer, v Slovenijo je prišel iz Češke, bližje pa nam je ime njenega brata Zvoneta, dolgoletnega dramaturga MGL. Njeno biografijo sem tako vložila h kratkemu članku o soprogu Radu Janu (tisti čas ravnatelju gimnazije) v leksikonu *Osebnosti*. Rada povem anekdoto, kako sta me, maturantko, moja draga razredničarka Vladka in njen mož naučila pisati prošnje. Vse je bilo že za nami: pisni in ustni izpiti, plesi in ceremonije, že smo se vpisovali na fakultete in sestavljali prošnje za štipendije. Še vedno smo se zbirali zdaj že v nekdanjem razredu in si pomagali. Tam sem napisala osnutek prošnje in ga nesla pokazat razredničarki v zbornico. Mimo je prišel gospod ravnatelj in od daleč pokukal na list papirja, potem pa soprogo prijel za rame, bi kar pokazala, če bi mogla, kako, in ji rekel. »Vladka, pelji no to punčko dol v podmornico /tako smo imenovali naš razred v kleti/ in jo nauči pisati prošnje.« Kako me je bilo sram, počutila sem se kot polit cucek! Le kaj sem naredila narobe. To, da sem se rada učila, pomagala, kjer sem lahko, slepima sošolcema Zdravku in Marjanu narekovala gradivo iz učnih predmetov v magnetofon, medtem ko sem čakala na avtobus, pela v pevskem zboru, vse to se mi ni zdelo nič takega, da bi morala poudarjati. Vse te »dejavnosti« je potem moji prošnji namreč pripisala Vladka in mi tako pomagala do uspešnega kandidiranja za štipendijo.

Kaj pa drugi ...?

Res so še drugi profesorji, ki jih imam v lepem spominu, pravzaprav z nikomer nisem bila v konfliktu. Še s profesorjem Brankom Roblekom ne, čeprav se je vedno čudil mojemu dojemu matematike. Pogosto se je ustavil ob moji nalogi (tudi če je nisem znala rešiti, sem nekaj spravila skupaj) in me hudomušno vprašal: »Kaj ste pa spet pomešali, hruške in krompir?« Bil je velik strokovnjak, predan pedagog, mislec in celo pesnik. Jaz pa sem tedaj v njem videla le profesorko, ki ga čisto nič ne razumem. Gospod je žal že pokojni, sicer bi ga poiskala in mu ponosno zaupala, da se je v zadnjih letih glede matematike v meni nekaj prelomilo. Izredno dobro mi gre, kadar z vnukom rešujeva domače naloge. Zelo rada se spominjam tudi profesorice Lidije Cigoj, pri njej pridobljeno znanje iz kemije sem ohranjala še v pozna leta.

Naslednja epizoda: Žirovka na Filozofski fakulteti v Ljubljani, tudi tu gotovo ena prvih z našega konca. Kaj si tedaj pravzaprav hotela postati?

Ja, prišel je prehod v študijsko življenje. Hvaležna sem staršem, da so imeli potrpljenje z menoj in mojimi muhami. A se je splačalo. Zdaj sem prepričana, da sem vse življenjske ovire premagovala veliko lažje, ker sem samozavest črpala prav iz pridobljene izobrazbe in zadovoljstva ob tem, da nekaj znam in zmorem. Na fakulteti sem se že takoj v prvem semestru znašla sredi slavističnih in slovenističnih znanosti: uvod v primerjalno jezikoslovje, starocerkvena slovanščina, fonetika, vse novo, ena sama arheologija jezika. Počasi pronicaš vse globlje in globlje, odkrivaš jezikovne plasti, jezik je ... kot da bi stala pred velikim arheološkim najdiščem. Študij slovenskega jezika in literature sem si izbrala zato, ker sem hotela postati učiteljica. Med obveznimi predmeti sem imela še lektorat iz makedonščine, zaradi prijateljevanja s sovrstnico iz Žiline na Slovaškem sem vpisala še slovaščino in 1971 dobila štipendijo za enomesečni poletni študij v Bratislavi, znanje ruščine pa ohranjala iz gimnazijskih let. Tako sem zakonitosti slovenskega jezika lahko primerjalno dojemala iz več smeri. V drugačnih okoliščinah bi me to potegnilo v študij primerjalnega jezikoslovja, a za to bi potrebovala znanje latinščine, starogrščine in tudi sodobnih evropskih jezikov, zato s to svojo željo nikoli nisem prišla na dan. Sem pa veliko govorila o tem, kako se je iz latinske besede 'murus' razvila beseda Mirje ipd. (*Vedela je marsikaj, skoraj vse o praslovanskih korenih /.../, le o sebi ničesar.*) Svojo privrženost zgodovini slovenskega jezika pa sem potem, ko je bilo to mogoče, nadomestila s knjigami. V moji knjižnici so našle mesto v študentskih letih nedosegljive *Starocerkvenoslovanska slovnica in čitanka* Franceta Tomšiča, *Staroslavenska gramatika* Josipa Hamma, *Kratka zgodovina slovenskega jezika* Frana Ramovša itd.

V vrenju, ki je zajelo tudi slovensko študentsko sceno po prevratnem letu 1968 in je doseglo svoj vrhunec v zasedbi FF maja in junija 1971, najbrž nisi dejavno sodelovala. Ali pač?

Dejavno res ne. Se pa prav dobro spomnim dogodkov ob zasedbi fakultete, *Posedala je na Aškerčevi s Tribuno v naročju /.../,* bila sem v sprevedu protestnikov, ki so se pomikali proti poslopju skupščine na Šubičevi ulici, tudi v Študentskem naselju se je v tistem času veliko dogajalo, poslušala sem razprave študentov in kresanja mnenj prijateljev... A to sploh ne pomeni, da sem bila zraven aktivno, tudi ne s srcem. Nisem bojkotirala predavanj, nisem prenočevala v predavalnicah, v nobeni ekipi nisem bila ... Šlo je za to, da sem bila presrečna, da lahko studiram, štipendijo sem morala odslužiti z najboljšimi ocenami, brez nje pa me »filozofska« ne bi videla. Torej, najprej diplomiraj, potem si lahko vzameš čas tudi za kritiko. Taka je bila moja tedanja filozofija.

Maturantje gimnazije v Škofji Loki, letnik 1968. Spredaj sedijo profesorji, z leve proti desni: Rozka Tanko, Alenka Hafner, Ina Slapar, Irma Šmid, Branko Roblek, ravnatelj Rado Jan, razredničarka Vladka Jan, Jože Šter, Vida Zupanc, Ivan Križnar; manjka Lidija Cigoj. Tončka tretja z leve v drugi vrsti. /Osebni arhiv Tončke Stanonik

Ena od študentskih skupin poletne jezikovne šole slovaškega jezika na Univerzi Jana Komenskega v Bratislavi, 1971. Tončka prva z leve v prvi vrsti. /Osebni arhiv Tončke Stanonik

Ker sva tako vprašanje imela že pri prejšnjih šolah, ga postaviva še tu: kateri profesorji so se ti najbolj vtisnili v spomin?

Začela bom s profesorjem Bezljajem iz prvih dveh semestrov. Pri njem smo opravljali tudi prvi izpit. O nobenem profesorju tedaj ni krožilo toliko anekdot kakor prav o njem. Nujni pogoj za uspešno opravljeni izpit: bogato oprsje, globok dekolte ... Nič od tega nisem imela, zato sem se učila in učila in si pri izpraševanju prisluzila sedmico. Profesorja Franceta Tomšiča sem že omenila. Potem je prišel dr. Jože Toporišič. Z njegovo novo slovnico smo se srečevali že v gimnaziji, kot predavatelj pa me je očaral s svojo sistematičnostjo, s katero je gradil to mogočno poslopje slovenskega jezika, zato mi ni bilo težko vstopati vanj, čeprav je bilo študijskega gradiva res veliko. A ko sem se nekoč pozneje pred našim jezikovnim svetovalcem pri Enciklopediji Slovenije Stanetom Suhadolnikom pohvalila, da sem pri Toporišiču oba izpita opravila z najboljšo oceno, me je postavil na trdna tla, češ naj se s tem nikar ne hvalim. Menda je to pomenilo, da sem bila »huda piflarca«! Kakor koli, ob njegovih predavanjih in s pripravami na izpite sem si pridobila in utrdila jezikovno znanje, ki sem ga zelo kmalu začela uresničevati tudi pri praktičnem delu. Med jezikoslovci naj omenim še profesorja Tineta Logarja. S kakšnim žarom je predaval! Z eno roko si je brisal čelo, z drugo je pisal po tabli. Takega so se spominjali tudi njegovi slovaški kolegi, v Bratislavi so mi naročali pozdrave zanj. Med literarnimi zgodovinarji imamo mnogi v zavesti profesorja Borisa Paternuja, letos junija je dopolnil 90 let. Odlikovali so ga akademska uglednost, odličen nastop, svojim predavateljskim uram je včasih pričaral pravo dramatsko zgradbo z vso potrebno napetostjo. Nasprotno pa je iz profesorja Matjaža Kmecla vse vrelo in kipelo, njegove ure (tedaj je bil še asistent) so bile prepletene z anekdotami, duhovitostjo. Jaz, ki sem bila s temi darovi slabo opremljena, sem še toliko bolj uživala in bila ves čas prepričana, da sem si izbrala pravi študij. No, tudi pri B-predmetu so bili zanimivi profesorji, Emil Štampar na primer, na pamet nam je recitiral poezijo bosanskega pesnika Aleksa Šantića, hrvaškega Antuna Gustava Matoša ... Mnogo pozneje, ko so bila študentska leta že zdavnaj za menoj, sem se še vedno učila na pamet poezijo Jovana Dučića, Milana Rakića, Tina Ujevića ... Na izpitu iz srbohrvaške književnosti pa me je profesor Štampar – z mojo diplomsko nalogo pred seboj (*Otroška literatura Desanke Maksimović*) – pokaral, češ *Zašto ste tako povučeni. Pa znate, vi bi morali više diskutirati* ... Naloga mu je bila všeč, moja neaktivnost pri vajah in na seminarju pa malo manj.

Kaj pa študentje?

Tudi z nekaterimi študenti, ki danes veljajo za ugledne literarne osebnosti, smo se srečevali v seminarjih in na predavanjih. Prezgodaj umrli pesnik, Sovretov nagradjenec, literarni teoretik Tone Pretnar, prav zdaj so posneli o njem dokumentarni film, je bil tedaj že asistent pri profesorju Paternuju, sicer pa redni obiskovalec Slovanske knjižnice. Okoli njega so se kot roj čebel nabirali študentje in hodili v Plečnikov hram ali Pod Skalco na kavo. Tedaj je že študiral na Poljskem in vedno je kaj razlagal, raziskoval je namreč slovenski verz. Nasproti mene je sedel mlajši Srečko Zajc, nekoč je prinesel drobno knjižico in mi jo s podpisom poklonil. Nisem vedela, da piše pesmi. V zadnjih letih smo se družili z Andrejem Žigonom iz Logatca, poznejšim veselo-otožnim in prezgodaj umrlim pesnikom z vzdevkom »Aleluja«, tudi Žirovci so ga poznali. Na stopnicah smo srečevali Toneta Peršaka, Milčka Komelja, Marka Kravosa, Andreja Medveda. V mojem letniku so bili Milan Vogel, novinar kulturne redakcije Dela, pa literarni zgodovinar in sestavlavec mnogih tematskih pesniških antologij dr. Marjan Dolgan, sestrična ddr. Marija Stanonik, Bojan Bratina, ravnatelj gimnazije v Novi Gorici, letos se je omenjal tudi med kandidati za kulturnega ministra. Ko bo ta pogovor že mimo, se jih bom gotovo še veliko spomnila. Iskrena in dolgoletna prijateljstva pa so se tkala tudi med stanovalkami in stanovalci v

Študentskem naselju. Mnogi med njimi so postali ugledni pedagogi, profesorji, gospodarstveniki. Moja »cimrca« iz Študentskega naselja Ladica Herblan, tudi poročna priča, pa mi je še zdaj kot druga sestra. Za svojo sta jo vzela tudi hči Katja in vnuk Gal. Ko sem kot voznica začetnica z majhno punčko prihajala na obisk v Cerknico, me je njen mož Polde Oblak vedno čakal na ulici pred hišo, da nisem zgrešila njihovega doma. Zgodbe, zgodbe ...

Po diplomi leta 1974 nisi šla učiti, kot je običajno za profesorice slovenščine, ampak si si skoraj vso delovno dobo kruh služila kot lektorica in nazadnje kot urednica. Te poučevanje ni veselilo?

Saj sem že povedala, da sem se na FF vpisala z enim samim namenom; da bom postala učiteljica. Še kot otroka me je oče predstavljal svojim sorodnikom, češ »Ta bo pa naša učiteljica«. S tem namenom sem tudi med študijem veliko prej, kot je bilo potrebno (takoj po drugem letniku), opravila obvezen nastop pred učenci s hospitacijami ter izpit iz didaktike in metodike slovenskega jezika, najprej na Osnovni šoli Mirana Jarca za Bežigradom. Z učenci smo brali in analizirali besedilo *Naprodaj nismo Sloveni nikdar!* iz Finžgarjevega romana *Pod svobodnim soncem*. Profesor Janez Sivec me je po končani učni uri vprašal, ali sem že kdaj poučevala. Ta del premagovanja ovir do diplome je namreč študentom pogosto ostal čisto za konec in bil za mnoge trd oreh. Jaz pa sem si nekaj malega rutine pri delu z otroki nabrala v najdaljših počitnicah pred vstopom na fakulteto, ko sem delala v žirovskem vrtcu. Zakaj potem nisem postala učiteljica? Ko sem končevala študij, me je že čakala služba v časopisni redakciji *Dela*, in sicer mesto korektorice. Ker sem že med študijem veliko korigirala in lektorirala rokopise za založbo Mladinska knjiga, sem tako v svet zaposlenih stopila precej tekoče. Tudi ko sem mnogo let pozneje kandidirala za lektorico pri *Enciklopediji Slovenije*, so mi menda pomagale prav te tiskarniško-korektorsko-lektorske izkušnje, vsaj tako mi je v nekem pogovoru zaupal naš glavni urednik Marjan Javornik. Svoje učiteljske ambicije in pedagoški eros pa zadnja leta s pridom unovčujem kot »domači učitelj«. Tako sem seznanjena z vsem, kar se dogaja pri osnovnošolskem pouku slovenskega jezika, tudi s programi, kot so bralna značka, Cankarjevo priznanje, domače branje ipd. In kaj od tega mimogrede kdaj pa kdaj zaide tudi v moje pisanje.

Kakšno je bilo dolgoletno delo lektorice? V očeh uporabnikov lektorskih storitev je to delo povezano s pridevniki natančen, potrpežljiv, marljiv, naporno je tudi za oči, treba je veliko »zicledra« ... Ko to naštevam, me spreleti: mar niso te iste lastnosti potrebne in značilne tudi za klekljarice!?

Kako dobro si to zadel. Zato naj začnem pri koncu tega vprašanja. Ja, tudi sama sem to primerjanje že večkrat poudarila, kadar sem govorila o svojih dejavnostih (zadnjič oktobra 2015 v mariborski knjižnici Kamnica). Če nimaš tega veselja, da potrpežljivo drsiš od besede do besede, vrstice do vrstice, strani do strani, dokler ne prideš do konca, tako kakor tudi pri klekljanju ne moreš preskakovati »postavkov«, delati bližnjic, izpuščati kitic in ribic, ker prav tisti trenutek nisi razpoložen za finese ... Če torej tega daru nimaš, potem je bolje, da se lotiš kakšnega drugega posla. Seveda je lektoriranje veliko več kot zgolj rutinsko pobiranje drobnih pravopisnih in slovničnih spodrslijajev. Do besedila, ki si ga dobil v pregled, moraš zavzeti neki odnos. Lektor vse bolj, če le ima možnost in mu to dopušča čas, postaja pri svojem delu jezikovni svetovalec, pri obsežnejšem delu naredi načrt, se razgleda po vsebini, pogovori z avtorjem, počasi drsi v tvarino. Jaz temu pravim, da se moraš v besedilu udomačiti. Prav zadnji čas se v Lektorskem društvu Slovenije (mimogrede: letos praznujemo dvajset let delovanja in kot ustanovna članica sem letošnjo pomlad porabila za sestavljanje njegove kronike) veliko pogovarjamo o tem. Pomoč lektorskega društva postaja zato zelo dobrodošla pri jezikovnem branju besedil. Še posebno v

jubilejnim letu poskuša društvo s tematskimi prispevki, ki jih objavlja na svojih spletnih straneh, nanovo premisliti najbolj pereča vprašanja našega dela. Kako nebogljeni pa so bili moji prvi lektorski in korektorski začetki! O tem sem letos februarja spregovorila obiskovalcem Strokovnih sred v Knjižnici Otona Župančiča v predavanju *Dobro opravljene jezikovni pregled, zanesljiv korak do kakovostnega izdelka*. Šele po bolonjski reformi visokega šolstva je bil namreč končno tudi na slovenističnem oddelku Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani uveden študijski modul lektoriranje. Tu naj bi bodoči lektorji dobili osnove za poznejše delo. Pomaga tudi, če imaš dobrega mentorja in nekaj delovne kilometrine. Jaz sem imela oboje, na založbi Univerzum, v moji prvi profesionalni lektorski službi, so mi veliko pomagale urednice učbenikov, pri *Enciklopediji Slovenije* je to vlogo opravljal jezikovni svetovalec, upokojeni tajnik pri SSKJ Stane Suhadolnik. Kako je z lektoriranjem pri Žirovskem občasniku (ŽO) in kako smo se ob njem vsi učili, oba veva. Res pa so mi pri delu pomagale tudi moje značajske lastnosti, med katere spada obvezen »zicleder«. (Uf, kakšna beseda, a jo bova kar pustila, kajne!)

In sva pri ŽO. Več kot 30 let že sodelujeva pri tem zborniku. Ne spominjam se prav natančno, kdaj si začela. Kako je že bilo?

Bila sem v službi pri Dopisni delavski univerzi Univerzum v Ljubljani. Sredi osemdesetih let je bilo, ko je iz Žirov prišla prošnja, da bi lektorirala ŽO, ti si se tedaj odpravljala na študij v Pariz. Slabe kopije besedil na tankem papirju sem nosila poleti na morje in se v kakšnem zatišnem kotu ukvarjala z njimi. Tega se še prav dobro spominjam. Tiste pripravljalne faze so se potem do končnega natisa vlekli in vlekli, nekajkrat smo izid številke ŽO celo predstavili v naslednje leto, ko pa je potem zbornik izšel, je v njem kar mrgolelo tiskarskih skratkov. Tehnologija lektoriranja je od tistega časa zelo napredovala, vsebina dela pa ostaja nespremenjena, včasih celo zahtevnejša, čeprav so sedanji avtorji prispevkov jezikovno veliko bolj razgledani, kultivirani, zato pa uredniki postavljamo zborniku vse višje standarde. Res pa je tudi, da mnogi pisanje svojih esejev vzamejo zelo resno, se zelo potrudijo, drugi pa malo manj. Tudi nadarjeni niso vsi enako. Zato se moram še vedno veliko ukvarjati z besedili. Včasih nam gre zelo na tesno, saj veš, tudi zaradi časovne stiske, in jaz sem od tega dela vsako leto bolj utrujena in bi ga rada predala mlajšim sodelavcem. A ko smo začeli, smo imeli veliko volje do dela, drug od drugega smo se učili in si nabirali izkušnje.

Kljub temu, kar si nam povedala, je ŽO po vseh teh letih prav po tvoji zaslugi jezikovno dobro urejena publikacija. Kaj pa je tebi pomenilo delo pri našem glasilu?

V svojem dolgoletnem delu pri ŽO sem res prešla najrazličnejše faze. Od prve jezikovno prebrane številke pa sem napredovala v poznavanju domačega kraja, ki je bilo prej predvsem na ravni »družinskega« védenja. Odslej pa me je prav ta zbornik seznanjal z vsem, kar se je dogajalo na Žirovskem: v kulturi, gospodarstvu, športu, politiki ... Hkrati mi je ponujal možnosti za objavljanje literarnih prispevkov. Znanje, ki sem ga nabirala pri urejanju *Enciklopedije Slovenije*, sem preizkusila med drugim pri sestavljanju bibliografskih kazal za posamezna desetletja (1990, 2000, 2010); prisiljena sem se bila podati tudi v polemike (s pisateljem Borisom Pintarjem v ŽO, št. 8, 1987); napisala sem prva poročila, ocene in se na koncu lotila tudi samostojnega knjižnega urejanja (dela Matevža Pečelina in Franca Kopača). Hkrati pa so vplivi tekli tudi v obrnjeni smeri. Ko sem v službi urejala leksikon *Osebnosti*, sem posebej natančno pregledala tudi publikacijo *Kdo je kdo na Žirovskem, nekoč in danes* (1998) in v skladu s postavljenimi kriteriji in z odobritvijo odgovornih za posamezna področja poskušala vanj uvrstiti vse zaslužne Žirovce. Konec koncev sem si s sodelovanjem pri ŽO pridobila tudi nekaj ugleda in prepoznavnosti. Kadar moram nepripravljena na hitro predstaviti svoje delo, med drugim tudi lektoriranje,

citiram »urednika ŽO«, ki me je nekoč predstavil približno takole: »Tončka je znana po tem, da lektorira Žirovski občasnik z enako natančnostjo in strogostjo kot Enciklopedijo Slovenije.« To se mi zdi ena najboljših oznak mojega dela – poleg tiste, s katero sem kandidirala za priznanje Občine Žiri 2015.

In za kaj bi si morali uredniki in avtorji ŽO po tvojem najbolj prizadevati v naslednjih letih?

O prizadevanjih v naslednjih letih? Žal se tu moja vloga počasi končuje. Z nekaterimi so-uredniki oziroma novimi mladimi sodelavci je ŽO dobil jamstvo, da bo zbornik še naprej skrbel za likovne, zgodovinske preglede, domoznanske okruške. Hkrati pa ob tem vprašanju takoj dobim asociacije na lanskega novembra postavljeno razstavo Žirovci so zapisali, ki je ponudila tudi za ŽO nove izzive pri nabiranju tém in iskanju potencialnih piscev. V teh častitljivih letih izhajanja ŽO smo se z mnogimi na tak ali drugačen način že seznanili, a to tradicijo moramo nadaljevati. Tudi ne smemo opustiti izdajanja zbirke Knjižnica ŽO. Koliko zanimivih tém pride na ta način do bralcev, avtorji pa brez hudih travm, beračenja in moledovanja do svojega založnika in izdajatelja. A tudi že objavljene vsebine še niso popolnoma izčrpane in ponujajo možnosti tako imenovanih derivatnih izdaj, v mislih imam na primer knjižne objave posameznih kronik in dnevnikov, celotne »žirovske« bibliografije. Pri slednji si veliko dela opravil že ti (ŽO, št. 2, 1981), za zadnjih 25 let je poskrbela omenjena razstava, ki bi jo bilo treba dopolniti z nesamostojnimi knjižnimi objavami ter znanstvenimi in strokovnimi razpravami, ter ji pridati manjkajoči del 1981–1991. Tudi Žirovski biografski leksikon, ki ima nastavke v tvojem *Kdo je kdo na Žirovskem, nekoč in danes*, bi lahko na novo postavili. Če seveda namesto nas tega dela ni opravil že spletni portal Gorenjci. Saj moram nehati ...

Ob tem vprašanju pa izkoriščam priložnost, da spregovorim še o drugi plati našega zbornika – finančnem ovrednotenju dela, zlasti ko gre za velike avtorske prispevke, nekateri so prave raziskovalne študije. Vsi, ki se s tem ukvarjamo, vemo, da takšnega dela ne vržeš mimogrede na papir, da porabiš morda uro ali dve in že pošlješ uredniku. Delaš za skupno dobro, pa za dušo, te radi pohvalijo. Že, že, saj vsi, ki opravljajo svoj poklic, delajo hkrati za skupno dobro, najbrž tudi oni v svojem opravilu uživajo, a delajo tudi za preživljanje. Skratka, nisem zadovoljna z ovrednotenjem intelektualnega dela, ki se pogosto obravnava kot posameznikov konjiček, hobi. Toliko v premislek tistim, ki imajo pri finančah pomembno besedo, nas pa tako radi spregledajo. Skratka, mislim, da bi morali poskrbeti za trdnejše financiranje našega zbornika.

Na katero delo v svojem uredniškem opusu si najbolj ponosna? Najbrž na Veliki slovenski biografski leksikon, ki ga je leta 2008 pod naslovom Osebnosti v dveh zvezkih izdala Mladinska knjiga? Ali pa se morda motim?

Glede mojih uspehov pri Mladinski knjigi bom nekoliko obrnila vrstni red in začela z *Enciklopedijo Slovenije* (ES), čeprav sem pri njej kot urednica sodelovala šele od 12. zvezka (1998), prej sem bila lektorica (od 1987). Gre za obdobje, ko so bili v delovni skupini najtrdnejši člen glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar, jezikovni svetovalec Stane Suhadolnik in urednica zvezkov Alenka Dermastia. V tistih letih sem se v delo vključila tudi jaz in se naučila vsega, kar bi morala znati že prej in zaradi česar sem tudi pozneje lahko prevzela samostojne projekte. Ob strokovnem delu sem se morala izuriti tudi v dihanju kolektivnega zraka. In naprej: že po nekaj tednih sem spoznala, da pri delu s profesorjem Suhadolnikom ne smeš uporabljati besed »To ni lektorjevo delo ...« ali česa podobnega. Po naravi sem učljiva in delo je hitro steklo v vsestransko zadovoljstvo. Dobro se znajdem v okolju, ki ga odlikuje red, delovna disciplina, in vse to sem našla pri ES. Skratka, to je bilo poklicno moje najsrečnejše in najuspešnejše obdobje,

in ne samo moje, pač tudi mnogih drugih sodelavcev. Vsaj tako razmišljamo kolegice in kolegi, povezani v neformalnem Klubu enciklopedistov, ko se o tem delovnem obdobju pogovarjamo na naših vsakoletnih decembrskih srečanjih. Z najvišjim državnim priznanjem, zlatim častnim znakom svobode Republike Slovenije, s katerim je bila leta 2002 odlikovana založba Mladinska knjiga, pa smo bili vsaj posredno »pohvaljeni« tudi vsi njeni sodelavci. Projekt ES je bil tako končan in uredniki smo bili večinoma za nekaj let prestavljeni k splošnemu *Slovenskemu velikemu leksikonu*, zdaj v vlogi poklicnih bralcev, »korektorjev združenega besedila«. Vmes mi je za hip posvetila zvezdica, izbrana sem bila za urednico *Slovenskega etnološkega leksikona*, ki ga je pripravil Inštitut za slovensko narodopisje Slovencev pri ZRC SAZU, končna izdelava pa je bila ponujena založbi Mladinska knjiga. Z inštitutskima urednicama Ingrid Slavec Gradišnik in Mojco Ramšak smo se lotili dokončnega oblikovanja leksikografskih pravil, jaz pa sem tako spet delala tisto, za kar sem bila najbolj usposobljena in izurjena. A metle na Mladinski knjigi so tedaj pometale in razmetale, korektorskega dela pri *Slovenskem velikem leksikonu*, ki sta ga skoraj do končne faze pripeljala urednika Marta Kocjan Barle in Drago Bajt, je bilo še veliko, in jaz sem bila pri delu slednjega po mnenju odgovornih veliko bolj nepogrešljiva kot pri etnološkem leksikonu. Ker obojega nisem mogla delati, sem se morala od slednjega posloviti. Tega, kako sem se ob tej degradaciji počutila, nisem nikoli pokazala.

V kolofonu leksikona Osebnosti preberemo, da sta ga uredila ti in tvoj uredniški kolega Lan Brenk.

Ja, kmalu sem dobila novo »nagrado«, in sicer vodenje vsebinskega dela leksikona *Osebnosti*. Zamisel, da bomo izdajanje enciklopedijskih in leksikonskih priročnikov nadaljevali z biografskim leksikonom, je zorela toliko bolj, kolikor hitreje se je iztekalo izhajanje ES. Že tedaj sem članke s svojih področij (književnost, jezikoslovje, gledališče in lutkarstvo), ki jih nismo mogli

Sodelavci Enciklopedije Slovenije v vladni palači pri predsedniku Republike Slovenije Milanu Kučanu ob podelitvi priznanja Mladinski knjigi (zlati častni znak svobode Republike Slovenije) »za uresničitev Enciklopedije Slovenije«, 2002: Tončka v prvi vrsti četrta z leve.

uvrstiti v to zbirko, saj se je po obsegu razpirala kot pahljača (najprej načrtovana dva zvezka, potem osem, dvanajst, vse do končnega 16. zvezka), odlagala v posebno škatlo, računajoč s tem, da bom krivice popravila v načrtovanem biografskem leksikonu. Zaradi že omenjenega preusmerjanja večine urednikov ES k *Slovenskemu velikemu leksikonu* je od 2003 do februarja 2007 *Osebnosti* samostojno vodil Lan Brenk, potem pa je ta projekt na pol poti nenadoma ostal brez urednika. Veliko stvari je bilo treba še narediti, se lotiti od začetka, nanovo sestaviti pravila. Ko je bilo to narejeno, sem dobila povabilo, da bi v trojstvu: vsebinsko vodenje, finančno vodenje, računalniška podpora prevzela odgovornost za vsebinski del. Hkrati s tem sem bila še vedno odgovorna tudi za svoja tri področja, ki sem jih nasledila od ES, torej sem naročala, pisala, urejala tudi te članke. Ker so bili sestavni del knjige že objavljeni članki iz ES, jih je bilo treba nenehno posodabljanje, opremljati z novimi podatki. Časovni roki pa so viseli nad nami kot Damoklejev meč. In da so bile delovne razmere še bolj zagatne, je bilo v tistem času uredništvo celotnega drugega nadstropja zaradi preurejanja stisnjeno v kletne prostore, delovno gradivo pa strpano v kartonaste škatle. Kako naj bi se potem tega obdobja rada spominjala! In če sem se prej s pojmom »izgorelost« seznanjala le od daleč, se mi je zdelo, da se prav to zdaj dogaja z menoj. Telo me preprosto ni ubogalo več: sprašuješ se, zakaj se ti tisti trenutek, ko stopiš v službene prostore, nenadoma osušijo usta, zakaj se ponoči zbujaš ob treh in ne moreš več zaspati, zakaj v nedeljo po kosilu nenadoma utihneš, ni ti več do pogovora, zakaj te ne veselijo stvari, ki si jih prej tako rad počel ... Projekt sem izpeljala do konca, opravila vse, kar je bilo treba, napisala uvodna poglavja, pripravila obsežno besedilo za novinarsko konferenco. Trudila sem se, da bi naše delo novinarjem predstavila čim bolj popolno, vsebinsko natančno. A sem menda s tem kršila poslovni kodeks, predstavljanje projekta da ni bilo več moje delo, za to so vendar odgovorni višji od mene. No, v nadaljevanju z menoj ni bilo več težav, saj me je čakal že dve leti načrtovan odhod v pokoj, jaz pa sem še vsaj pol leta delala ovinke okoli naše poslovne stavbe. Nobene sladkorne ni bilo na vidiku, kot sem se bala zaradi nenehne žeje in suhih ust. Po novinarski konferenci in predstavitvi *Osebnosti* me je poiskal vodja Knjižnice Velenje Vlado Vrbič in me povabil k sodelovanju pri pripravi kriterijev za sestavo geslovnika in vprašalnika nastajajočega *Šaleškega biografskega leksikona*, neki častitljivi pesnik, ki je pripravljal izid svoje jubilejne zbirke, pa si je vtepel v glavo, da hoče imeti pri nastajanju knjige prav moje »bistro« (v resnici pa utrujeno) oko. In sem bila spet redna »obiskovalka« svoje nekdanje založbe, kot strokovna bralka mnogih besedil in tudi sodelavka *Slovenike*. A moj domači izvod leksikona *Osebnosti* vendarle ne more skriti tega, kako zelo je bil moj otrok. Skoraj vsak dan sežem po njem, vpisujem vanj nove podatke, dodajam izrezke iz časopisov, žal tudi osmrtnice. Biografika ostaja moj konjiček. Res pa je, da današnji digitalizirani svet preprosto ni več naklonjen obsežnim knjižnim projektom, kot so leksikoni, in je nemogoče uskladiti množico zahtev: da bo knjiga »najobsežnejša, najboljša, najhitreje narejena«, in kar je še takih presežnikov.

Najdlje si bila zaposlena prav v založbi Mladinska knjiga, več kot 20 let, od 1987 do konca 2008. To je največja slovenska založniška hiša, vendar tudi njo ogrožajo iz napačnega lastninjenja izvirajoče finančne težave. Za njeno usodo ti gotovo ni vseeno?

Svojo založbo s častitljivo zgodovino, lani je praznovala 70 let nepretrganega delovanja, sem spoznavala in doživljala v različnih obdobjih, zadnja leta sem z njo in stikih večinoma prek glasila *Naglas*, nimam hišnih informatorjev, o njenih lastniških premikih pa izvem največ preko medijev. Vsaj kar zadeva programsko vsebino in prodajne uspehe, mislim, da uspešno kljubuje krizam, ki so jo doletele po finančnem polomu mariborske kapitalske družbe Zvon 1 in Zvon 2. V letih, ko sem končevala službeno pot, pa je bila založba Mladinska knjiga v nenehnem vzponu, pridobivali smo nove in nove hčerinske družbe (Zagreb, Beograd, Sarajevo, Skopje, Sofija,

Bukarešta), hkrati s tem pa se je razvijalo tudi ozračje, ki je v njeni ekonomiji precej dišalo po neoliberalizmu. Ta nov trend se je kazal tudi na zunaj. Prej prijazne pisarniške sobe, v katere so prihajali avtorji s svojimi rokopisi, mimogrede prinesli tudi kakšno novico iz sveta znanosti, kulture, politike, nenadoma niso bile več primerne, nadomestila so jih »oceanska prostorja« (angl. *open space*), ki pa se menda niso uveljavila in so jih po nekaj letih spet preuredili v sobe s štirimi stenami, okni in vrati. Urednikovanje se je začelo odvijati na kratko in hitro po e-pošti, tudi obvezna sporočila, naročila in ukazi so začeli večinoma krožiti v tej obliki. Zato se Mladinske knjige rada spominjam iz nekih drugih časov. Z njo sem bila v resnici »na ti« že od začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Snope stolpičev s krtačnimi odtisi sem še kot študentka prinašala v drugo nadstropje, kjer so domovali uredniki Uroš Kraigher, Ivan Minatti, Severin Šali, včasih v družbi gostov iz drugih jugoslovanskih republik ... Hrvaške, Makedonije, Srbije. Včasih me še opazili niso, tako so bili zatopljeni v pogovor, včasih so me povabili zraven, češ tole pa mora vedeti tudi gospa slavistka. Koliko zanimivih ljudi sem spoznala v tistih letih. Kljub sproščnemu ozračju se je zelo veliko izdajalo. Založba je skrbela za zaposlene tako, da jim je dala v Fiesi postaviti pravo počitniško naselje (njene dobrobiti sem bila deležna tudi jaz), garsonjero je imela v središču Pirana, ob istrski obali pa še dodatne počitniške prikolice, na Pokljuki velik počitniški dom z brunarico. Da pa ne bom krivična, iz *Naglasa* je razbrati, da zaposleni še vedno negujejo mnoge oblike druženja in telesnih aktivnosti, in če je verjeti zapisom v njihovem glasilu, skrbijo tudi za družabni del zaposlenih.

Kdaj se je zgodil tvoj vstop v književnost? Najprej si vanjo, kot vsak od nas, vstopila kot bralka, a tu me zanima predvsem, kdaj si začela pisati?

Kdaj sem začela pisati? To so me vedno spraševali tudi na različnih srečanjih, zato sem se morala o tem preizprašati najprej sama. To, da sem doma po pouku še enkrat sestavila spis,

Sodelavci Enciklopedije Slovenije na ekskurziji po Prekmurju v šampanjski kleti v Gornji Radgoni, maja 1996. Tončka (sedi) druga z leve.

na primer o domači hiši, ker s tistim, ki sem ga napisala v šoli, nisem bila zadovoljna, je že moral biti znak, da me te vrste telovadba veseli. In da me je očetova pohvala, češ »Kar tako naprej, tudi Finžgar je tako začel ...«, zelo spodbudila. A nisem bila noben čudežni otrok. Še kaj! Sošolka Berta pa me je ob neki priložnosti vendarle spomnila, kako sem pri šolskih nalogah iz slovenskega jezika mimogrede sestavila uvod. Tako to gre: uvod, jedro, zaključek. Ko je narejen prvi del, tudi jedro pisanja steče. V osmem razredu sem pri že omenjenem slavistu Vinku Debeljaku za domače naloge pisala »cele romane«. Zvečer sem zbirala navdihe in naslednji dan vstala ob petih zjutraj, da je bila zgodba do sedmih končana. Ubogi učitelj, saj ne vem, ali se mu je sploh ljubilo brati o vseh tistih navalih svetobolja in čustvovanja, ki sem jih vpletala v svoje spise, na koncu je le čez celo prazno vrstico napisal besedo odlično, v oklepaju pa dodal čisto majhno številko pet. Tudi v gimnaziji je bila slovenščina moj najljubši predmet, k temu je pripomogla razredničarka Janova, očarali pa so me tudi »nastopi« druge slavistke, Vide Zupanc, žene pisatelja Lojzeta Zupanca, ki je nekajkrat vskočila namesto razredničarke. V začetku četrtega razreda sem objavila svojo prvo črtico, v prilogi *Antene*, literarno oceno, ki sem jo dobila pozneje po pošti, pa je napisal takratni literarni urednik, sloviti pesnik Niko Grafenauer, a to sem odkrila šele pozneje. (Kopijo tega pisma sem ob nekem srečanju z žirovskimi osnovnošolskimi bralci izročila gospe Barbari Peternel.) In ko sem bila že v prvem letu slavistike, je po pošti prišel tudi moj prvi honorar.

In potem te je študij na fakulteti še drugače spodbudil k pisanju ...?

Sploh ne! Med študijem na fakulteti so moji literarni navdihi popolnoma usahnili. Kaj bi jaz s svojimi neblogljenimi domačijskimi knjižnimi poskusi v primerjavi z visoko literaturo, ki so nam jo v svojih predavanjih približevali naši profesorji. In družila sem se s pravimi pesniki, za nič na svetu se jim ne bi upala pokazati svojih umotvorov. Tudi ko sem začela pisati svojo diplomsko nalogo o sodobni socialni liriki, sem imela težave. Ni in ni mi steklo. Ure in ure sem presedela pri zapiskih, nabranih iz gradiva v Slovanski knjižnici. Nisem znala zgrabiti na pravem mestu. Bila sem popolnoma brez kondicije v pisanju, še v osnovnošolskih in gimnazijskih letih sem je imela več. Potem pa se je nekaj zgodilo. Postala sem mama, nobenih sanj več, vsak dan je bilo kaj novega in se je bilo treba spopadati z življenjem. Zapisovala sem, kar sem odkrivala pri dojenčku, prvi zobki, prvi koraki, prve besede, smešnice, anekdote. In z otrokom v naročju prebiral dolge krtačne odtise mladinskih zgodb. Skratka, prežeta sem bila z življenjem, a tudi z besedo. Dobro vem, kdaj je nastala pravljica *O kraljeviču, ki ni mogel spati*, moje prvo tehtnejše besedilo, ki ga še zdaj vrtijo na radiu. Napisala sem jo za hčerko, ki je bila tisto leto pri mami, in jo okrasila z okraski, kot smo pri učiteljici Brigiti Avguštin krasili domače naloge. Včasih me je v družbi vseh teh vlog obiskal študijski kolega in družinski prijatelj Frane Podobnik, tedaj že novinar v otroškem in mladinskem programu ljubljanskega radia. »Jebemti kolesca, stara, ali boš kar naprej pri teh svojih vrsticah. Lahko bi za nas napisala tudi kaj svojega.« Približno tak slog komuniciranja je imel z nami. Saj sem že imela napisano, le nikomur si nisem upala pokazati. Za radijsko novinarko v mladinskem programu Marinko Svetina sem s Podobnikovim posredovanjem sestavila nekaj zgodb o tem, kako smo včasih preživljali zimske počitnice, in iz tega cikla se je pozneje razvila knjiga *Podobe iz čipkaste preje* (1996). V oddajah *Pravljica za lahko noč*, *Za knjižne molje* ipd. sem objavljala pravljice in otroške črtice, nekatere so bile tudi dramatizirane (*Pravljica o Sanjavki in Modrecu*, *Pravljica o ribiču in beli barčici*; leta 1994 sta izšli v dveh samostojnih slikanicah pod okriljem žirovske uredniško-založniške ekipe in z ilustracijami Vlasta Kopača). Kolega Frane, večkrat je obiskal tudi žirovsko osnovno šolo in mlade klekljarice in klekljarje, ima zasluge tudi za to, da sem prva besedila zbrala in oblikovala v celoto in jih ponudila celjski Mohorjevi družbi (*Pravljice za Ajčko Bajčko in mamico*, 1995).

Zelo sem mu hvaležna za spodbude. A je take vrste človek, da si ne pusti preveč pihati na dušo. Pa sem s tem zapisom naredila ovinek in vseeno povedala to, kar bi rada, da se ve.

O kakovosti tvojega pisanja najbolje pričajo tvoja dela sama po sebi, po svoje pa tudi dejstvo, da si bila leta 2010 sprejeta v stanovsko Društvo slovenskih pisateljev (DSP). Koga od slovenskih književnikov najboljše poznaš, ne le po delih, tudi osebno?

Okoliščine so bile take, da sem spoznala kar nekaj zelo uglednih slovenskih besednih ustvarjalcev. Nekoč sem se z literarnim zgodovinarjem in pisateljem Frančkom Bohancem pogovarjala o tem, kako me je že v rani mladosti pritegovala biografska literatura, življenjepisi umetnikov sploh. *Mikalo me je pokukati v psiho človeka, ki ustvarja globlje in širše, kot to počenja vsak slehernik. Pogledati, kaj se dogaja v njegovi duševnosti, kakšne odnose ustvarja, je to še on ali samo delček tistega, kar bi rad bil, delček najboljšega v človeku, v njegovi biti – ta želja torej me je najbrž pripeljala do tega, da sem se pozneje vpisala na slavistiko in navsezadnje po vseh peripetijah začela tudi sama pisati.* (ŽO, 2002) Prebrala sem skoraj vse biografske romane o slovenskih umetnikih, ki so bili tedaj na voljo (baročni slikarji, Trubar, Prešeren, Levstik, Jurčič). Požirala sem roman *Martin Eden* Jacka Londona. Dušeslovci bi morda iz tega potegnili kakšne zaključke. Ko sem pisala diplomsko nalogo, sem se neformalno srečala najprej s Tonetom Kuntnerjem, in ko sva bila z najinim pogovorom že pri koncu, sem mu omenila, da se odpravljam še k Ervinu Fritzu, a se ga malo bojim. Po njegovi poeziji sodeč je bil zelo kritičen mož. Kdove, kako bo sprejel moja jecljajoča vprašanja. »Nič se ne bojte, saj je čisto fajn fant,« me je opogumiljal Kuntner. In naključje je hotelo, moja diplomatska naloga pri tem ni imela nobene posredniške vloge, da smo pozneje postali najtesnejši družinski prijatelji, se srečevali, razpravljali, hodili na izlete, navsezadnje preživljali skupaj tudi naporna leta naših pubertetnikov. Zaradi tega znanstva sem se pozneje znašla v družbi »zadrugarjev« (Avtorsko založniško društvo Knjižna zadruga). Vsako leto so se njeni člani (v prvi sestavi so med drugim bili Miloš Mikeln, predsednik, Niko Košir, France Vurnik, Ivan Minatti, Smiljan Rozman, Tone Pavček, Ervin Fritz, Marko Kravos; zdaj se je članstvo že precej zamenjalo) srečevali na občnem zboru v Kompoljah pri Muljavi, kjer sta zakonca Fritz imela majhno počitniško hišico, potem pa je sledilo še druženje. »Moraš priti, Tončka,« mi je skoraj ukazala Fritzova žena Milena, prijateljica še iz študentskih let, »mi boš pomagala v kuhinji.« In še kakšna dva pesnika sem mimogrede pobrala, saj veste, na takih srečanjih se tudi kaj popije, posebno ker je bil zraven vinar Tone Pavček. Da ne bi bili pre-zgodnji, smo se, dolenjskemu pisatelju Josipu Jurčiču v čast, ustavili najprej pri Obrščaku na Muljavi. Ko je v daljavi s Fritzovega balkona zavihrala slovenska zastava, smo vedeli, da nas že čakajo, in smo se odpeljali po ozki poti čez valujoča žitna polja in travnike tja pod gozdni rob. Potem smo pozno v večer poslušali zgodbe iz sveta umetniškega ustvarjanja, anekdote, ki se počasi spreminjajo v zgodovinska dejstva. Prijateljice Milene že dvajset let ni več med nami in tako je tudi moje druženje z zadrugarji počasi usahnilo. Iz intenzivnih delovnih stikov se je v dolgih letih razvilo tudi prijateljstvo s pesnikom Ivanom Minattijem, rad je imel okoli sebe strokovno zanesljive ljudi, zato me je pogosto poklical, kadar je rabil hiter in natančen jezikovni pregled za kakšen rokopis. Vse njegove podarjene knjige so tako opremljene s posvetili, kot v *zahvalo za nesebično dolgoletno skupno delo v založništvu /.../* Na noben praznik ni pozabil, če nič drugega, me je poklical po telefonu in vedno ljubeznivo povprašal še po starših in mojih najbližjih. Tudi ko je bil že neozdravljivo bolan. Ni bil zgovoren gospod, včasih pa se mu je le odprlo. Potem je bilo, kot bi imela pred seboj živo literarno zgodovino. Delala sem si dnevniške, pozneje pa kar računalniške zapiske. Ob njegovi osemdesetletnici sem pripravila z njim dva obsežna intervjuja, enega tudi za ŽO.

Zakonca Fritz sta bila redna gosta pri Tončki na Vogelni 4, prva polovica 90. let 20. stoletja. / Osebni arhiv Tončke Stanonik

Knjižni zadrugarji, zbrani pri Ervinu Fritzu na Kompoljah pri Muljavi, maja 2009. Tončka vabljena gostja. / Osebni arhiv Tončke Stanonik

Tudi pri poklicnem delu si se gotovo srečevala z zanimivimi ljudmi?

Rada se spomnim Boža Kosa. Kadar se mudim v mestu, pomislim: Če bi bil še živ, bi ga gotovo srečala prav tu. Ves nasmejan je mimogrede povedal kakšno anekdoto, vic, me povabil na sladoleđ, če nas je bilo v družbi več, pa kar vse ... Potem ko se je upokojil, je urejal in izdajal svojo revijo, *Petko*, rokopise oddajal vedno zadnji hip, zato je neznansko cenil, da sem jaz svoj del (lektoriranje) opravila takoj. Menda je v zasebni družbi rad pohvalil to mojo lastnost. Po njem sem »podedovala« delovne stike z njegovim sinom dr. Mihom Kosom, direktorjem Hiše eksperimentov. Z veliko zanimivimi ljudmi, ki so bili naši zunanji uredniki ali pisci člankov, sem se srečevala pri *Enciklopediji Slovenije*, med njimi so bili dr. Janko Kos, potem urednik za gledališče Vasja Predan, za jezikoslovje dr. Peter Weiss. Tudi žirovska rojaka, pogosta obiskovalca našega uredništva, dr. Zdravko Mlinar in njegov brat mag. Branko Mlinar, sta kdaj pa kdaj potrkala na vrata lektorske pisarne. In večkrat smo rekli tudi kakšno o Žireh. Na avstrijskem Koroškem v Kotmari vasi pa živi Tatjana Angerer, dolgoletna sestavljavka učbenikov za pouk biologije v osnovnih šolah, avtorica priročnikov o zdravnih rastlinah, kuharic, izobraževalnih slikanic za mlade bralce. Prijateljske in delovne stike gojiva še iz obdobja, ko sva bili zaposleni pri založbi Univerzum. In na žirovskega slikarja in pisatelja Jožeta Peternelja ne smem pozabiti, tudi tu so se prijateljske vezi spletle ob delu, lektoriranju njegovih zadnjih romanov in pri sestavljanju njegove biobibliografije (o tem v *ŽO*, 2014). Julija letos pa sem na Jareninskem Vrhu obiskala dvaindevetdesetletno pesnico Ančko Šumenjak, doma iz Hlavčih Njiv v Poljanski dolini. Zanj sem izvedela, ko sem iskala gradivo za diplomsko nalogo, potem pa ves čas spremljala njeno literarno ustvarjanje. Zelo se me je razveselila in takoj sva našli skupen jezik.

Če bi me vprašali, kaj je v tvojih književnih delih najbolj posebnega, bi pomislil na tvoje pisanje o čipkah, klekljanju, klekljaricah ... Imenitna se mi zdi oznaka, ki sem jo »izumil« spomladi 2015, ko sem v imenu Muzejskega društva Žiri pisal predlog, da ti podelijo Priznanje Občine Žiri: da si klekljanje na Žirovskem umestila v slovensko književnost. Se strinjaš?

Seveda se strinjam. Priznanje Občine Žiri, katerega pobudnik je bilo žirovsko Muzejsko društvo, znotraj tega pa gotovo sodelavci *ŽO*, je res zajelo vse moje klekljarsko-pisateljsko delovanje. O tem, kako so sredi osemdesetih let nastajale moje prve klekljarske zgodbe, namenjene mladim poslušalcev slovenskega radia, sem tudi v tem intervjuju že nekaj napisala. Rada povem anekdoto, kako sem iz svete jeze, da si na pravo knjigo o klekljanju ne upam niti pomisliti, v pisateljski zanesenosti skoraj vsako popoldne po službi napisala po eno črtico iz svojega otroštva (glej tudi: *Pravljica o klekljarici Polonci. Pišem, klekljam*, 2008; *Posukat-posukat-prekrižat-predet. Klekljarsko berilo*, 2013). Tudi nekaj sreče sem imela. Zelo dobro sem poznala knjižno zbirko Sledi, ki je v tistih letih začela izhajati pri Mladinski knjigi. Ne samo poznala, vse njene knjige sem tudi prebrala. Še posebno pa so me pritegnile črtice Marije Vojskovič *Hiša št. 15* (1988; zanj je prejela Levstikovo nagrado). Če bi jaz znala napisati takšno knjigo in bi jo potem bralci brali s tako vnemo, kot sem jaz brala njeno! Zelo me je vleklo v ta žanr, res. Ko sem potem svoj rokopis pokazala tedanjemu uredniku Vasji Cerarju, ki je v založbi poklicno pot šele začel, sem ga s svojim obiskom kar malo prestrašila, se mi zdi. Bila sem popolnoma neznana pisateljica, zbirka pa naj bi prinašala spominsko prozo znanih slovenskih kulturnih ustvarjalcev. Zato sem mu predlagala, naj moj rokopis da v recenzijo. Toda komu? Pomislila sem na Berto Golob, pedagoginjo, mladinsko pisateljico, ki ji ta zvrst pisanja gotovo ni bila tuja. Po njeni oceni mojega rokopisa je delo steklo brez težav in ni bilo nobenih zapletov več. Knjiga je zbudila veliko zanimanja, iz tiskarne še ni prišla do mene, ko me je poklical direktor Milan Matos in mi povedal: »Na mizo sem dobil vašo knjigo. Odlično se bere in tudi Nagličeva spremna beseda je imenitna.« Najbolj sem bila vesela ocene tistih bralcev, ki niso izhajali iz klasičnega klekljarskega

okolja, a so v knjigi kljub temu prepoznali utrip življenja na podeželju, tako značilnega za petdeseta, šestdeseta leta; označevala ga je velika vera v življenje, želja po napredku in razvoju. In še to: ta moja prva knjiga čisto nič ne razdvaja klekljaric na idrijske in neidrijske. Prvi odzivi in priznanja so namreč prišli prav iz Idrije, med drugim od tedanjega ravnatelja idrijskega muzeja Jurija Bavdaža in profesorice Drage Urbas Keravica, ki mi je pozneje »podelila naziv« klekljarska pisateljica. Ves čas je spremljala moje pisateljske dosežke, me predstavljala na klekljarskih srečanjih, razstavah. Načrtovala sem, da jo bomo ob izidu te številke ŽO povabili v Žiri, a nas je gospodar življenja prehitel. Včeraj (19. septembra) smo jo pospremili k zadnjemu počitku na idrijskem pokopališču. A da se vrnem k svojemu pisanju. Vzdevek »klekljarska pisateljica« sem morala še dodatno utrditi. Končno je nastala »prava« otroška knjiga *Lučka na klekljarskih počitnicah* (2004), natečaj Združenja slovenskih klekljaric s temo *Moja zapuščina* me je spodbudil k pisanju in klekljanju *Pravljice o klekljarici Polonci* (2006), potem pa sem pripravila še izbor svojih klekljarskih besedil *Posukat-posukat-prekrižat-predet* (2013).

Kaj pomenijo čipke v tvojem življenju?

Nobenega globokoumnega odgovora ti ne bom mogla ponuditi. Klekljanje je zame preprosto najbolj neobremenjujoče delo, početje, ob katerem nikoli ne preišlujem, ali mi bo uspelo ali ne. Vedno mi kaj »rata«, če drugega ne lepo sklekljana čipka, četudi je iz navadne »slepe gasce«. Za ta dar se moram zahvaliti svoji prvi šoli, klekljarski, in njeni učiteljici Angelci Jesenko, še prej pa mami, ki nas je te veščine učila s svojim zgledom. Nikoli se ni gnala, da bi naredila čim več in posledično tudi več zaslužila, bila je natančna, in ta dar sem najbrž podedovala po njej. Klekljam za sprostitev, najpogosteje zvečer, čez dan za to nimam časa. S svojimi čipkami sodelujem v dobrodelnih akcijah (lurdski, strunjanski, brezjanski prt), z njimi obdarim prijatelje za

Po uspešni predstavitvi knjige *Podobe iz čipkaste preje* še fotografiranje vseh »glavnih«: avtorica spredaj, za njo Miha Naglič, pisec spremne besede, urednik Vasja Cerar in Katja Širca, mamina navdihovalka, 1997. / Osebni arhiv Tončke Stanonik

praznike, udeležujem se natečajev (pred leti Združenja slovenskih klekljaric, zdaj mednarodnih razstav OIDFA, žirovskih Cvetk), razstav in dopolnjujem svojo klekljarsko zbirko čipk v najrazličnejših tehnikah. Na obroke se v klekljanju tudi izpopolnjujem. Ko sem ob koncu devetdesetih let in potem še v začetku 21. stoletja urejala Čipkarski bilten, sem se pogosto mudila v Idriji in se udeležila tudi nekaj poletnih klekljarskih tečajev. Tam so zelo stroge, a izvrstne učiteljice, veliko sem napredovala v znanju, ob gostujočih učiteljicah klekljanja pa spoznavala tudi nove tehnike (beverenska čipka, flandrijski ris), to me je še posebej veselilo. V Ljubljani sem se pridružila skupini klekljaric Mir-je, nekdanjih učenk Julke Fortuna. Tako sem odkrivala širino in globino klekljanja in si nabrala tudi nekaj strokovnega znanja. A naj še enkrat poudarim, največ mi pomeni to, da me to delo zelo sprošča.

Če prav vem, si hotela svoj čas urediti monografijo o klekljanju na Slovenskem ...

Poleg načrtov, ki sem jih z biografsko-dokumentarno prozo uresničila sama, sem res imela več uredniških načrtov o promoviranju klekljarstva na Slovenskem, najbolj kompleksno zamišljen je bil tisti okoli leta 1980, ko sem bila zaposlena na Univerzumu v Ljubljani, ki je po priključitvi Save filma med drugim izdajal tudi šolske in poučne filme kot dopolnilo učnim programom. Z urednico učbenikov Tatjano Angerer, s katero sva si delili pisarno, sva razvili zamisel, da bi film o čipki lahko dopolnili s knjižno monografijo. K sodelovanju sem poskušala pritegniti čim več sodelavcev, se povezala s sestrično, etnologinjo Marijo Stanonik, s katero sva potem obiskali idrijsko klekljarsko šolo in ravnatelja muzeja Jurija Bavdaža, napisan je bil tudi sinopsis. Založba je bila tedaj že v hudih poslovno-finančnih težavah in 1987 celo ukinjena, uredniki pa smo se že pred tem razpršili na vse konce Ljubljane. Skoraj dokončani programi so bili sprejeti v drugih založbah, »moja klekljarska monografija« je ostala samo kot načrt. Takšno delo namreč zahteva izurjeno skupino strokovnjakov, dolgo pripravo, obilno finančno podporo. Prav to pa je uspelo Idrijčanom s celostno predstavitvijo idrijske čipke, dolgo napovedovano monografijo *Idrijska čipka, z nitjo pisana zgodovina* (2012), z dokumentarnim filmom in prenovljeno stalno razstavo v Mestnem muzeju Idrija. To je v tem trenutku, se mi zdi, največ, kar smo Slovenci lahko dobili. In pohvalno je tudi to, da so k sodelovanju pritegnili strokovnjake z vseh klekljarskih območij. Več o tem sem pisala v ŽO 2013.

Pa si potem še kdaj poskusila obnoviti idejo o »veliki klekljarski knjigi«?

Mojih pisateljsko-klekljarskih idej nikoli ne zmanjka. Ena takih je bila tudi zamisel o reprezentančni knjigi čipk, primerni za protokolarno darilo. Pogosto sem namreč imela priložnost opazovati, kako so se občudovalci čipk potapljali v lepe ilustracije razkošno prikazanih čipk. Imela sem stike z ljudmi, ki jim to področje ni bilo neznano, Mladinska knjiga pa je bila tedaj na vrhuncu moči, tiskala je mnoge reprezentančne knjige. Mislila sem, da se me bodo »usmilili« in mi kot urednici dovolili delati nekaj, kar si za konec svoje poklicne poti res želim. Okoli leta 2008 sem pripravila dve različici načrta za klekljarski album, v programsko-komercialnem oddelku pa se niso navdušili ne za prvo ne za drugo in mi vrnilo dokumenta.

Pa nič! Saj sem imela že nov projekt – zbornik (antologijo) klekljarskih besedil okoli 30 slovenskih avtorjev. Nisem se še ohladila od službe in da zaradi nedela ne bi zapadla v depresijo (moja prijateljska družina je bila kar po vrsti zelo zaskrbljena, kako bo lahko takšna delaholičarka preživela prehod med upokoje), pa tudi zato, da bi vzdrževala primerno kondicijo v pisanju, sem vse dopoldneve spomladi leta 2009 sedela za računalnikom, iskala klekljarsko literaturo, vnašala tudi že besedila oziroma odlomke ter sestavljala kratke predstavitve avtorjev. *Iz tega se mi je oblikovala ideja, kako predstaviti klekljano čipko v besedi in podobi, da bi se pokazala v vsej razvojni in estetski obliki in bi hkrati zajela čim širše ozemlje, tudi*

tista območja, kjer ni bilo čipkarske kontinuitete, a se zdaj po zaslugi posameznikov enakovredno vključujejo v celotno dogajanje. [...] Naslov naj bi bil vzet iz literature, slikovit, poetičen, npr. V večeru tihem pridna roka nežno nit prepleta, podnaslov: Klekljana čipka v besedi in sliki. (iz gradiva za ponudbo založnikom) Še sveži načrt je prof. Draga Urbas Keravica odnesla v Idrijo in ga med drugim pokazala tudi idrijskemu založniku Damjanu Bogataju, ki je bil menda navdušen nad predstavitvijo projekta, idrijska klekljarska srenja pa mu ni bila naklonjena (pomisleki: nikjer se ne omenja termin idrijska čipka; zakaj se ne obrnem na domači kraj ipd.). Še sem zbirala mnenja in predloge, pokazala načrt temu ali onemu uredniku, a mi je vedno bolj zmanjkovalo poguma za nadaljnje razvijanje projekta. Malce sem razmišljala, da bi bila knjiga primerna literatura za čipkarsko kongresno leto (OIDFA 2016). Medtem se mi je posrečilo izdati berilo svojih klekljarskih besedil, in to je bilo med bralce hitro prodano in razdano, ni dočakalo letošnjega kongresa. Tako moj leposlovno-likovni klekljarski album, ki v nobenem primeru ne bi bil izvedljiv kot samozaložniški projekt, še vedno čaka in nikoli ne veš, kdaj se najde založnik, ki ga bo zanimalo prav to.

Sicer pa je tvojih člankov in knjig o našem čipkarstvu toliko, da je tvoja sestrična in priznana slovenska slovaropiska Ljudmila Bokal po besedju iz njih sestavila klekljarski slovar. To pa ni kar tako. Je ta snov zate izčrpana, ali bi se dalo še kaj naklekljati?

Mali klekljarski slovar je strokovno odlično delo in samo upati je, da bo nekoč slovarsko predstavljena vsa slovenska klekljarska terminologija. V knjigi *Lučka na klekljarskih počitnicah* sem prav iz razloga, da je treba tistim bralcem, ki jih klekljarstvo zanima ali bi se klekljanja celo radi učili, razložiti posamezne pojme ne samo prek kratkih zgodbic. Zato sem na koncu dodala *Mali klekljarski leksikon* in ob kratki predstavitvi zgodovine klekljarstva na Slovenskem in v

Vabimo vas na predstavitev knjige

Tončka Stanonik

Prekrižat-posukat-posukat-predet

Tončka Stanonik bo svojo knjigo predstavila v pogovoru s prof. Drago Urbas Keravica iz Idrije, prvo predsednico Združenja slovenskih klekljaric.

Na predstavitvi bodo sodelovale tudi klekljarice ljubljanske skupine Mir-je.

Datum: sreda, 4. junij 2014
Čas: 18.00
Dvorana, 3. nadstropje
 Knjižnica Otona Župančiča, Kersnikova 2, Ljubljana

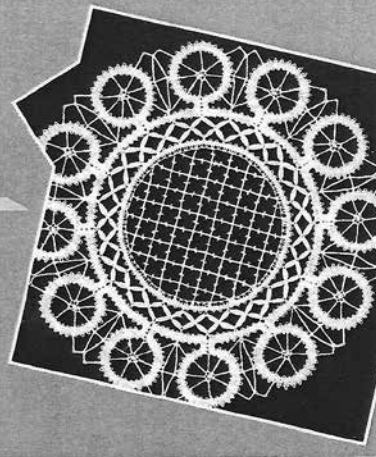

MARIBORSKA KNJIŽNICA

KNJIŽNICA KAMNICA
 Vrbanška cesta 97,
 Kamnica
 tel.: 02 235 21 30
 www.mb.sik.si

LITERARNO SREČANJE S TONČKO STANONIK
 Torek, 20. oktobra, ob 17. uri
 v Knjižnici Kamnica

Tončka Stanonik je lektorica, urednica in pisateljica. Po osnovni šoli v Zireh in gimnaziji v Škofji Loki je na Filozofski fakulteti v Ljubljani študirala slavistiko in se po diplomski zaposlila pri ČGP Delo kot časopisna korektorica. Od 1987 je delala v Založbi Mladinska knjiga kot lektorica in urednica, najprej pri Enciklopediji Slovenije, nato v uredništvu leksikonov, med drugim kot urednica leksikonov *Knjiga iztoka Ilča* (2007) in *Osebnosti* (2008). Pogovori s pisateljico, ki zven

Vabili Knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani (2014) in Knjižnice Kamnica v Mariboru (2015) na literarno srečanje s Tončko Stanonik

svetu sestavila indeks z okoli 180 izrazi. V preostalih mojih knjigah ni veliko klekljarskih izrazov, ki jih tu ne bi bilo. Drugo pa je, da sem vse od urejanja Čipkarskega biltena in branja strokovne literature zbirala klekljarsko izrazje, stvarne in biografske podatke. Že prej sem omenila tudi monografijo *Idrijska čipka, z nitjo pisana zgodovina* (2012). Ob njenem prebiranju sem se zares zavedela, kako bogata je klekljarska terminologija, torej je tudi v tem pogledu knjiga prava terminološka zakladnica. Digitalno shranjevanje besedil, jezikovni korpusi ipd. ponujajo rešitve, ki so se z listkovnim zbiranjem gradiva včasih vlekle skozi desetletja. Zato vidim velike možnosti prav v takem nabiranju gradiva in kolektivnem delu.

Pisala si o nekaterih najbolj zaslužnih klekljaricah na našem koncu, z besedami naklekljala portrete Leopoldine Pelhan, Julke Fortuna, Marice Albreht ... Se lahko spomniva najprej prve?

Pri odkrivanju prve velike žirovske klekljarske učiteljice si mi nehote pomagal prav ti, ko si pri sestavljanju žirovskega biografskega leksikona okoli 1998 iskal podatek o smrti Leopoldine Pelhan, saj sem se v tistih letih veliko sukala v klekljarskih krogih. Ena od nekdanjih idrijskih klekljarskih učiteljic me je napotila k Nežki Pelhan Klemenčič, do srede sedemdesetih let prejšnjega stoletja vodi klekljarskega oddelka na Šoli za oblikovanje v Ljubljani, zadnja leta pa je živela v Domu starejših občanov na Koleziji, torej v moji neposredni bližini. Za iskani podatek (Leopoldina Pelhan: rojena v Idriji 20. 10. 1880, umrla v Ljubljani 17. 7. 1945) sem se morala sicer obrniti na javno upravo (tedaj smo take podatke še lahko dobili kar po telefonu), a mi je gospa Neža o svoji teti, strogi učiteljici in veliki strokovnjakinji, povedala veliko zanimivega, tako da sem pozneje to gradivo uporabila za samostojen članek v Čipkarskem biltenu (Okrušek k zgodovini čipkarstva na Žirovskem, 1999, št. 1). Tam sem se vprašala: *Kdo je bila torej ta znamenita žena, ki je postavila klekljanje na Žirovskem na tako trdne temelje? Pred Dunajem se o njej ne ve nič. Vsekakor pa je morala biti med najboljšimi klekljaricami, saj so samo take pošiljali tja. Njeno izpopolnjevanje ni moglo trajati več kot tri leta. Ko ji je bilo okoli 25 oziroma 26 let, je odšla /.../ v Žiri, kjer je bila tedaj ustanovljena klekljarska šola, vanjo pa je hotelo vse, »kar je lezlo in hodilo« (tako se je menda izrazila Nežkina mama, ki je bila tedaj tudi učenka Pelhanove). Šola je imela pouk popoldne in dopoldne. /.../ Zanimiv je tudi podatek, da so v razredu imeli posebno mizo za vrhunske klekljarice. Le kaj bi vrhunskim klekljaricam učenje med nemirno mladino? sem vprašala. V šoli so imeli mir in pravšnje svetlobo. /.../ Na koncu so čipke pošiljali v Osrednji zavod v Ljubljano, otroci so za to dobili tudi kak dinar in so »imeli zadoščenje«. Sicer pa so čipke lahko tudi obdržali, če so hoteli. In kaj sem še izvedela o gospodični Pelhanovi? Ves čas pogovora sta v brskanju po spominu tekli dve misli kakor dve beli niti, dve stalnici: bila je zelo verna in vsa predana svojemu poklicu. S to predanostjo je najbrž povezana tudi njena strogost. Te se še zdaj spominja njena nečakinja /Nežka/, saj jo je kot majhno dekletce teta vlekla za ušesa, ker se ni zapomnila, kako se delajo žabice. /.../ Tako sem na podlagi pogovora z gospo Klemenčičevo tkala portret prve žirovske klekljarske učiteljice, kasneje pa sem o tej ženi nabrala še precej gradiva (informatorja Tone Žakelj, Toni Thaler), tudi o tem, da je bila mnogim žirovskim otrokom birmanska botra, mdr. Julki Žakelj (Balčkovi), Frančiški Gantar (Giacomelli, Bendetovi Franci, risarki vzorcev). Zaradi otroškega občudovanja svoje tete se je tudi Klemenčičeva pozneje odločila prav za poklic klekljarske učiteljice. Naj jo žirovskim bralcem približam s podatkom, da je bil njen oče inž. Ignacij Pelhan povezan z usodo stare žirovske župnijske cerkve, mama pa je bila Modrijanova s Sela. Ko sem se po letu ali nekaj več spet oglasila na Koleziji, da bi dopolnila gradivo tudi o njeni klekljarski poti, nisva več mogli navezati stika. Kot da bi se njen spomin razbil na tisoče drobnih koščkov, ki jih ni bilo več mogoče sestaviti v celoto.*

Če prav vem, je letos stoletnica rojstva Julke Fortuna, klekljarice, ki je tudi pesnila. Kaj proučiš o njej ob tej priložnosti?

Zdaj pa sva povsem zajadrala v klekljarske vode, v pripovedovanju zgodb se bom morala nekoliko disciplinirati. A imam tudi do Julke Fortuna dolg. Nanjo sem se prvič obrnila v osemdesetih letih pri načrtovanju že omenjene klekljarske monografije, kot urednica Čipkarskega biltena pa sem jo želela uvrstiti v rubriko Podobe – obraze, a se je žal njen portret spremenil v neke vrste *in memoriam* (2000, št. 1). Vendar mi je po tistem pisanju članka ostal zajeten snop gradiva, kopij rokopisov, tipkopisov, časopisnih izrezkov, fotografij, dobila sem jih od njene hčere Marije Grampovčnik. Pri pospravljanju svojih literarnih map sem se odločila, da se še enkrat vrnem k Julki, popisala sem njene bibliografske enote in naredila zapiske, v upanju, da bi jih lahko uporabila leta 2016, ko se bo praznovala stoletnica njenega rojstva, hkrati pa bomo v Ljubljani gostili mednarodni klekljarski kongres. Zdaj smo že v drugi polovici leta, vrhniško muzejsko društvo pripravlja o tej zanimivi ženski razstavo, meni zmanjkuje časa. A Julka Fortuna si zasluži pozornost, saj si je v letih, ko je bilo klekljanje precej v zatonu, na moč prizadevala za njegovo oživitev. To ženo je odlikovala podjetnost, samozavest, odločnost. Bila je Posečnikova iz Malenskega Vrha pod Blegošem, doma na trdni hribovski kmetiji z dvema gospodarskima poslopljema. Domači so se ukvarjali tudi z gostinstvom, eno od hiš so preuredili za šolski pouk in kulturne dejavnosti (pevski zbor, igralska skupina). Družina je prijateljevala tudi s pisateljem Ivanom Tavčarjem, pogosto se je zadrževal pri njih doma, v zahvalo za gostoljubnost pa eno svojih zadnjih del, *Cvetje v jeseni*, postavil prav v njihov dom in po njih poimenoval svoje literarne junake Presečnikove. Iz Julkinega z roko napisanega življenjepisa lahko razberemo tudi, da je njen rod s priimkom Gantar po očetovi strani izhajal iz Žirov. In ali veste, da je že v sedemdesetih letih opozarjala na to, da bi bilo treba tudi klekljarice uvrstiti v sistem

Klekljarice ljubljanske klekljarske skupine Mir-je ob otvoritvi njihove razstave Ledene rože, december 2005. Tončka v prvi vrsti prva z desne. /Foto: Tivoli Celovška

zdravstveno-pokojninskega zavarovanja. Na vrhniškem območju je organizirala urejen odkup čipk, žene pa povezovala s številnimi lokalnimi prireditvami, tudi razstavami. Tečaje klekljanja je imela v Ljubljani, Mariboru, bila je gostja v več hotelih, oblečena v slovensko narodno nošo je s klekljarsko blazino gostovala na domačih in mednarodnih sejmih. In menda je načrtovala klekljarski klub, najbrž bi bilo to prvo klekljarsko društvo na Slovenskem. V Ljubljani je vzgajala tako zavzete klekljarice, da se nekatere med njimi (skupina Mir-je) ob tedenskih druženjih srečujejo že dvajset let. A bi Julka, če bi lahko, najbrž tudi meni očitala, zakaj pišem samo o klekljanju, saj je imela vsaj deset konjičkov, kot je nekoč povedala v nekem intervjuju. Darove, ki jih je v Smrečje prinesla od doma, je razvijala hkrati s klekljanjem: bila je pesnica, pisala je gledališke skeče in enodejanke, pela je, recitala, se poskusila v novinarstvu ... Njeni zapisi v *Loških razgledih* (1977–1979) kažejo veliko nadarjenost za natančno opazovanje življenja ljudi, a tudi za faktografsko podajanje dejstev. Da se je je spomnilo vrhniško muzejsko društvo, ni zgolj naključje, Julka je bila tudi ena od pobudnic za njegovo ustanovitev. Tudi v Žireh je imela svoj revir, ko je nabirala čipke za odkup, morda se je kdo še spomni.

Kako bi razložila fenomen klekljanja v naši krajih? Pred stotimi leti je bil glavni razlog tega žlahtnega početja ekonomski – šlo je za dodatni zaslužek žena in deklet, ki so bile sicer zaposlene le z neplačanimi domačimi deli. Zakaj pa v vseh treh središčih klekljanja v Sloveniji – Idriji, Železnikih in Žireh – in v drugih manjših krajih mnogi tako zavzeto klekljajo še danes, ko je ekonomski razlog že povsem v ozadju? Vsaj za klekljarice ...

Ob tem vprašanju sem si morala vzeti kar nekaj časa za premislek. Klekljanje na Slovenskem res postaja poseben fenomen, ne samo v tradicionalnih klekljarskih središčih in ne samo v manjših krajih, vedno več se kleklja tudi v mestih. Razvija se na čisto drugačnih temeljih, ne več kot nekakšna ekonomska dopolnitev družinskemu proračunu ali izhod za ekonomsko preživetje samskih žena, vdov, vseh tistih, ki so prav s klekljanjem bežale pred hudo revščino (od tod moj izraz »priklekljati«: tako kot je dober kmet pridelal ..., je pridna klekljarica »priklekljala« ...). Po pripovedovanju staršev je neka žena s klekljanjem rešila dom pred hipoteko, moja teta Micka pa si je s klekljanjem in nabiranjem gozdnih sadežev kupila bajto. Pozneje je oče na tistem mestu sezidal novo hišo. Zdaj se sprašujem, ali ni klekljarstvu prav dejstvo, da so se klekljarice osvobodile te ekonomske prisile, dalo novega poleta. Nič več tisto »od jutra do večera prekrizat-posukat-posukat-predet« ... Klekljarice klekljajo toliko in tisto, kar jim je všeč, sodelujejo v različnih dobrodelnih akcijah in na kulturnih prireditvah, razstavah. V takšno obliko dela je vgrajeno tudi izobraževanje in izpopolnjevanje v tehnikah. Temu so namenjene klekljarske delavnice, obiski domačih in mednarodnih razstav ročnih del, ne samo čipk, ipd. In še na nekaj sem se spomnila: pri klekljanju današnja klekljarica v nasprotju z nekdanjo stopa iz svoje anonimnosti, saj so razstavljeni izdelki vedno pogosteje opremljeni tudi z vsemi potrebnimi podatki, klekljarice pa so spodbujene, da hkrati z izdelkom povedo/zapišejo tudi svojo klekljarsko zgodbo. A sem skoraj pozabila na izrazito slovensko posebnost, ki jo hitro prepoznajo tudi tuji obiskovalci. V mislih imam zelo razvit sistem klekljarskega izobraževanja, ki se začne že pri osnovnošolskih otrocih; ta je star skoraj toliko, kot je staro klekljanje na Slovenskem. Vanj se zdaj s programi izbirnih predmetov vključujejo tudi osnovne šole s tradicionalno neklekljarskih območij, zato se pri tej domači obrti res ni bati, da bi izumrla. Da je to res, sem se znova lahko prepričala v začetku oktobra, ko sem bila gostja v Slovenskem etnografskem muzeju in sem se srečala tudi s skupino otrok iz ene od ljubljanskih osnovnih šol, ki so sodelovali v programu Čipkarije.

Med slovenskimi klekljaricami oziroma med njihovimi predstavniki ni soglasja glede poimenovanja slovenske čipke. Primat Idrije ni sporen, vendar ga predstavnice železnikarskih

in žirovskih klekljaric ne priznavajo, svojih čipk pa nočejo razstavljati in prodajati pod znamko »idrijska čipka«. Kako vidiš ta »rovtarska« nesoglasja ti s svoje ljubljanske distance?

Kaj naj rečem, žal mi je, da je tako, ne klekljani čipki ne klekljaricam to ne koristi. V strokovni literaturi lahko preberemo in tudi klekljarice to vedo, da ima ta razkol svoj izvir v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, ko sta bila vsa Primorska in del Notranjske, in s tem tudi Idrija s svojim zaledjem, priključena drugi državi. Potem ko je bilo slovensko ozemlje spet združeno, pa so se tudi v klekljani čipki kazale novosti, spremembe, nastale v omenjenem obdobju. A te niso bile tako velike, da bi se zato morali ločevati. Prav dobro se še spomnim časov, ko so tudi v Žireh klekljali za dve podjetji, ljubljanski DOM in idrijsko Čipko, tehnike čipk pa se niso razlikovale toliko, da jih ne bi hitro obvladale tako prve kot druge klekljarice. Marsikakšna se je namreč odločila za Idrijo, mama, ki je bila bolj tradicionalistka, pa je dejala, da ne bo nič »bekslala«, četudi se v Idriji zasluži kakšen dinar več. Ko pa se je bilo ob uveljavitvi blagovne znamke »idrijska čipka« treba odločiti za vključitev v njeno geografsko območje, so se pokazala vsa trenja. Začele so se poudarjati razlike med idrijsko in neidrijsko klekljano čipko, prilaščanje ozkega, širokega risa in podobno, skratka dediščine, ki je bila nekoč skupna last. Poudarjati pa bi se moralo predvsem enotno izhodišče klekljarskega ozemlja na Slovenskem in njegova kontinuiteta. Kakšna in katera čipka se je klekljala, pa je bilo odvisno tudi od trgovcev, ki so pri klekljaricah naročali čipke, in od risarjev vzorcev čipk. Saj tudi zdaj rečemo na primer, da klekljamo po Irminih (Irma Pervanje) vzorcih ali po Kejžarjevi (Mira Kejžar, Vida Kejžar). Prve klekljarske učiteljice so tudi v rovtarske kraje prihajale iz Idrije (Leopoldina Pelhan), izobraževale nove rodove klekljaric in nove učiteljice, ki so potem druga ob drugi razvijale in bogatile to žensko obrt. Antonija Thaler, doma iz Železnikov, se je na primer v tridesetih letih 20. stoletja na Državnem osrednjem zavodu za žensko domačo obrt v Ljubljani izpopolnjevala pri Idrijčanki Mariji Reven in po njeni upokojitvi prevzela njeno delo, pozneje pa ustvarjala skupaj z Nežo Pelhan Klemenčič, po očetu Idrijčanko. Nobenih strokovnih nesporazumov ni bilo med njimi, mi je pripovedovala gospa Thaler (Toni Thaler: od vezilje z mojstrskim izpitom do učiteljice na srednji strokovni šoli, Čipkarski bilten, 2001). Pa saj ni treba iti tako daleč v zgodovino, tudi Marica Albreht je prva učiteljska leta preživela med otroki na idrijskem klekljarskem območju, v Otlici. Lepa in pretresljiva je njena izpoved o svojih učiteljskih izkušnjah v tem kraju. Zaupala mi jo je ob pripravi članka za Čipkarski bilten. (*Še zdaj me ustavljajo moje nekdanje učenke in me sprašujejo: a se me še spomnite, gospa Mari? – Kaj se ne bi ...* Marica Albreht, klekljarska Mari iz Žirov, 2002, št. 1) Z vzpostavljanjem novih klekljarskih središč po vsej Sloveniji bo najbrž vedno manj zapletov. Tudi mlade slovenske oblikovalke se s tem ne obremenjujejo, se mi zdi. A bi povedala še tole svoje mnenje: za ta »rovtarska« nesoglasja so »zaslužni« oboji: tisti, ki se malce užaljeno, samozadostno zapirajo vase, pa tudi tisti, ki zaradi svoje prvenstvene vloge nekoliko zviška gledajo na preostali klekljarski svet. Prepričana sem, da bodo strokovnjaki tudi na tem področju sčasoma znali zgladiti nesporazume in strokovno utemeljiti enotnost klekljarskega ozemlja na Slovenskem.

Če prav razumem, dobivajo vse večjo veljavo unikatne oziroma avtorske čipke. Včasih se je klekljalo »na kile«, zdaj pa nekateri klekljarski izdelki mejijo na umetniško delo ali pa to dejansko so. Kot kaže, smo Žirovci ravno v tem oziru še posebej ustvarjalni, pomisliva samo na dela Mance Ahlin in Urha Sobočana ... Ti gotovo poznaš še druge ustvarjalce te vrste?

Seveda jih poznam. Vedno več jih je. Mednarodni kongres OIDFA v Ljubljani je bil z več kot 60 razstavami po klekljarskih središčih in okoliških mestih enkratna priložnost, da se pokažejo pridobitve tudi v tej smeri. V Ljubljani, čisto blizu mojega doma, ima svoj atelje in prodajno galerijo Tina Koder Grajzar, diplomantka FNT z Oddelka za oblikovanje tekstilij in oblačil. S

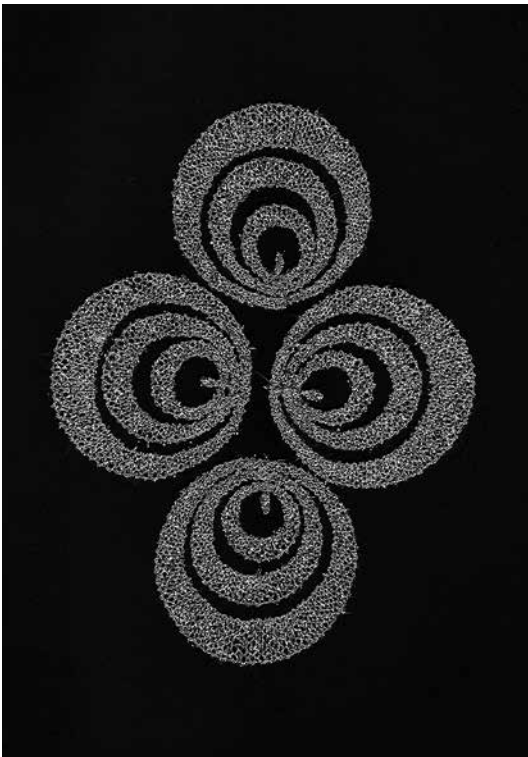
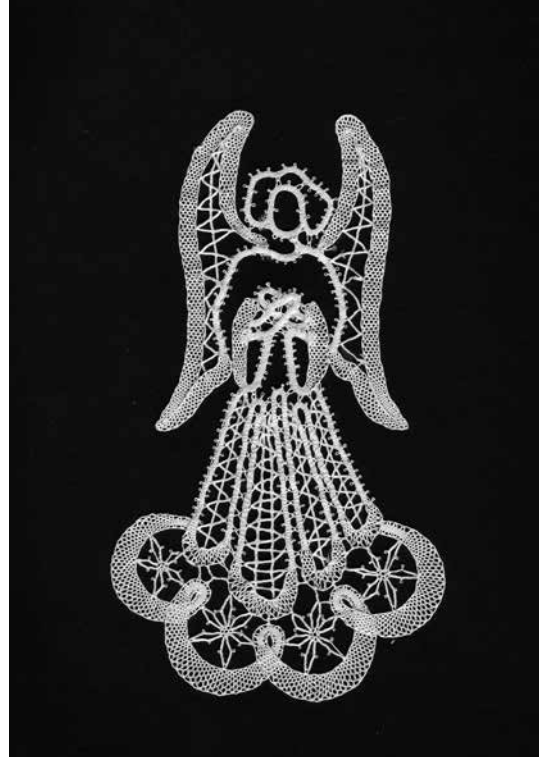
svojimi izdelki se predstavlja na samostojnih in skupinskih razstavah ter modnih revijah doma in v tujini. Na Čipkarski šoli Idrija je kot učiteljica risanja vzorcev zaposlena Maja Svetlik (pred 15 leti je bila moja učiteljica na klekljarskem tečaju v Idriji), vse bolj se uveljavlja s kreacijami večernih oblek, ki jih krasijo čipke. Njene bogate klekljarske in oblikovalske izkušnje pa je bilo mogoče preveriti tudi letošnje poletje v Cerknem na razstavi *Cerkljanski laufarji v klekljanih podobah*. Iz idrijske šole izhaja tudi Irma Sedej (por. Pervanje). Nekateri še vedno prisegamo na njene vzorce, saj se po njih da zelo lepo klekljati. Vedno bolj prepoznavne so avtorske čipke Škofjeločanke Vide Kejžar, ki je v risanju vzorcev za klekljanje nasledila in nadgradila mamo Miro Kejžar. Na razstavi v Loškem gradu smo letošnje poletje lahko občudovali nove in nove oblike umetniškega izražanja, pri katerem oblikovalci izhajajo iz klekljane čipke. Tudi razstava Rokodelskega centra DUO *Drugačna čipka* iz Škofje Loke je sledila svojemu naslovu. Razstavljalci so v svojih izdelkih materiale in različne rokodelske tehnike povezali z bogastvom nesnovne kulturne dediščine in s svojim znanjem. (Na poseben način sem se tudi jaz pridružila tej razstavi s temo: Pišem, klekljam.) Ne smem izpustiti oblikovalskih veččin Jane Rihtaršič iz Železnikov. Pred leti si je kot mlada raziskovalka prva pridobila štipendijo OIDFA s temo *Od starih tehnik do novih vzorcev za klekljane čipke*. Pojem čipke se širi tudi na netekstilne materiale. »Čipke« ne nastajajo več le na klekljarskih blazinah, ampak tudi za stroji, v učilnicah tehničnih fakultet, na primer Strojne fakultete v Mariboru. O tem so lahko razmišljali tudi obiskovalci razstave Čipkaste vezi v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani. Pripovedujem takole po spominu in na podlagi osebnih znanstev, strokovnjaki bi tu gotovo dali pravo sliko živahno razvijajočega se oblikovalstva na področju klekljane čipke.

Kaj in koliko klekljaš sama?

Skoraj ob vsakem klekljarskem vprašanju sem povedala tudi kaj o svojem klekljanju. Glede na to, da klekljam samo zaradi sprostitev, ne morem iz svoje kože in se zelo dosledno ravnam po že preverjenih vzorcih za klekljane čipke, brez najmanjšega odstopanja. Le kakšen klekljarski natečaj me je kdaj pa kdaj zapeljal, da sem poskušala narediti tudi kaj avtorskega (natečaja Združenja *Moja zapuščina*, 2006; *Šestkotnik*, 2010; natečaj Klekljarskega društva *Cvetke Veselje*, 2013), a je brez osnovnega poznavanja tehnik risanja vzorcev to težko izpeljati. Na neki način pa klekljanje še vedno povezujem tudi s pisanjem. Skoraj v vsaki moji prozi je tudi kakšno klekljarsko »znamenje«. In malce si želim, da bi do svojega sedemdesetega leta spravila skupaj samostojno razstavo, ki bi povezovala vse moje konjičke (*Pišem-klekljam*), razmišljam pa tudi o tem, kako vse to gradivo (čipke, papirci, pripomočki, literatura o klekljanju, klekljarska korespondenca, povezana z urejanjem Čipkarskega biltena) arhivirati in komu arhivirano predati. S podaritvijo treh čipk Slovenskemu etnografskemu muzeju, še bolj pa z obširnimi zapisom o zgodovini klekljanja naše družine sem prvi korak že naredila. Prav te dni, ko pregledujem tvoja vprašanja in preverjam posamezna tu navedena dejstva, ugotavljam, koliko gradiva se mi je nabralo. Preveč, da bi ga lahko sama koristno uporabila.

Kako si se udeležila letošnjega svetovnega čipkarskega kongresa (OIDFA), ki je zasedal v Sloveniji?

Kot članica OIDFE iz Slovenije, kot klekljarica, ki sodeluje na njenih mednarodnih razstavah, delno pa tudi kot nekdanja članica Združenja slovenskih klekljaric, urednica njenega glasila in posledično precej dobra poznavalka klekljarskega dogajanja pri nas sem bila posredno vključena že v priprave na ta dogodek, med drugim kot piska člankov (za Bulletin sem prispevala dva), kot koordinatorka člankov, preden so bili poslani v prevajanje. Strokovno sem prebrala in jezikovno pregledala prispevke za *Zbornik predavanj*, ki je izšel trijezično, v četrtek pred uradnim za-

Čipke iz avtoričine zbirke. / Foto: Tončka Stanonik

četkom pa s klekljarsko blazino sodelovala na najbolj množični prireditvi »Čipka na ulici« pred Prešernovim spomenikom. V soboto, 25. junija, sem bila dežurna na kongresnem prizorišču in se tako »po službeni dolžnosti« udeležila mnogih predavanj, hkrati pa bila gostiteljica dveh udeleženk kongresa, Christine Hero Žitnik iz Francije in Nancy Wellington iz Minnesote. Kot Žirovka sem za žirovsko *Klekljano drevo* prispevala en listek, se s čipkami na vinilnih ploščah (*Pišem, klekljam*) pridružila razstavljavkam v že omenjenem Rokodelskem centru DUO v Škofji Loki, za razstavo v Slovenskem etnografskem muzeju pa pripravila tudi obsežen dokumentarni zapis o klekljanju naše družine in muzeju podarila štiri čipke (dve svoji in čipki pokojnih staršev). Vseh načrtov pa še vedno nisem uresničila (ilustracije Jelke Reichman iz knjige *Lučka na klekljarskih počitnicah* na razglednicah, večjezična izdaja slikanice *Pravljica o klekljarici Polonci* /nekaj prevodov je že pripravljenih/, antologija klekljarskih besedil). A do naslednjega kongresa, ki bi bil spet v Sloveniji, imam najbrž še precej časa ...

Kaj bi izbrala in izpostavila od množstva vsega, kar je bilo mogoče videti na OIDFA 2016?

Predkongresna klekljarska panorama v središču Ljubljane z mednarodno udeležbo se bo gotovo zapisala v klekljarsko zgodovino na Slovenskem. (Tudi urednica revije *Bulletin OIDFA* Kajsja Borg je v svojem uvodniku k 3. številki poudarila prav to.) Na obiskovalce, posebno tiste, ki so se take množične klekljarske prireditve udeležili prvič, je naredila vtis mednarodna razstava članic OIDFA in pisana ponudba vsega, kar je povezano s klekljarstvom, v spodnjih prostorih kongresnega dogajanja. A tu je potekal samo izvedbeni, središčni del dogodkov. Že pred tem so bili tečaji v klekljarskih središčih, spoznavanje resnično klekljarske dežele pa se je po končanem kongresu nadaljevalo z enotedenskimi ekskurzijami po Sloveniji. Čeprav sem bila na neki način ves čas v dogajanju, pa se počutim kot »kovačeva kobilica«, preveč dogodkov se mi je izmuznilo ali pa sem jih samo za hip oplazila, zato bi tudi jaz potrebovala kakšno izčrpno poročilo. Z radovednostjo pričakujem odmeve v biltenu OIDFE. V družbi z gospo Nancy Wellington sem se na stopnišču v razstavno dvorano za hip ustavila v vrvežu obiskovalk: pozdravljale so se, se predstavljale, si mahale, govorile v vseh jezikih sveta. Očitno se niso srečale prvič in so se poznale že z drugih kongresov. In zdelo se je, da se v tem babilonskem vrvežu zelo dobro znajdejo. To pa je lahko tudi za organizatorje zelo dober občutek, mar ne. Obžalujem, da nimamo več svojega Čipkarskega biltena, vedno smo z zanimanjem prebirali vesti s tujih mednarodnih kongresov, zdaj bi bila odlična priložnost, da zase in za zanamce ubesedimo svojega.

Kakšna je po tvojem prihodnost klekljanja v Sloveniji?

Mislim, da so že večletne priprave na letošnji mednarodni kongres precej poživile klekljarsko dogajanje na Slovenskem in da se bo to nadaljevalo. V mislih imam predvsem povezovanje posameznih središč, izmenjavo znanja, izobraževanja, gostujoče razstave, tudi mednarodne. Tudi na Klekljarskih dnevih v Žireh skoraj vsako leto gostujejo klekljarice od drugod, kar je v vsestransko korist. Veliko je treba klekljati za tak dogodek in jesensko-zimski čas se prehitro obrne. To ve vsaka klekljarica. Gostujoče klekljarice pa tako dobijo priložnost predstaviti svoje izdelke. Vsebinsko se bo vse bolj uveljavljala avtorska čipka, se mi zdi, časi velikih prtov in prtičev počasi izginjajo. Čipka kot modni dodatek, vstavljena v nakit, posnemanje čipke v drugih materialih, čipka kot arhitekturni element v oblikovanju prostora, je to sodobni trend? Z drugačnimi oblikovalskimi trendi, kot smo jih poznali v Sloveniji, sem se prvič srečala že ob koncu devetdesetih let v Vamberku na Češkem. Kako »na redko« klekljano in kako malo čipke, pa tako čudovit izdelek! Mi pa klekljamo ure in ure, na gosto ... Tako sem iz svoje klekljarske izkušnje doživljala oblikovalsko popolnoma drugače zastavljeno klekljano čipko, ki ima tudi svojo komercialno prednost. (Za njeno izdelavo se porabi veliko manj časa.) O tem v svojem

Družina ob zlati poroki staršev Jožeta in Lojzke Stanonik (roj. Žust) pred oltarjem podružnične cerkve sv. Ane na Lednici, oktober 1997. Starša zadaj v sredini, poleg njih nekdanji poročni priči Lojze Žust in Milka Jereb (roj. Žust), spredaj z desne otroci Tončka, Nada, Stane, Mojca, zadaj Jože.

Mama Tončka in vnuk Gal pred rojstno hišo Josipa Jurčiča na Muljavi, december 2013. / Osebni arhiv Tončke Stanonik

razmišljanju nisem še ničesar povedala. Da je trg čipki zelo nenaklonjen, ponudba večja kot povpraševanje. Čipke podcenjene. Tudi dve razpravljavki na kongresnih predavanjih sta postavili to vprašanje. Včasih se ustavim ob prodajnih stojnicah v Ljubljani, povprašam to in ono, a vedno dobim odgovor, da je s klekljanjem zelo težko kaj zaslužiti. Torej se ne bo klekljalo za dodatek k družinskemu proračunu, ampak predvsem kot v vseh pogledih (kulturno-umetniško, socialno, terapevtsko itd.) koristno in kakovostno zapolnjevanje prostega časa. A imam vtis, da so pri trženju čipke uspešne predvsem tiste ustanove, ki klekljanje kot dejavnost razvijajo zelo celostno (izobraževanje, prirejanje delavnic, tečajev, razstav, založniško-prodajna dejavnost, mednarodno sodelovanje). Množičnost klekljanja pa ima tudi manj dobre strani: na trgu lahko najdemo čipke slabše kakovosti, zato se mi zdi preverjena blagovna znamka tudi jamstvo, da bodo do kupcev prihajali res kakovostni izdelki in da bo klekljarica, ki dosega njene kriterije, lažje prodala svojo čipko.

Od študentskih let naprej živiš v Ljubljani. Kako ohranjaš vezi z Žirmi in Žirovci? Kolikor vem, sta ti na Žirovskem najbolj pri srcu Račeva in Vrh Svetih Treh Kraljev ...

Moji stiki z Žirmi in Žirovci so se večino življenja omejevali na družino, na obiske staršev in sorodnikov, najpogosteje stare mame in kasneje strica Lojzeta v Račevi, od koder je bila doma mama. Tudi s sestro Mojco sem zlasti v letih, ko so bili naši otroci še majhni, imela tesne stike. V tem smislu se vse moje poti na Žirovsko osredinjajo okoli krajev, mimo katerih se vozim, kot so Podlipa ali Horjul, Smrečje in Račeva. Živahne družabnosti pa z Žirmi nikoli nisem gojila, prvič, ker sem take narave, da imam rajši individualna srečanja, pa tudi delo in skrb za družino sta mi bila vedno prva in najpomembnejša stvar na svetu. In navsezadnje, v Ljubljani sem se udomačila in tu se dobro počutim. Vse, kar se je v javnem življenju na žirovskem koncu dogajalo, pa sem bolj ali manj izvedela iz Žirovskega občasnika. V tem sem bila zelo navezana na ta zbornik. Zadnje leto mi pošiljajo tudi Žirovske stopinje, najlepša hvala zanje. Pa tudi za številna vabila in obvestila o kulturnih dogodkih v Žireh in okolici. Čeprav se teh ne udeležujem, pozorno preberem vse, kar piše, gradivo pa shranjujem v posebni mapici.

V tem pogovoru te nisem spraševal po tvojem osebnem oziroma zasebnem življenju. Če želiš, pa nam sama dovoli, da pokukamo še v ta del tvojega življenja ...

Mislím, da tu ne bova imela težav, saj je vse, o čemer sem ves čas pripovedovala, na neki način povezano z mojim zasebnim življenjem. Če pa bi kdo o meni še kaj rad vedel, in tega ne ve, na kratko: Imam eno majhno družino, hčer Katjo in vnuka Gala, in si želim, da bi bili *rabna kov v verigi rodov* (citirano po Tonetu Pavčku), in eno majhno stanovanje v Trnovem v Ljubljani. Vsako poletje se odpeljemo na kratek oddih daleč na jug jadranske obale, tja do Drvenika, kjer je menda nekoč v morju namakal svoje kosti tudi naš rojak od Svetih Treh Kraljev, podobar in slikar Jernej Jereb; za jesenske počitnice pa skočimo v Moravske Toplice, da se »naužijemo vonja« po panonskih širjavah. In potem včasih slišim od znancev in prijateljev: »Veš, Tončka, saj ti kar dobro gre.« A tako? Ja, saj morda mi pa res.

Česa si v svojem osebnem in v našem skupnem prebivanju še želiš?

Da bi to zadnje (Saj nam gre kar dobro!) lahko reklo čim več ljudi. Slovenci smo urejeno, delavno ljudstvo, to se vidi vsepovsod. Vsi si zaslužimo dostojno življenje. Potem bi se v nas morda spet naselil optimizem in zaupanje v slovensko državo, ki smo se je v začetku tako veselili in bili ponosni nanjo. Tega zadnje čase močno pogrešam. Preveč nas je zajelo malodušje, češ saj se tako nič ne spleča. Zase pa: vedno sem delala bolj majhne korake. Da bi jih še nekaj časa, v dobresednem in prenesenem pomenu besede!

Tončka Stanonik

Ena njihova, ena zgodovinska

(z literarnega natečaja Vrnitev v preteklost)

Tako je Ona Starejša pripovedovala Oni Mlajši zgodbo, eno njihovo, eno zgodovinsko ...

Kajti tistega dne, ko je pri Tesarjevih začelo že močno kapljati od žleba, ker je februarско sonce talilo ledene sveče, mama še vedno ni pustila otrok, svojih mulčkov, iz hiše. Snega je bilo skoraj do oken, in če bodo prišli mokri v hišo, jih ne bo imela v kaj preobleči. Zato so se otroci podili po hiši, le najstarejši, Matija, ni smel divjati z njimi. V kotu ob oknu mu je mama pripravila klekljarski punkelj, nanj pa pripela papirc z ažurjem. Tako se je odločila, čeprav se je fant kislo držal, ker bi raje norel z brati po prostorni hiši, v kateri je bilo prijetno toplo. Pa še štiriletni Marcec mu je nagajal, motovilil se je okoli punklja in cukal za kleklje, dokler Matiji ni bilo dovolj, stekel je za njim in bi ga ujel, če ne bi ... prav tedaj iz kuhinje, v kateri se je kuhalo za mlado družino, stopila stara mati z loncem kropa v roki. V svoji kamri, kjer sta imela s starim izgovorjen *kvartir*, stanovanje, je nameravala skuhati prežganko. A njen *pobček*, tako je klicala najmlajšega vnuka, je na begu pred zasledovalcem skočil naravnost vanjo in ji sklatil iz rok lonec, da se je vreła voda polila po tanki srajčki, saj fant za prave hlače še ni bil dovolj velik. Drobnó telesce se je v hipu spremenilo v en sam mehur in se zvilo od bolečin, da so se prestrašeni bratci brez besed poskrili po kotih in z bledimi obrazi opazovali mamo in staro mater, ki sta slačili ubogega otroka. Ata, ki ni mogel gledati tega prizora, se je zavihтел na kolo in zaril v ozko gaz zasnežene doline po zdravnika, stari oče pa se je zaprl v svojo mizarsko delavnico in se nemočen naslonil na svoj delovni pult.

Ko se je čez uro–dve iz doline vrnil ata z zdravnikom, je ta samo kimal z glavo in nič ni kazalo, da bo iz njegovega momljanja prišla odrešilna beseda.

»Tu se ne da nič narediti, vse je odvisno od tega, kako močno je otrokovo telo.«

Mama, ata in stara mati pa so še kar stali in gledali v zdravnika, naj vendar pove še kaj spodbudnega.

»Otrok naj ima mir, mulce napodite stran,« je bil stvaren in redkih besed zdravnik. »Z mokro krpo mu močíte ustnice, dokler ne bo mogel sam piti. In nobenih težkih cunj ne dajajte na otrokovo telo. Raje pazite, da bo soba ves čas topla.«

Stara mati je potem noč in dan kurila zunaj na ognjišču, da je bila peč ves čas vroča in v hiši tudi ponoči dovolj toplo. Spet se je preselila v kuhinjo in pomagala hčeri, ki je podnevi in ponoči bdela ob otroku in pazila na vsak njegov gib.

Tiste dneve so pri Tesarjevih tiho stopali po hiši, kot da bi se fant že pripravljaj na pot med angelčke. Čeprav so bili večeri še vedno dolgi, se pri njih nič več niso zbirali sosodje, da bi ob skupni razsvetljavi iz petrolejke pozno v noč klekljali in peli. Le sem in tja se je katera od sosod ustavila pri hiši in povprašala, kako je z najmlajšim. Mami je stisnila priboljšek zanj, seveda kadar bo lahko spet jedel. Na velikih vratih se je, ne ve se, ali z naročilom ali kar tako, ustavila vaška *mojškra*, in mama ji je brez besed izročila omot bele tkanine, ki jo je Marcec dobil pri krstu in jo je hranila v skrinji. Sešije naj mu lepo belo oblačilce, če bo moral »na pot« ...

Tisti večer, ko je bilo posebno hudo in je ata s starim očetom v delavnici že izbiral les za *trušco*, je iz svoje kamre prišla stara mati. Počutila se je krivo, čeprav ji ni nihče ničesar očital. Pa so pri Tesarjevih pogosto imeli tihe ure, ker so vsi vedeli, da ga stara mati rada cuka iz svojega

fraklja, in kadar je prišla iz *žernade*, dnine, so se ji pogosto zapletale noge. A fantova nesreča ni imela s tem nič opraviti, le otrok se ji je nepričakovano zapletel pod noge. To je vedela tudi njena hči. Zasmilila se ji je stara mati, ki je bila videti tako zelo potrta, ona pa od nenehnega bdenja na smrt utrujena, zato ji je rade volje prepustila varstvo malega bolnika. To noč bo mati pazila nanj.

»Če bo premikal usteca, mu nanje položite mokro krpo,« ji je naročala hči.

Potem ko sta s *pobčkom* ostala v veliki hiši sama in je vse naokoli potihnilo, se je stara mati sklonila nadenj in mu zašepetala.

»Nikoli več se ne bom pritaknila niti kapljice, samo ti nam ne umri.«

Fantek se sploh ni zmenil za njeno šepetanje.

In potem se je sklonila še bližje nadenj in še nekoliko glasneje zašepetala.

»Veš, in kupila ti bom harmoniko, ta pravo, kot jo ima Mezetov godec izpod Hriba. Sem se že zanimala pri njem. Samo da nam ozdraviš.«

Tedaj so se suha usteca komaj za špranjo odprla in stara mati mu je zaupala še tole.

»Hodil bo k nam in te učil igrati, saj je najboljši muzikant.«

In *pobčkova* usteca so se razširila, kot bi se hotela nasmehniti tej materini obljudi.

Ja, tako bo naredila. Izpraznila bo prsten lonček, v katerem je hranila srebrne krone za čas, ko bo fantu za botro. Takrat mu je nameravala kupiti harmoniko. *Pobček* je imel neverjeten posluš, po njej se je vrgel fant. To so ji vsi priznavali. Komaj je shodil, že je drobil v ritmu in se pozibaval in ni odtegnil pogleda od Mezetovega godca, kadar je prišel v vas s svojo harmoniko. In ko bo skopnel sneg, bo z naklekljanimi čipkami odšla v dolino k trgovcu, pri katerem je dobivala sukanec, še od lani ji dolguje nekaj soldov. Odslužila bo tudi z *žernadami*. Čeprav je drsela že v sedemdeseta, so jo še vedno radi vzeli v dnino. Nekajkrat se je z žanjicami odpeljala žet celo na Koroško.

Naslednji dan se je Markcu obrnilo na bolje, ker je zmagalo telo in ker je bila otrokova volja dovolj močna, da je premagala smrt. Ali pa zaradi obljud bitja, ki ga je tako zelo rado imelo. Kdo bi vedel! Fant je vse pogosteje odpiral usta in bi rad pil in po nekaj dneh je spravil vase že nekaj žlic prežgane juhe. Ko je k Tesarjevim pod Gmajno spet prišel zdravnik, tokrat mu ni bilo več treba delati gazi, ker sta odjuga in marčevsko sonce tudi na osojni strani pobirala sneg, je svoje zadovoljstvo pokazal pred vsemi v hiši. Tudi Markčevi bratje, ki so se prej sramežljivo skrivali po kotih, so prišli bližje.

»Fant se je izmazal. Dobro mu gre. Rane se celijo, mehurji sušijo. A mulci naj ga kljub temu pustijo pri miru. Da spet ne bo kakšne nesreče.«

Iz svoje kamre je prilezla stara mati s trdno sklenjenimi rokami, in ko je to slišala, se ji je komaj opazno zatresla brada. Potem je oddrsala nazaj čez nizko obokano vežo in takoj spet sedla za punkelj. Še nekajkrat mora *prepeti* čipke, potem se bo nabralo dovolj metrov, da bo *špice* odnesla trgovcu.

* * *

V petek je bilo, ko se je znašla za visokim pultom in pred trgovca razgrnila debel klobčič trdo sklekljanih *pogačk*.

»Lepo delaš, to pa že moram reči, a kupčije danes še ne bova sklenila. Bom ti vse dal zapisati. Pa tale *klot* vzemi. Boš imela za predpasnike.«

Stara mati je poskušala biti odločna:

»Ne, solde mi daj. *Klot* si mi ponujal že prejšnjikrat.

»Ženska, bodi vesela, da ti špice sploh vzamem, pa ne samo od tebe in ta mlade. Tudi od otrok. Kaj pa misliš, da je meni lahko. Vsa tista pota, pa z vlakom po svetu, dol na jug ...«

Stara mati mu ni vedela kljubovati, ni vedela, kako bi možakarja ukrotila. Tolikokrat je bil že okraden, njegova hiša pa je rasla in rasla, dokupoval je zemljo, gozd, polja. Če bi bil vedno okraden v tistem *Belgradu*, vsega tega ne bi mogel skupaj spraviti. A ni vedela, kako naprej.

»Vzemi blago ali pa nič.«

In se je izgubil za vrati, ki so jih zastirale težke zavese, in naprej v notranjost hiše, kamor klekljarice niso imele vstopa.

Kaj naj bi počela stara mati sama za pultom, tudi ona je stopila ven. Obsedela je na stopnicah, potegnila dolgo krilo čez hodniške čevlje in skrila glavo vanj. Nikamor ne bo šla. Tu pri tej hiši je pustila ure in ure klekljanja, oči so ji obnemogle, blazinice prstov otrdele od večnega prebadanja, prsti skrčili v členkih. Ne, nikamor ne bo šla.

Čez cesto jo je opazil krčmar, na stežaj odprl okno in se zadrhl:

»Jera, stopi sem, ti bom enega natočil, boš takoj boljše volje ...«

Ona pa nič. Čepela je tam in njeno krilo je na mestu, kamor je položila glavo, postajalo toplo in mokro. Fant, njen *pobček*, je ozdravel, ker mu je obljubila harmoniko, zdaj pa mu obljube ne bo mogla izpolniti. Da je življenje neusmiljeno in svet grd, je s tihim trepetom šepetalo le njeno telo, stara mati pa se je spreminjala v otrdelo kepo, ki ni več ne govorila, ne mislila, ne čutila ...

Tako je Ona Starejša končala zgodbo – eno njihovo, zgodovinsko – in se s pogledom ustavila na Oni Mlajši.

»Ne reci mi zdaj, da se je vse to res zgodilo?« je bila nejeverna Ona Mlajša.

»Ah, draga moja, nobene zgodbe ne bi napisala, če bi morala zapisovati samo take resnične. Kaj pa jaz vem, kako je res bilo! Berem, nabiram zgodbe, pustim, da mi brbotajo v glavi in jih po svoje zaokrožim. Morda so resnični samo delčki. Ja, delčki morda ...«

»Ampak če zgodbe niso resnične, zakaj so potem vse tako žalostne? Če jih lahko obrusi čas, če jih obrusijo ljudje, ki jih prenašajo iz roda v rod, zakaj jih ne obrusiš še ti in jih narediš lepše?«

In kaj je na to rekla Ona Starejša?

»Saj res, zakaj jim ne napišem veselega konca. Na to res nisem pomislila. Naj poskusim! Kje sem že ostala? A ja!«

Stara mati je čepela tam in njeno krilo je na mestu, kamor je položila glavo, postalo toplo in mokro ... Okoli vogla, tam od stranskih vrat, je tedaj prišla trgovčeva žena, povzpela se je po stopnicah in se ustavila ob stari materi.

»Kaj je, mati, ne boste šli domov?«

»Ni mi dal denarja, niti vinarja mi ni dal. Da nima, da so ga doli pri *Belgradu* spet okradli na vlaku ... jaz pa bi *pobčku* tako rada kupila ...« Potresla je z glavo in jo spet skrila v mokro krilo.

»Saj res, kako je z vašim najmlajšim,« je sočutje prevzelo trgovčevo ženo, ki je slišala praviti o nesreči pri Tesarjevih.

Mati pa je samo tiščala glavo v obleko, le grčasti prsti so komaj opazno trepetali nad koleni.

»Koliko vam je dolžan moj?« je tiho vprašala žena ob njej.

»Za deset metrov *pogačk*,« ji je odgovorila.

»Malo počakajte,« je rekla ona druga in se izgubila na mala vrata v hišo.

Prav kmalu se je vrnila in ji v roke potisnila majhen omot. Denar, zaviti v starega Domoljuba, je stara mati skrbno spravila na dno svojega cekarja. Zdaj je drobno stopala po vzpenjajoči se poti, ki je bila vsa mokra od talečega se snega. Drobno in urno jo je poganjalo naprej, samo

domov, domov ... Le enkrat se je ustavila, da je kupila za otroke nekaj sladkih *melisnic*, ni pa se pustila pregovoriti, da bi jo pogreli s šilcem sadjevca. Nikjer ni več počivala, pri nobeni hiši se ni odžejala, hotela je biti čim prej doma.

Na pragu so jo že čakali vnuki in strmeli v njene roke, kdaj bo segla v malho. Nič niso spraševali, samo čakali so z iskrečimi se očmi. Prišla je tudi hči, začudena, da je stara mati že sredi popoldneva doma, in jo pohvalila:

»Danes ste pa zgodaj prišli.«

In potem ko je stara mati v svoji kamri na mizo postavljala cekar, je noter pokukal tudi njen stari. Tako od daleč je oplazil žensko, da bi ugotovil, koliko postaj je naredila. Njegova podjetnost pa mu ni dala miru, da je ne bi tudi pobaral:

»Ti je plačal?« je komaj razumljivo zamomljal.

»Ja, pa mi je res.« Samo pritrdila mu je, ne bo mu pripovedovala, kako je prišla do denarja, njemu že ne.

»*Pobčku* bom zdaj lahko kupila *harmonke*. Tako sem sklenila. Samo da je fant ozdravel.« In iz njenih v gube potopljenih oči se je prikradel topel žar. Videla je svojega *pobčka*, ki se bo zagnal v njeno krilo in ji zlezel v naročje. Skupaj bosta igrala. Tudi ona zna vleči meh. Pokazala mu bo, na katere *knofke* mora pritiskati, da se iz njih izvablja melodija. Potem pa naj pride še Mezetov in izmojstri fanta. O, tudi ona ima talente in fant se je vrgel po njej. In zdaj ko je fantu rešila življenje (čeprav je za to vedela samo ona), je ne bodo več porivali sem in tja po hiši. Ker njen fant je bil resnično spet zdrav!

»*Si zdaj zadovoljna?*« *Ona Starejša je poškilila na Ono Mlajšo.* »*Zdaj zgodba še vedno ni resnična, je pa bolj vesela, in če bi rada, da bi bila še bolj, bom dodala še tole.*« *In je pripovedovala naprej.*

Potem se je njen stari neopazno *pohulil* iz kamre, a se že hip nato vrnil. V rokah je držal nekaj zelencev, tistih, ki jih je prinesel čez Lužo, iz Pensilvanije, zato je imel vedno kakšnega skritega kje blizu.

»Da se Mezetov godec ne bo pritoževal, češ da ti je moral *harmonke šenkat*.«

In njegova Jera, tista, ki so jo že vsi odpisali, ker je preveč rada vlekla iz svojega fraklja in je morala zato pred svojim starim kdaj tudi bežati, se je oklenila njegove desnice in jo pobožala s svojimi grčastimi prsti. In stari je temu kupčku posušene kože in tankih kosti pridal še svojo težko levico in potrepil starkino roko, kot bi hotel reči: 'Je že dobro, je že dobro, zdaj je spet vse dobro. Samo da je naš fant spet zdrav.'

Tako je bilo v tistih časih – ne tako daljnih – in tistih krajih – ne tako oddaljenih, kjer so živeli kmetje in gostači, mizarji in tesarji, gospodinje, klekljarice in dninarice, trgovci in krčmarji, kramarji in potovke ..., kjer je bilo življenje trdo, a kdaj tudi lepo, zato se lahko pišejo tudi take zgodbe: včasih malo žalostne, spet drugič bolj vesele, vse pa na neki poseben način tudi resnične.

Tončka Stanonik

Klekljarica desetnica

Po ljudskih motivih ubrana, klekljaricam v čast napisana

Je bila bajta globoko pod to temno hosto. So bili okoli nje zeleni travniki in rumena pšenična polja. Sta v njej živelata dva srečna človeka, je bil on drvar in ona klekljarica. Mož je pozimi in poleti drvaril, prodajal drva in suhljad in tako preživeljal otroke. Mu je pomagala žena, ki je skrbela za družino, da je bila oprana, zašita in nahranjena. Je od jutra do večera klekljala, poleti pri oknu, pozimi pri peči. Se jima je rodilo deset lepih, zdravih hčera. Ko se je rodila deseta hči, Franica, je mati točila bridke solze, ko je dete previjala.

»Zakaj jočete, mati, saj imamo lepo zdravo sestrico?« so jo začudeno spraševale hčerke.

»Kako ne bi jokala? Je taka usoda desete hčere, da ko ji napoči sedmo leto, mora po svetu iti.«

So deklice hitro pozabile, kar jim je povedala mati, in so po vse dneve prepevale in bile dobre volje, le mati je hodila zamišljena po hiši in učila hčere čipke delati. Da si bodo doto priklekljale, ko bodo godne za možitev. Posebno skrbno se je posvečala Franici, da je znala klekljati lepše čipke kot vsa druga dekleta. »To bo njena edina popotnica, ko bo morala kmalu od doma iti.«

Ko je Franica napolnila šesto leto in se je bližalo sedmo, je mati bridko zajokala. »Zdaj boš pa desetnica, sirotica. Je taka tvoja usoda, zato se moraš zdaj od doma podati in v neznanost iti.«

In ji je pripravljala culico. Vanjo je spravila klekljarski punkelj, lepo na jerbas nasajen, na njegovo dno pa položila sedem parov drobnih klekljev. Jih je navila na kolovratu s tankim belim sukancem in še eno prav takšno štreto je zraven pridala. Tudi na bucike, kvačko in škarjice ni pozabila. Tako je zdaj Franica imela vse, kar potrebuje prava klekljarica. Bo lahko čipke delala, se bo tako preživljala in ne bo kruha stradala.

Je Franica še zadnjič objela mater svojo in devet sestic in se spustila po bregu navzdol. Sestrice pa so še dolgo stale pred hišo in ji mahale v slovo, dokler jim Franica ni izginila izpred oči. Ponoči je hodila po temni hosti. Se ni nič bala. So zvezdice okoli nje migetale in ji pot kazale. Se jim je pridružil tudi boter mesec in razsvetljeval vse okoli nje. So ji drevesa prijazno kimala in pred njo košate veje razpirala. Živali pa so mirno spale in je niso prav nič plašile. Podnevi je počivala, malce zadremala, potem pa iz culice vzela punkelj in klekljala.

Ko je prišla v prvo vas, so se okoli nje zbrali ljudje in se čudili njenim tankim čipkam. Bi jih radi tudi oni imeli. Franica jim je vse čipke prodala, ni kruha stradala. In tako je hodila od vasi do vasi, dnevi pa so tekli in tedni in meseci prav tako.

Čez leto in dan pa je prišla v veliko mesto. Je bilo tam vse drugače in čudno. So bile hiše visoke in ceste široke in globoka temna reka se je vila med njimi. Je Franica stala na mostu in gledala v deroče valove. Se ji je tožilo po materi in očetu in devetih sestricah in so jo obhajale hude misli. Jo je opazila mlada gospa, ki je prav tedaj prišla mimo. Je takoj opazila, da je deklica sirotica. Prav v dušo se ji je zasmilila, pa ji je rekla: »Pojdi z menoj, deklica sirotica, imam doma sinka malega, ga boš previjala, zanj skrbela in meni v kuhinji pomagala.«

Franica je odšla z njo, vse to delala, družino cártljala. Je jedla z gospo in gospodom za isto mizo in ji ni bilo hudega. A srca ni bila veselega. Se ji je po domu tožilo, po starših in devetih

sestricah. Se ji je tožilo po zelenih travnikih, mehko posejanih gričih, se ji je tožilo po temnih smrekovih gozdovih. Zato se je vsako popoldne, potem ko je vse pri gospe postorila, s klekljarskim punkljem v mestni park odpravila. Sedla je pod razkošno lipo in klekljala.

Je prvo čipko delala, je drobno cvetko sklekljala.

Je drugo čipko risala, metuljčka je umerila.

Je šesto čipko začenjala, je ptičico naklekljala.

Je sedmo čipko klekljala, je srčece ustvarila.

Je prišel mimo fantič mlad, ki čipko njeno imel bi rad.

Mu je Franica dala čipkasto srce in malček tudi svojega. Je fant zavriskal in odšel.

Potem je naredila še veliko čipk, ena je bila lepša od druge, in je glas o njej prišel na uho tudi potovki, ki je širom po svetu trgovala s čipkami, zraven pa pridajala še za ščepec novic. Je rekla Franici: »Daj mi eno rožico, z lističi okráncljano.«

Franica ji je dala sklekljano cvetko, potovka pa jo je položila v belo platno in z njo pohitela tja, od koder je prišla. Potem je čipko pokazala ljudem v hiši pod to temno hosto. Je mati takoj prepoznala roke, ki so čipko sklekljale.

»Joj, to je lahko naredila samo naša ljuba Franica, le kje zdaj hodi ubožica desetnica! Pojdi in jo poišči, naj se vrne domov. Povej ji, da so vse njene sestrice omožene in bo doma zdaj kruha tudi zanjo.«

Potovka je spet pohitela čez planjave in daljave in v mestnem parku poiskala Franico. »Vrni se, vrni, Franica, prosi te mati, prosi te devet sestra, dobro omoženih. Boš ostarelim staršem pomagala in za dom skrbela. Ne boš kruha stradala.«

Franica pa ji je odgovorila: »Ne morem se vrniti, saj sem desetnica. Če bi se vrnila, bi prinesla nesrečo k hiši. Tako pravi ljudska modrost.«

In je Franica še naprej cártljala gosposko družino. Čez sedem let pa je spet prišel naokoli fant, ki mu je nekoč podarila čipko, v srce sklekljano. Jo je prijel za roke in ji rekel: »Pojdi z menoj, Franica, v deželo pod Južnim križem, čez sedem morij široko in sedem milj globoko. Tam se bo nama lepše godilo.«

Je Franica pustila v parku punkelj in kleklje in šla s fantom v deželo pod Južnim križem. Tam sta živela v miru in slogi in imela otroke in vnuke. Se je zgodilo, da so pogosto prišli k babici, ker jim je znala dobre štrukeljce na župi pripraviti. Jim je pripovedovala zgodbe o deželi z zelenimi travniki in temnimi smrekovimi gozdovi, o pšeničnih poljih in majhnih hiškah z nageljni ozaljšanimi. Jim je pela uspavanke in jih učila besed, ki so ji božale dušo in budile spomine, vnuki pa so se čudili, zakaj ima njihova babica solze v očeh. So sedeli pri njej in ji govorili: »Povej nam, draga babica, kje je ta dežela, o kateri nam pripoveduješ zgodbe in poješ pesmi.« In še so jo spraševali: »Kdo pa je tebi kahal štrukeljce, kdo ti je pesmi pel, kdo se je s teboj igral?«

Jim je babica spet pripovedovala: »Sem živela v revni deželi, sem imela devet sestra, sem bila deseta, in sem morala po svetu. Se nisem nič igrala, sem klekljala in čipke delala.«

»Pojdi, pojdi z nami, babica, nam boš pokazala svojo deželico, nam boš pokazala punkelj in tiste tanke paličice s sukancem obložene, s katerimi si čipke delala.«

»Nikar, nikar, deca moja. Jaz bom do smrti desetnica. Če se vrnem domov, bom prinesla nesrečo, tako pravi ljudska modrost. Jaz nikamor ne bom šla.«

Ko pa je babica za vedno zaspala in ni bila več desetnica, so se njeni vnuki, zdaj že odrasli moške in žene, odpravili po svetu. So prišli v lepo deželo, s soncem obsijano in z belimi hiškami posajeno, z zelenimi travniki in pšeničnimi polji obdano. So prišli v še lepše mesto, sredi katerega je bil trg, na trgu pa se je gnetlo ljudi, saj so prav tistega dne imeli svoj praznik. So

Franičini vnuki hodili okrog in si vse natanko ogledali. So prišli do mize, za katero so sedela mlada dekleta in med prsti sukala drobne paličice, s tankim belim sukancem ovite. So med prsti premetavala kleklje in tekmovala, katera bo prva končala čipko.

»Glejte, glejte, saj to so tiste paličice, o katerih je pripovedovala babica, ljuba naša Franica.«

In so vedeli, da so prišli na zeleno stran sveta, v deželo svoje babice Franice, klekljarice desetnice. In so bili srečni in veseli, da ni za povedat. In smo srečni in veseli tudi mi, ki smo to pravljico prebrali, ker zdaj vemo, da ima pravljica o desetnici lahko tudi srečen konec.

NA ŽIROVSKEM NEKOČ – RAZISKAVE IN SPOMINI

Tone Košir

Kaj je dalo Žirem ime

Razmišljanje ob nekem šaljivem zapisu

Pri zbiranju gradiva za knjigo *Dediščina župnije Šentjošt*, ki smo jo pripravljali skupaj z Žirovcema dr. Petro Leben Seljak in dr. Alojzom Demšarjem, sem v Narodni in univerzitetni knjižnici slučajno naletel na podatek, da je Ivan Košir (1873–1952), stric mojega očeta, v dijaških letih več let pisal v *Domače vaje*. Pisal je pod psevdonimom, le izjemo- ma s pravim imenom in priimkom. Povezavo med psevdonimom in pravim imenom smo ustvarili s pomočjo zaključnega kazala. Dva njegova psevd- nima sta vezana na naše domače kraje: *Suhadolec* in *Ivan Krstitelj Gradčan-Visočan*. Nismo znali pojasniti psevdonima Žitigoj, nekaj spisov pa je podpisal kot *Peter* oziroma *Pavel*. Največkrat se je podpisal kot *Suhodolec*. Ivan Košir, katerega godovni zavetnik je bil Janez Krstnik, se je rodil pri Koširju v Suhem Dolu, zaselku, ki ga po drugi vojski sestavljajo domačije, pripadajoče trem različnim vasem: Golemu Vrhju (vse do leta 1954 Suhi Dol s svojimi hišnimi številkami, ki so se nadaljevale v Golem Vrhju), Planini nad Horjulom in Šentjoštu, pod katerega sodi tudi Koširjeva domačija. Šentjoš- tu so do srede devetnajstega stoletja dodajali *pri Polhovem Gradcu*, odtlej *nad Vrhniko*, po drugi vojski pa je ostal brez pojasnjevalnih dodatkov. Tamkaj pravijo Polhovemu Gradcu preprosto Gradec oziroma po domače Grac. Od tod torej Gradčan. V ustni zgodovini Koširjevih je zanimiva pripoved, da je bila ena od gospodinj doma na Visokem.¹ To naj bi bil povod za del psevdonima Visočan.

Vaje so bile rokopisno glasilo dijakov ljubljanske klasične gimnazije, ki so bivali v Alojzije- višču, zato so jim dejali alojzniki ali alojzijeviščniki. Dopisovalcev se je prijelo tudi poimenovanje

Domače vaje, 1892, naslovnica

¹ To naj bi bila neka Neža, s katero se je 13. 2. 1702 gospodar Matija Košir (1667–1731) oženil v Poljanah. Nevestin priimek ni vpisan, zato njenega porekla nismo mogli ugotoviti.

vajevci, med katerimi najdemo številne kasnejše slovenske literate: Simona Jenka, Frana Erjavca, Valentina Mandelca, Valentina Zarnika. Od treh zvezkov sta ohranjena dva, za leto 1854 in 1855. Od leta 1870 naprej so alojzniki na pobudo vodstva Alojzijevišča spet začeli pisati svoje glasilo, ki so ga – za razliko od prvotnih *Vaj* – poimenovali *Domače vaje*. Glasilo so pisali na roke z lepo kaligrafsko pisavo. Tudi naslovnica in ilustracije so bile izdelane ročno. Izdajali so jih redno vsako šolsko leto v več številkah. Uredniki so bili gimnazijski osmošolci. Enaindvajseti letnik je urejal kasnejši slovenski pisatelj Fran Saleški Finžgar, štiriindvajsetega pa naš sorodnik Ivan Košir in Ivan Merhar. V posameznem letniku se je nabralo tudi po osemsto in več strani besedila.

V dvaindvajsetem letniku sem našel krajši šegav zapis o nastanku imena Žiri, katerega avtor je Suhodolec. Pisanje je izšlo v dveh delih: prvi v triinštirideseti številki, drugi pa v naslednji. Dovesedni zapis objavljamo brez popravkov, takšen, kot ga je zapisal šestošolec klasične gimnazije. Komentar bo sledil zapisu.

Domače vaje, 1892, naslovnica 42. številke

Kaj je dalo Žirem ime

Zasleduj tek Poljanščice, in prišel boš do Žirov. Precejšnja vas je – za tiste kraje. Do Idrije od tukaj nimaš več dosti poti. Ime te vasi hoče ljudstvo razlagati.

Odkritosrčno obžalujem onega, ki še ni slišal nič o Tolmincih. To so vam ljudje. Primerjal bi je – z Ribničani. Če bi hotel Tolminca naslikati, paziti bi moral najbolj na njegov – koš. Brez koša ni Tolminca.

Šel je Tolminec s „kašem“ na rami proti Loki. Pot ga je vela po dolini mimo zeljnika, kjer je uprav kmetica obirala zelje. Ob njivi so rasle buče, saj je poznate, ne? Cucúrbita Pepo jim je latinsko nazivanje.

„Dober dan mati, pa srečo vam daj Bog!“ glasil se je dolgi pozdrav Tolminčev.

„Bog daj!“ odzdravila je kmetica. „Oče, kaj pa nesete v košu?“

„Malo drobnjave sem naložil, pa jo nesem doli v Škofovo Loko. – Kakšne živali pa so to, ki je pasete tukaj ob zeljniku? Kako so videti rejene!“ Pokazal je na buče. Tolmincem „malo manjka“.

Naletel je na pravo. Kmetica je bila hudomušna, da nikedo bolj.

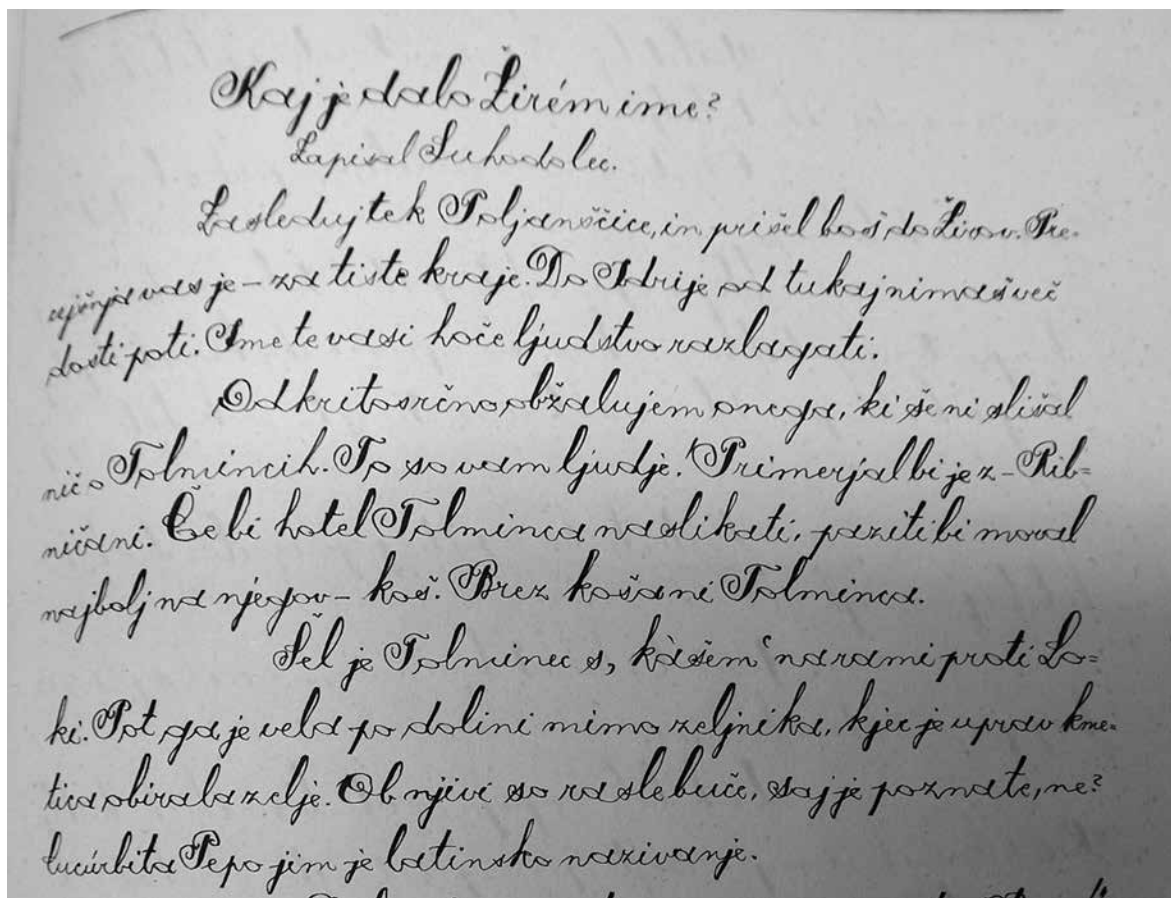
„Oče, to še niso živali, ampak šele – jajca, namreč kobilina.“

Glej si ga no! To pa to! Tolminec bi rad imel konja: Kar oprtal bi mu koš, sam pa moško korakal poleg konja, kakor je videl včasih Čiča.² Torej to so kobilina jajca.

„Mati, kako pa se ta jajca valé? Za kokoš bi bila premajhna.“

Je vže tako s Tolmincem, včasih še prav začne kaj, pa nerodno konča.

² Verjetno prebivalec Čičarije.

Prvi trije odstavki zapisa o nastanku imena Žiri na strani 637

„Za kobilina jajca ni treba nikake koklje. Kar v kožuhovino je zavijte, pa za peč denite, v treh dneh so izvaljena. Ker je pa lupina predebela, ne more se pišče – konj izključati, to se pravi izbrcati iz nje. Zato morete vzeti jajce ter je nesti na visok grič. Na vrhu je izpustite, da se kolica nizdolu. Lupina se bo prodrla in iz nje skočil konjiček.“

„Glej si ga no. Kedo bi si bil mislil! Vi ste pa res modra, mati. Veste kaj: Pri nas smo imeli zelo dobrega kapelana (postaviti se je hotel, da je njegova župnija velika, toda: pregrešil se je zoper osmo zapoved.³) Ta gospod so znali pridigati: Bodite usmiljeni, kakor je vaš oče v nebesih usmiljen, so nam rekali. – Ali bi ne hoteli biti tudi vi, mati usmiljena? Dajte, dajte mi jedno jajce. Jaz bi zelo rad imel konjička.“

Kmetica se mu je smejala. Tega pa vendar ni mislila, da jej bo tako do pičice verjel. Kaj pa je hotela storiti? Dala mu je bučo za božje plačilo.

Odprtal je Tolminec koš ter dejal bučo vanj. Zahvalil se je s tisočimi ‚Bog plati!‘ ter dejal: „Sedaj bom pa kar obrnil. Zakaj bi nosil v Loko, saj mi bo čez teden dni lahko konjiček peljal. Srečni in zdravi ostanite, pa hvaljen Jezus!“

Glejte ga: malo neumen sicer, pa si je le pridobil petdeset dni odpustka. O simplicitas simplicissima!

„Neža, ugani, kaj sem prinesel iz Loke Škofove?“ nagovoril je brzo svojo ženko Tolminče, ko je prisopihal domov. Petdeset dni odpustka je sedaj zapravil od samega strahu pred ženo. Mislil je, da jo bo premotil z radovednostjo, da ga ne bi oštevala, a zmotil se je.

³ Osmo božja zapoved: Ne kradi (?).

„Ti neroda galejasta, lenoba lena ti, glavnja glavnjasta in grda, lažnik nesramni in sprijeni!“ Hu, to je bila toča in strela in grom! Še bi se bila hudovala – Nežica Tolminska, pa jej je bil jezik suh, ker je zjutraj snela samo malo suhe kašice. Odskočil je Tolminče, tri koplja po prijeko, a četiri nebu v visine.⁴

To je dalo Nežici pogum, žolč se jej je zopet razlil in znova je grmelo:

„Ti da bi bil v Loki, Boštijan ti lažnjivi! Imaš peruti ne, zglavnik stari!...“

Jezila se je, dokler se ni naveličala, potem je šele prišel Boštijan do besede in jej razložil, kako bo sedaj izredil konjiča.

„O ti dobri Boštijan, ti si pa res skrben gospodar in pameten možak. Zakaj te niso izvolili za župana!“

Kakor da se jej med cedi z jezika in da diha vijolično vonjavo, govorila je mehko, prijazno, sladko – Tolminska Nežica.

O kako skrbno sta zavila oba Tolminca, on in ona, kobilino jajce v njen kožuh in je položila za peč – mrzlo kakor skala. Boštijan je pogledal na solnčne žarke na mizi in potegnul z nohtom razo: „Čez tri dni torej.“

Prešli so ti trije dnevi – kakemu lahkoživcu hitro, Tolmincema pa silno počasno.

Tretji dan je posijalo solnce do raze na mizi. Boštijan je vzel jajce in je nesel na bližnji grič Slemenico, v košu seveda.

„Nežica, ti ostani spodaj, da ga boš vjela, jaz ga bom pa spustil.“

„Le varno ga zakolicaj!“

Bog in sveti križ božji, sedaj ga bom spustil. Ljubi sveti Boštijan, pa sveta Neža, dajta nama pomagati do konjiča.“

Odprtal je koš, prijel jajce in je spustil po bregu navzdol. Lepo se je kolicalo, v lepih lokih skakalo – to bo živ konj!. Tretji skok je vže naštel Boštijan. Jajce je palo na brino.⁴ „O čudež! Hvala ti sveti Boštijan in sveta Neža! Neža, drži ga, drži, vidiš kako leti po bregu!“

Nežica ga je videla, pa držati ga ni mogla. Tekla je za njim, pa konj je bil hitrejši od nje.

„Pomagaj ga loviti, Boštijan!“ klicala je moža.

Boštijan je zaprl usta, s katerimi je do sedaj gledal za bežečim konjem in se spustil v tek. Toda konj je bil vže za devetim gričem. Tekel je zato tako hitro, ker se je bal preganjalcev.

Ustno izročilo pripoveduje, da je Boštijan takrat, ko je lovil bežečega konja, pal jedenkrat manj, kakor ima štiridesetdanski post dni, o Nežici pa govore, da trikrat več kakor ima leto dni. Čeprav sta tako padala, pritekla, ali če hočete: pripadala sta Tolminca vender do večera do vasi, katero sedaj kličejo Žiri.

Pred županovo hišo so uprav drli konja. Tolminec je imel nekako čudne oči, za poskus o usposobljenosti bi bile prav dobre. Ko je tekel mimo županove hiše, za svojim konjem, zagledal je mrtvega konja, ali prav za prav: še več je videl, zavpil je namreč: „Požeruhi, so mi ga vže požrli!“

Ta krik je slišala besedična Baška, ki ga je urno raznesla čez hrib in dol. Zvedel je o njem Frtičar na Zailovšči, tisti Frtičar, ki je dal tri dni naokrog vsem vasem in krajem in domačijam imena. Modroval je tistega večera Frtičar: «Požeruhi, požrli ste mi ga – je klicel Tolminec. Dobro, recimo jim Žirovci, vasi pa Žiri!“

Važen posel je imela prihodnji dan, prihodnji teden Baška. Ko je vprašala v vsakej hiši: „Imate kaj jajec prodati, ali pa rut, nožev, igel, žemelj kupiti?“ – povedala je tudi o Tolminčevem zajčjem konji. Odhajala je z besedami: „Da ne bote pozabili: Žirovci in Žiri!“

Ime se je prijelo in se drži do danes.

Ali mi verjamete? Kakor hočete.

4 Očitno tukaj manjka stavek, ki bi bralcu sporočil, da je izpod brine skočil zajec.

V zapisu je tolminski par opisan precej norčavo, na meji žaljivega. Takšno je pač bilo mnenje o Tolmincih. Pri nas na Suhodolskem so za Tolmince šteli vse ljudi, ki so bili doma zahodno od Poljanske in Selške doline. O njih je krožilo več šaljivih zgodb, ki bi jih danes lahko primerjali z Butalci, čeprav jih avtor v tem zapisu primerja z Ribničani. Nerodno je le, da so Butalci Frana Milčinskega prebivalci fiktivne občine, Tolminci pa so definirana populacija geografsko sosednjega območja. Zato je treba poudariti, da ne objavljamo zapisa z namenom podcenjevanja ali zapostavljanja ljudi s Tolminskega.

Ni nemogoče, da je Ivan Košir slišal pripoved o nastanku imena Žirov v domačem kraju, čeprav sam te možnosti ne omenja. Malo verjetno je, da bi šlo za njegovo izmišljijo. V pripoved je vključil nekaj južnjaškega pridiha, na primer Čiča s konjičem, tri koplja po prijeko, a četiri nebu u visinu, štiridesetdanski post, *jedan, zakolicati, broj, brzo*. V tistem času so tudi slovenski dijaki brali dela srbskih in hrvaških piscev in se zgledovali po njih. Janezi so postali Ivani, uporabljali so številne hrvaške in srbske besede. To smo videli tudi pri našem avtorju, ki je v *Domačih vajah* pisal *O vinu v junaškej srbskej narodnej pesmi, Ob 300 letnici Siska, O aoristu, Spreobrnjenje Hrvatov h krščanstvu, Osvit* itd.

Avtor je dodal iz svojega nekaj ocvirkov. Omenja Baško, ki je na Lučinskem veljala za zelo zgovorno. Tu jo omenja kot potovko, v resnici pa je šlo za lučinsko babico Katro Šinkovec (1825–1894), omoženo z Martinom Jurjevičem, Češmeljevim iz Žirovskega Vrha. Imela je obilo priložnosti za raznašanje čenč, kar je vestno opravljala. Tudi Frtičar ni dodan naključno. V Zadobju na Lučinskem je domačija z domačim imenom *Par Fartičari* oziroma *Na frtic*,⁵ neda-leč stran pa je ledinsko ime Ilovše. Po pripovedovanju je dajal domačijam imena Luka Dolinar (1813–1883), oče kasnejšega lučinskega župnika in pisca zgodovine domače župnije Antona Dolinarja. Luka je bil bister in zajedljiv možak, ki ni vztrajal na svoji kajži v Zadobju, ampak jo je prodal in prevzel službo lučinskega mežnarja. Njegova naj bi bila poimenovanja številnih novih domačij predvsem v bližnji okolici. Zadobska so šaljiva in posmehljiva: Krehač, Blažur, Češpovc, Šlapovc, pa še katero bi se našlo.

V zapis se je pritihotapila tudi ena žirovska, zapisana v narekovajih: *s ,kašem*, kar kaže na že omenjeno nekoliko zgrešeno poimenovanje Tolminske zahodno od Žirov. Ni mi uspelo ugotoviti, kateri grič ali greben naj bi se imenoval Slemenica. V Atlasu Slovenije je ni.

Avtor na koncu omenja *zajčjega konja*. Očitno je zajec skočil izpod brine, na katero je padla buča, ko se je – skakaje *kolicala* s Slemenice v dolino. Boštjan in Nežica sta torej vse do Žirov lovila prestrašenega zajca. Gre za majhno nedoslednost pisca, ki zajca omenja šele na koncu zapisa.

Usoda se je s piscem Ivanom Koširjem, ki je Tolmince prikazal kot Butalce, poigrala na zanimiv način. V osmi gimnaziji je zbolel in zadnje polletje zaključil s popravnim izpitom, zato je maturiral šele v avgustu. Vsa mesta v ljubljanskem semenišču so bila že zasedena in sprejeli so ga v goriško bogoslovnico. Po novi maši v domači, šentjoški cerkvi leta 1898 ga je goriški nadškof kardinal Jakob Missia poslal za kaplana v Tolmin, od tam pa za župnika v Obloke v Baški grapi. Torej med prave Tolmince. S pisanjem se ni več ukvarjal. Le občasno se je oglasil v *Koledarju goriške Mohorjeve družbe*. Do smrti leta 1952 je ostal zvest svojim Primorcem. Devetintrideset let je služboval v Vedrijanu v Goriških Brdih in tam je tudi pokopan.⁶ Po službeni dolžnosti se je ukvarjal z velikim župnijskim vinogradom. Napisal je tudi knjižico o umnem vinogradništvu. Desetletja, tudi še po drugi vojski, so njegovo (župnijsko) cenjeno rebulo skoraj v celoti pokupili žirovski gostilničarji. Ponjo so prihajali s sodi, naloženimi na tovornjakih. O dobri prodaji je redno poročal domov v Suhi Dol.

⁵ Ime je nastalo po rimski utrdbi, fortitio (beri: forticio), utrjeno zemljišče ali stavba v obrambne namene. V bližini so izkopali cevi rimskega vodovoda. Zelo blizu, a že onkraj meje, na polhograjski strani izvira potok Božna, kar kaže na bogove, ki so jih verjetno častili Rimljani.

⁶ Košir, Demšar in Seljak, Dediščina župnije Šentjošt, 2013, str. 141–143.

Idrčeni sa bli u nedile u Žerih¹

Idrčanau m pa nehnih prjatlau je blu u nedile u Žerih dva velika, pauhna autamabile. U autamabilih je blu raspalažejne m pa smîh, zunej pa daš. Murma pa ži rečt, de je šu use kat pa žnurc. Na Vesuakm² sma se paklanil duhu našga velicga Ivana Taučerje. Zorko³ je rîku nikej pamimbnih besîd, Lade pa je palužu zlat krancl jen vesuaška gaspa se nam je prau at srca zahvalila m pa use skupej lpu pavabila u suj vesuaški dum. Ja, tu je pa ris kat an muzeum. Ži prec, ka nutr stupš, se ti zdi, de si u anmu prav starmu gradu, Fordrladarce jen pštule na kresilu, lenštuli z lidribrcugam, na vim kulk stare zmalane kančnice at pajneu, pildi, skrine, ragàvi, haubnštuki jen naprej, na disnu še an tak cimr, pauhn starih jen pual pa ritrzual s štukaturnmî anglčki jen s frcirngami na straupu, natirlih glih tak, kat pret štirstu lîti. U vaknih še prav ta star bucnglaš s svincam ainfasan, a dauge hrastave mize s starmi svîčnki is kavaškiga želîza, šildi na stinah, tàk, da b nam šlu kar marzlu pa harptih, če b na bla med nami naša spaštavana vesauška gaspa, ka nam je pstila za attašet nikej prau duabrga u anih velikih glažih talet.

Zahvalil sma se î z naše »Trujka«. Gasput sin nas je na kuanc pa še u ta parvi štak pjeleu, de sma vidl at ta rancga vezitcimr. Stuali jen kanapje – use u žametu, nazmasnu anih buku, pildau, de ni za pavîdat, jen naprej pa še an cimr, ka je rank u nemu dilau, je ka prkazuje turamveč rči, ka sa ble u zviz s čadavitu bagatm žiulejnem piuca Palanske Daline. Jedut, tulk anih diplom za narrazličnejš zasluge, kat rank, pa ris še ni jemu bjedn pred nim, ih nima, jen tud ih bjedn za nim jemu ne bu: kat visakašulc, kat turist, kat paslanc, kat žépan, kat dabrutnik jen kat zastaulauc usega suajga velicga upliva za duabru jen patribnu navîm kulkih društu, ustanau, prau pausud, kir je šlu za naradna stvar jen za naša slavenska besida, ka i je rank tak mujstrsku abuladau jen zajne jen za narad, ka je gavari, resničnu pasvetiu use svaje bagatu žiulejne. Bukve jen use, kar je nucau za Vesauška kronika, m pa spluah use, kar je ta dragacînst nakapičenih, use mu je zbiralala jen tud, jen tud še zmiram zbira z velikim razumivejnem negava plemenita gaspa, ka ni sam pa svaji zunajnst, ka je velik več pa svajmu dîlu, pa svaji dabrut u resnic vesuaška gaspa.

Le tješku sma se paslavil, hvalîžni za use, kar sma vidl jen dažvil, pa vesili jen panuasni, de imama Slavenci pa zaslugah naših velikih muž jen ženà vidne dakaze stu jen stulitne kulture, ka je bjedn zbrisat ne mure.

U Žerih sma se izsul pr Bahaču, ka ima, kat tud ta drugi precen unajnih na akancah. Pual sma se pa kar pazgubil. Turamveč ih je šlu h navî maš, ani sa šli na špancir, ani sa se pa kar aštarije tešal, ka je šau daš. Žepan Primažič nam je u iminu Žeraucau pavidau, de nas je vesiu, jen prau lušnu je blu ki do južne, pr kiri tud žlikrafau ni mankalu – skutnati sa bli, jen pa dva, tri prcjune ih je skuar usak paspràu, sa bli pa tud taki kamplci, ka sa šli, z samga nauđušejne še za kejšna numarca viši. Pauhnu je blu ane makrute, zaval ni sma maugl jet papaudne namest na Bahaču vart u Dum.

Natančnu ap trih je use pazràu predsednik inženir Mačkaušk jen u lipmu gavaru razlažiu pamen našga izlita. Pual sa se pa šidal piuci lblanskega zuna s Cimrmanau triam, pa Lade jen Bratinatau Valo z marskejšna risna, glabauka pa tud vesila besida, jen ka je prau at Katrce m pa at Puldke, ka je mal mankalu, de b bla za gud ab petička, i je pa kar pa idrsku urizau. Jen pual, ka nam je še ta mejhna Minka lpu pavidala, kak da je lip slavenski dum, se je bla pa razvila prau ta prava veselica. Čist mal je mankalu, pa b se na bli maugl fatagrafirat, ka nam ih je Lujze Tratnkau kar knap z abzihtaуска jamšerca tak užigau. Pasibnu sma bli pa vesîli našga zla prublenga

1 Naslov v objavljenem članku ima knjižno obliko v Žireh – verjetno gre za uredniško odločitev zaradi boljše razumljivosti. V besedilu je povsod oblika Žeri. Zato predlagam poenoten zapis tudi v naslovu: u Žerih.

2 Na Vesuakm – na Visokem v Poljanski dolini. V članku je na tem mestu zapis: na Vesaukm (verjetna napaka), kasneje je vedno vesuaška, vesuaški.

3 Zorko – verjetno skladatelj Zorko Prelovec.

nekdajnga ravnatlna, gspuda inšpehtarje duhtar Beuka, ka nas je biu pršu z gaspa, hčirka m pa z g. zetam abjeskat. Le škuda, de je blu papaudne šidejne u plavejnu zaval dežje atpadlu. Pa »kuajnsku« b bli dabil Žerauci, pa »žabje« pa Idrčeni. Namest kilha b biu dabi u zmagvauc an žlikraf, velk kat šihtn klabuk, ka je pa usegljeh zej ži an ciu tîdn pr Magdiču u auslagu razstaulen.

Ka nas je naš prjatu Ablak u imînu Žeraucau lpu pazrau, je blu pa triba ži jet. Ab vasmih, ka sa se ta parvi, m pa ab davjetih, ka sa se ta drugi atfidral, je biu pa urnh juk par nas m pa pr Žeraucih, ka sa nam zapinkal, de murma, m pa murma še pridt. Pa bama tud še paršl.

Vir:

Slovenski narod, št. 162, sobota, 18. julij 1936, stran 3, *Idrčeni sa bli u nedile u Žireh /u Žerih/*.

France Malešič, ki je članek prepisal, je k prepisu pripisal: »Ta članek v idrijskem dialektu sem pred leti fotografiral v Slovanski knjižnici. Članek je v SN 1936 – št. 162 – ta pa v Digitalni knjižnici Slovenije manjka! Sklepam, da je avtor verjetno Idrijčan Tone Kos - Tune, ki je napisal članek v idrijskem dialektu *Zorko Prelovec petdesetletnik* (glej SN, št. 35, sobota, 13. febr. 1937, str. 3, s Prelovčevo karikaturu Franceta Podrekarja iz leta 1922); kasneje je bil govornik na njegovem pogrebu.«

Idrijčani so bili v nedeljo v Žireh

Idrijčanov in pa njihovih prijateljev je bilo v nedeljo v Žireh dva velika polna avtomobila. V avtomobilih je bilo razpoloženje in pa smeh, zunaj pa dež. Moramo pa že reči, da je šlo vse kot po *žnurci*. Na Visokem smo se poklonili duhu našega velikega Ivana Tavčarja. Zorko je rekel nekaj pomembnih besed, Lade¹ pa je položil zlat *krancelj* in visoška gospa se nam je prav od srca zahvalila in pa vse skupaj lepo povabila v svoj visoški dom. Ja, tu je pa res kot en muzej. Že prècej ko notri stopiš, se ti zdi, da si v enem prav starem gradu. Puške² in pištole na kresilo, naslonjači v usnjenih prevlekah,³ ne vem, koliko stare *namalane* panjske končnice, *pildi*,⁴ skrinje, rogovi, stojala za odlaganje lasulj,⁵ in naprej na desno še en tak *cimer*, poln starih,⁶ in jedilnica⁷ s štukaturnimi angelčki in okraski⁸ na stropu, natanko takih kot pred štiristo leti. V oknih še prav ta stari okrogli stekleni pihanci, povezani s svincem,⁹ dolge hrastove mize s starimi svečniki iz kovaškega železa, *šildi*¹⁰ na stenah, tako da bi nam šlo kar mrzlo po hrbtih, če bi ne bila med nami naša spoštovana visoška gospa, ki nam je pustila za odteščanje (odžeganje) nekaj prav dobrega v enih velikih kozarcih s peclji.¹¹

1 Mogoče je bil to Lado Božič, avtor knjige *Naš idrijski kot* (1936), op. ur.

2 Fordrladarce: nem. der Vorderlader, orožje, ki se nabija od spredaj, op. ur.

3 Lenštuli z lidribrcugam: nem. der Lehnstul, naslonjač.

4 Pildi: nem. das Bild, slika, podoba.

5 Haubnštuki: stojala za odlaganje lasulj: <https://de.wikipedia.org/wiki/Per%C3%BCcke>, zajeto 23. 9. 2016, op. Demšar.

6 /.../ še en tak cimer, poln starih, in jedilnica /.../ Najbrž je mišljeno starin.

7 Ritrsual: nem. der Rittersaal, verjetno viteška dvorana, v tem primeru jedilnica visoškega dvorca, op. Demšar.

8 Frcirngami: nem. Die Verzierung, okras(ek), op. ur.

9 Bucnglaš: nem. Butzenscheibe, okrogle šipe v oknih, povezane s svincem, pihanec, op. Demšar.

10 Šild: nem. der Schild, ščit.

11 Kozarci talet, verjetno tulipanski kozarci (tulpenglas), kozarci s pecljem (oblika keliha), op. Demšar.

Zahvalili smo se tudi iz naše trojke. Gospod sin nas je na koncu pa še v prvi *štuk* peljal, da smo videli od ta rajnega sprejemnico.¹² Stoli in kanapeji – vse v žametu, veliko enih *bukev*, podob da ni za povedat, in naprej pa še en *cimer* je, ki je rajnki v njem delal in prikazuje največ reči, ki so bile v zvezi s čudovito bogatim življenjem pevca Poljanske doline. *Jèdet* (jej!), toliko enih diplom za najrazličnejše zasluge kot rajnki pa res še ni imel nobeden pred njim, jih nima in jih tudi nobeden za njim imel ne bo: kot visokošolec, kot turist, kot poslanec, kot župan, kot dobrotnik in kot zastavljavec vsega svojega velikega vpliva za dobro in potrebno ne vem koliko društev, ustanov. Prav povsod, kjer je šlo za narodno stvar in za našo slovensko besedo, ki jo je rajnki tako mojstrsko obvladal in zanjo in za narod, ki jo govori, je resnično posvetil vse svoje bogato življenje. *Bukve* in vse, kar je rabil za Visoško kroniko, in pa sploh vse, kar je tu dragocenosti nakopičeno, vse mu je zbirala in tudi še zmeraj zbira z velikim razumevanjem njegova plemenita gospa, ki ni samo po svoji zunanosti, ki je veliko več po svojem delu, po svoji dobroti v resnici visoška gospa.

Le težko smo se poslovili, hvaležni za vse, kar smo videli in doživeli, pa veseli in ponosni, da imamo Slovenci po zaslugah naših velikih mož in žena vidne dokaze stoinstoletne kulture, ki je nihče izbrisati ne more.

V Žireh smo se pri Bahaču izsuli, ki ima, kot tudi drugi, precej zunanjih na *vakancah*.¹³ Potem smo se pa kar porazgubili. Največ jih je šlo k novi maši, eni so šli na *špancier*, eni so se pa kar oštarije tiščali, ker je šel dež. Župan Primožič¹⁴ nam je v imenu Žirovcev povedal, da nas je vesel, in prav lušno je bilo tja do južine, pri kateri niti žlikrofov ni manjkalo – skutni so bili, in po dve, tri porcije jih je skoraj vsak pospravil. So bili pa tudi taki *kampeljci*, ki so šli iz samega navdušenja še za kakšno *numerco* višje. Polno je bilo ene mokrote, zavoljo nje smo morali popoldne iti namesto na Bahačev vrt v Dom.¹⁵

Natančno ob treh je vse pozdravil predsednik inženir Mačkovšek¹⁶ in v lepem govoru razložil pomen našega izleta. Potem so se pa kosali¹⁷ pevci Ljubljanskega zvona s Cimermanovim triom, pa Lade in Bratinov Vale z marsikakšno resno, globoko pa tudi veselo besedo, in ki je prav od Katrce in pa od Poldke, ko je malo manjkalo, da bi bila za god ob potičko, ji je pa kar po idrijsko urezal. In potem, ko nam je še ta majhna Minka lepo povedala, kako je lep slovenski dom, se je bila pa razvila prav ta prava veselica. Čisto malo je manjkalo, pa se ne bi mogli fotografirati, ker nam jih je Lojze Tratnikov kar knap s pravo jamščerico¹⁸ take užigal. Posebno smo bili pa veseli našega zelo priljubljenega nekdanjega ravnatelja, gospoda inšpektorja doktorja Bevka, ki nas je bil prišel z gospo hčerko in pa z gospodom zetom obiskat. Le škoda, da je bilo popoldne tekmovanje¹⁹ v plavanju zavoljo dežja odpadlo. Po »konjsko« bi bili dobili Žirovci, po »žabje« pa Idriječani. Namesto keliha²⁰ bi bil zmagovalec dobil en žlikrof, velik kot delavski klobuk, ki je kljub temu zdaj že en teden pri Magdiču v *avslogu*²¹ razstavljen.

12 Vezitcimer, sprejemnica.

13 Na vakancah: na počitnicah.

14 Franc Primožič, Brck, županoval 1933–1936, op. ur.

15 Sokolski dom, današnji Partizan, nedaleč od Bahača, op. ur.

16 Inženir Mačkovšek: Janko Mačkovšek (Idrija, 12. 12. 1888 – Dachau, 1. 2. 1945), narodni delavec in politik. Študiral je na VTŠ v Pragi in 1913 opravil inženirski izpit. Vir: Enciklopedija Slovenije, zv. 6, 1992, op. Stanonik.

17 So se pa šidal: mogoče iz češkega jezika šidit v pomenu 'tekmovati', 'kosati se'. Izraz bi lahko iz Češke prišel s sokoli, op. Demšar. Glej tudi: šidit 'varati', 'goljufati', 'delati komu krivico', Ružena Škerlj, 1995. Češko-slovenski slovar Slovensko-češki slovar.

18 Jamščerica – jamska svetilka (SSKJ), Absicht – namen, abzihtauska jamščerica, morda namenska jamska svetilka, torej prava jamska svetilka. Pomen stavka bi lahko bil: Ko so se zbrali za fotografiranje, je Lojze Tratnikov – imel je jamsko svetilko – neprestano (knap) pripovedoval dovtype, da se skoraj niso mogli umiriti za posnetek, op. Demšar.

19 Šidejne: glej opombo 17.

20 Kelih: najbrž v pomenu pokal.

21 Avslog: izložba.

Ko nas je naš prijatelj Oblak²² v imenu Žirovcev lepo pozdravil, je bilo treba že iti. Ob osmih, ko so se ta prvi, in pa ob devetih, ko so se ta drugi *odfedrali*,²³ je bil pa pravi jok pri nas in pa pri Žirovcih, ki so nam zabičali, da moramo in pa moramo še priti. Pa bomo tudi še prišli.

Pripis urednika: *Članek, zapisan v idrijskem narečju, je težje berljiv, zato ga je Tončka Stanonik »prevedla« v knjižni jezik.*

²² Najbrž Janez Oblak, Žunarjev Janez, sokolski tajnik, v Idriji se je izučil za trgovskega pomočnika, op. ur.

²³ Odfedrali: najbrž v pomenu ... so se odzibali, odpeljali.

Andrej Bolčina

Ko sem bil komandir milice v Žireh

Andrej Bolčina kot 25-letni komandir postaje ljudske milice v Žireh, 1954. Desno: Bolčina leta 2005, ko jih je imel 76.

Dne 1. julija 1952 bi moral nastopiti novo službo na Postaji ljudske milice Žiri. Šola takratne milice v Begunjah na Gorenjskem ni več delovala in nekaj oddelkov je bilo premeščenih v Logatec, jaz pa sem bil razrešen vseh dolžnosti. Bil sem premeščen v Žiri, da bi na postaji LM zamenjal odhajajočega komandirja. Pred nastopom nove službe je bil pred menoj še letni dopust.

V tem času sem se 12. 7. 1952 v Ajdovščini poročil z Marico Kalan, ki je bila takrat že noseča in sva pričakovala rojstvo hčerke Manice. Poroko smo opravili v ožjem krogu. Brat Jože Bolčina in bratranec, prav tako Jože Bolčina, sin strica Franceta iz Podobrekovice (z vzdevkom Ta Kratki

ali Kapse), sta bila priči. Brat Pepe je poskrbel za pujska, ki smo ga spekli v štedilniku. Jaz pa sem na Vipavskem poskrbel za vino, mislim, da je bila malvazija.

Iz Ajdovščine na Goro smo najeli »luksus« (taksi) in se z »veturo« (osebni avto) pripeljali do kapelice na Vrh hribu na Otlici. Ob dobri hrani smo popili nekaj močne malvazije, ki nam je stopila v glavo, in postali smo sitni. Brat Polde nas je z avtoriteto najstarejšega brata pomiril in vse se je dobro končalo.

Preostali del dopusta sem z ženo Marico preživel v Poljčah na njenem domu. Nekaj dni sva bila tudi pri njeni teti Angeli v Podjelovem Brdu, kjer smo pomagali spravljati seno. Marica je ostala v Poljčah pri svojih starših, ker je bila zaposlena v tovarni Sukno v Zapužah pri Begunjah in naj bi šele ob nastopu porodniškega dopusta prišla za menoj v Žiri.

Dopusta je bilo konec in bil je čas, da se napotim v službo v Žiri, še prej pa v Ljubljano po vso osebno opremo z orožjem in drugo kramo vred. Na Ekonomatu milice, Vodovodna cesta 92 (»žakelj komanda«), so me »oprtili« z vsem potrebnim in nepotrebnim.

Zapet do vratu, opasan kakor italijanska vojaška mula na manevrih, s polnim nahrbtnikom in do zob oborožen sem prisopihal na ljubljansko avtobusno postajo. Če se ne motim, bi moral iz Ljubljane v Žiri z avtobusom. Ker pa sem na avtobusni postaji v Ljubljani prebral vozni red, kjer je pisalo: Ljubljana–Žiri (via Rovte), so me Rovte odvrnile od te smeri. Odpeljal sem se z vlakom do Škofje Loke in nato naprej z avtobusom po Poljanski dolini. O Žireh takrat nisem ničesar vedel, in če dodam še tisto »via Rovte«, je bilo za mene tako potovanje v neznano prav strah vzbujajoče. Škofjo Loko in Poljansko dolino sem vsaj malo poznal in zaradi tega se je zdelo, da bo potovanje v tej smeri prijaznejše. Pa ni bilo čisto tako. Na železniški postaji v Škofji Loki me je neki možakar, ki je z menoj v vrsti stopal na avtobus, nagovoril kar s »ti« ter mi napel cele »levite«, kako se bom moral obnašati v Žireh, če bom hotel »shajati« v teh krajih. Kasneje sem ugotovil, da je bil to Zajcov Pavle iz Stare vasi. Priznati moram, da sva kasneje s Pavletom kar dobro »shajala«.

Marica in Andrej Bolčina s hčerkama Angelco in Manico

Postaja Ljudske milice Žiri (danes Polje 7), v letih 1954–1960 tudi stanovanje naše družine

stezice v Rebri na Gori, na razglede z naših hribov, na svež gorjanski zrak, na očeta Janeza, ki me je vedno opominjal: »Hudo bo takrat, ko te bodo tuja vrata po riti tolkla!« Meni je bilo tistega dne resnično hudo, pa nisem čutil nobenih vrat, še avtobusna so se slabo zapirala in je skozi špranje vleklo cestni prah.

Avtobus in avtobusna proga Žiri–Škofja Loka–Ljubljana sta bila zaupana šoferju Francu Tavčarju in sprevodniku Jožefu Kavčiču (Muhovcov Jože). Svoje delo sta obvladala v dobesednem pomenu. Šofer Francelj, ki je skrbel za volan avtobusa in cesto pred seboj (tako ali tako je bila prazna), je bil pravi hrust. Roke na volanu (prave medvedje šape) so dajale vtis, da bo volan kar izpulil, kadar je vozil v ovinek. Ko si ga pogledal v hrbet, je bila pred teboj »tridelna omara iz masivnega lesa«. Imel pa je prijazno, drobceno in majhno ženo, ki je na račun njune neskladnosti v postavi vedno odgovarjala, da »Miška pod kopico sena še nikoli ni crknila«. Njegov sprevodnik, Muhovcov Jože, pa je obvladoval notranjost avtobusa in potnike. O njihovih »pristojnostih« in »pooblastilih« ni bila dopustna nobena razprava. Šofer Francelj je bil namreč prepričan, da ima pravico obračunati (tudi fizično) z vsakim nediscipliniranim udeležencem v cestnem prometu, če se je kakor koli približal njegovemu avtobusu. Sprevodnik pa je vsakega »nespodobnega« potnika odložil ob cesti, še najraje na najbolj samotnem kraju v Poljanski dolini, v dežju ali soncu, na poti v službo ali iz nje.

V Žireh je bila Postaja Ljudske milice v Gantarjevi hiši na Polju – Žiri št. 102. V prvem nadstropju je bil sedež postaje s pisarno, prostori za dežurstvo, sobo za samske miličnike in sanitarije. Imeli smo tudi kopalnico z grelnikom vode na drva. V pritličju je bilo stanovanje odhajajočega komandirja in naj bi po njegovem odhodu pripadlo meni. Toda do moje vselitve v to stanovanje je bila še dolga pot.

Jesenski meseci v Žireh so mi minevali v spoznavanju terena in ljudi. Hodili smo v patroljne obhode po vaseh podnevi in ponoči, v dežju in soncu, ob petkih in svetkih. Morebitnemu bralcu mojih spominov je treba pojasniti, da so bili to časi, ko so državo še vedno ogrožale razne teroristične skupine, ki so prihajale tudi iz tujine.

Bližala se je zima in z ženo sva pričakovala rojstvo otroka. Zato je bilo treba ukrepati. Stanovanja ni bilo. Niti majhne sobice, kamor bi spravil ženo in prihajajočega otroka, ni bilo mogoče dobiti. Po resnih prizadevanjih in spoznanju, da sem v resnični stiski, sem dobil dovoljenje, da se z družino vselim v nedograjeno hišo Krogarjevega Lojzeta na Ledinici. Hiša je bila prazna, le vaška zadružna živina je bila v njej. Predsednik zadruga je bil Kokljev ata z Ledinice – Tomaž Mrovlje, in ta mi je pomagal pri vselitvi v to zgradbo.

Dne 28. 11. 1952 se je v Ljubljani v porodnišnici rodila hčerka Manica. Ime sem ji izbral po Jurčičevi Manici z Desenic iz Desetega brata. Ta lik, ki ga je odigrala Zlata Rodošek, igralka in članica SNG v Trstu, davnega leta 1945, me je namreč čustveno zelo prevzel. Tedaj sem tudi sam prenašal kulise za to predstavo po številnih odrih Primorske. Čez teden dni sem šel v Ljubljano po ženo in hčerko. Vozili smo se z istim avtobusom kakor takrat, ko sem se sam vozil prvič v Žiri. Razlika je bila le v tem, da tokrat nisem mahedral s puško okrog sebe, temveč sem v naročju tiščal živo štručko.

Postali smo nova majhna družina. Od avtobusne postaje je bilo treba peš mimo Strojarne, čez lediniško polje do zadnje hiše v grapi na koncu vasi. Bil je hud mraz in sneg je škripal pod nogami, jaz pa sem pod plaščem zimske uniforme tiščal malo bitje in med hojo bi zaradi mraza skoraj izgubil občutek v rokah, da bi mi otrok kmalu zlezal iz plenic, ki jih je pred rojstvom sešila žena iz starih rjuh.

Za takratne razmere je bilo stanovanje na Ledinici za nas pravo razkošje. Imeli smo kuhinjo, kmečko sobo s krušno pečjo, spalnico, sanitarije in veliko shrambo. Kuhinja je imela zidan štedilnik s pečico in kotličkom za toplo vodo.

Hiša pa ni bila ometana in je bila brez izolacije. Polovico hiše je zavzemal hlev. V njem je bila vaška zadružna živina in krave molznice so dajale mleko tudi nam. Zima je bila mrzla. Toplo je bilo samo pri peči in štedilniku, kadar smo kurili. Veter je skozi reže na oknih in vratih prinašal sneg v sobo, včasih tudi na posteljo. Spomladi je Sora večkrat poplavila lediniško polje in zgodilo se je, da po službi nisem mogel domov, ker je bila pot pod vodo. Avgusta 1953 smo se preselili v Strojarno v Stari vasi št. 26. V zgradbi je bil internat čevljarske šole in menza tovarne Alpina, v prizidku pa sta bili še dve manjši stanovanji. V pritličju je stanoval Heron Šubic, ki si je tedaj gradil stanovanjsko hišo na Dobračevi in mi je ob preselitvi izročil ključke prejšnjega stanovanja kar »po domače«.

Stanovanje je bilo last Alpine in začele so se težave z mojo protipravno vselitvijo. Sodnik za prekrške me je denarno oglobil. Potem pa se je stvar pomirila. Nad nami, v prav takem stanova-

Hiša na Ledinici št. 15 pri Žireh. Tukaj smo stanovali v letih 1952–1953. Hiša je bila brez ometa in je služila kot hlev za zadružno živino. Pri oknih in vratih so bile špranje, da je veter nemoteno prinašal v sobe sneg. Zato smo si peli: »Marička je jokala, Andrej pa je klel, ko je burja pihala skozi strgani hlev!«

nju, je takrat bivala Jelica Diklić s hčerko Spomenko. Danes jo poznamo kot Spomenko Hribar, znano borko za demokracijo v Sloveniji.

Hčerka Manica je odrasčala. Plazila se je po tleh, brskala po smeteh, robkala malto iz ometa in pojedla vse užitno in neužitno, kar ji je prišlo v roke – in v usta. Kako je do otroka prišel naboj za mojo službeno pištolo kal 7,65, še danes ne vem. Dejstvo je, da je otrok »patron« pojedel, še preden je mama lahko ukrepala. Naboj je odšel z otroškim kakcem v odplake in ni ga bilo več. Jaz pa sem bil odgovoren za vsako malenkost, še posebno za naboje, in popisan v vseh evidencah na postaji milice in na ekonomatu v Ljubljani. To pa je bilo v tistih časih resna stvar, ne kakor danes, ko izgine poln kamion streliva in orožja, pa za to nihče ne odgovarja. V Postojni so pred leti prišli »tatovi« s kamionom kar v vojašnico in odpeljali neugotovljeno količino orožja in streliva. Video nadzor je odpovedal, a tudi straža je »preslišala« kamion in tatove. Kasneje je menda naša tajna varnostna služba celo odkupila del tega pokradenega orožja. Pa nič! Ljubljanska policija je »Hop, Cefizelj!« nekoga v smledniških gozdovih zalotila, ko je to orožje odkopaval. Pa zopet nič!

Jaz pa sem bil v tistih razmerah zaradi enega samega naboja v resnih škripcih. Ob inventuri ali kontroli je moral vsak miličnik plačati večkratno ceno za vsak manjkajoči del opreme. Pri orožju in strelivu pa je šlo tudi za disciplinsko odgovornost. Nadzor je bil temeljit, učinkovit, dosleden in brez vsakih izjem. Za nadzor je bil odgovoren že nekoliko senilen starejši major milice, ki je imel tovrstne izkušnje še iz stare žandarmerije v nekdanji Jugi. Nič mu ni ušlo. Preprost kartonček, svinčnik, radirka in ravnilo. Vse se je ujemalo.

Nobenih računalnikov ni bilo. Tisto, kar je imel tovariš major zapisano na kartončku, je moralo tudi dejansko obstajati, in kar je najvažnejše, ob kontroli je bilo treba pokazati. Resnici na ljubo, vedno se najdejo rešitve. Drobne prevare, nikomur škodljive male goljufije smo tudi mi dobro obvladali. Moj »pojedeni« naboj sem »pristreljal« že pri naslednjih strelskih vajah. Na tem področju sem imel že nekaj izkušenj, saj smo mulci marsikateri naboj smuknili že italijanskim vojakom, ko so ti lovili galine (kokoši) po naši vasi. Da o muckih, ki so končali v gavetti (porcija), niti ne govorimo.

Tudi vsega spoštovanja vrednemu tovarišu majorju milice, ki je skrbel za orožje in opremo na postajah milice po vsej Sloveniji, smo marsikaj podtaknili ali prikrili. Službene čevlje na primer. Bila je to zelo dobra terenska obutev, posebej izdelana za milico v tovarni Alpina. Mi pa smo bili še mladi in bi radi obuli kaj bolj modernega, lažjega in »civilnega«. Zato smo težke terenske čevlje zamenjavali za nizke čevlje. Poslovodja Alpinine trgovine Adolf Dermota nam je rade volje naredil »uslugo«, saj je terenske čevlje z lahkoto prodal.

Težave so nastale pri letni kontroli, ker je bilo treba terenske čevlje pokazati. Nekoliko ponošene, v dokaz, da jih uporabljamo. Čevljev pa ni bilo. Ker smo k spoštovanemu tovarišu majorju v pisarno vstopali posamično, otovorjeni z vso službeno bisago, ki nam je bila dodeljena za uporabo (ne v last), smo pred vrati z lahkoto »dopolnjevali« manjkajoče dele opreme – bolje rečeno si izposojali od sotovarišev. Tako je en in isti par terenskih čevljev menjal »lastnika« tolikokrat, kolikor miličnikov je bilo na postaji. Spominjam se, da smo nekoč take terenske čevlje dobili na posodo celo od sosednje postaje v Gorenji vasi. Prijatelj Alojz Bitežnik, komandir PM v Gorenji vasi, je čevlje poslal kar z avtobusom, tistim, s katerim se je vozil tudi spoštovani tovariš major, ko je opravil inventuro v Gorenji vasi. Tovariš major pa je vestno odključal vse zadolžitve v evidenčnem kartončku vsakega miličnika, tudi tiste terenske čevlje, ki so z njim pripotovali iz Gorenje vasi.

S srajcami je bilo veliko lažje. Službene srajce so imele ruski ovratnik. To je bila za nas »neprebavljiva« moda. Šivilje, ki so znale zašiti normalen srajčni ovratnik, so bile zelo iskane. Blaga, iz kakršnega so bile naše službene srajce, ni bilo mogoče kupiti. Treba je bilo odrezati tisti del srajce, ki se na zadnjem delu potlači v hlače (»ta posrani del srajce«), in iz njega izdelati ovratnik. Na

odrezano mesto pa so ženske prišile različne vzorce in barve blaga, da srajce niso lezle iz hlač. Moram priznati, da je tovrstne novotarije toleriral tudi tovariš major od »žakelj komande« in zamižal na eno oko. Menda tudi zato, ker tudi sam ni bil naklonjen ruskemu ovratniku. Edina posledica operacije »ruski ovratnik« je bila ta, da so se na zadnjicah sotovarišev bohotali različni vzorci in barve, kadar smo se kje na skupnih vajah ali tečajih spravljali spat v skupnih spalnicah. Pižam takrat ni bilo in smo kar v srajcah legli k počitku.

Dne 19. 9. 1953 me je dosegla novica, da se je v Trstu smrtno ponesrečil brat France. Z motorjem naj bi zapeljal v nezavarovan prekopen jarek na cesti Devin–Barkovlje pri Trstu. Pustil je dva otroka in ženo brez vsakih sredstev za preživljanje. Hčerka Tanja je imela tedaj komaj dva meseca. Bilo je hudo, še posebno meni, ker nisem mogel na pogreb. Uniformirane osebe takrat nismo smele potovati v tujino. Brata Lojze in Stanko sta bila oficirja v jugoslovanski vojski, jaz pa sem bil miličnik, zato nobeden od treh ni mogel na bratov pogreb. To je bila po vojni prva smrtna žrtev v naši družini.

Vojna nam je prizanašala, in kljub temu da je bila vsa družina ves ta čas »v prvi bojni črti«, smo njen konec dočakali vsi živi. Spominjam se svojega velikega žalovanja za bratom, kajti s Francem sva se dobro razumela in veliko dobrega je napravil zame. Umrl je star komaj 36 let. Tudi zdaj, ko to pišem, mi misli še vedno uhajajo v čase, ko se nisem smel udeležiti njegovega pogreba v Trstu. Čeprav je od tedaj minilo že več kot 50 let, vidim pot ob potoku Račeva, po kateri sem taval med postajo milice in stanovanjem.

V Strojarni se je naša družina povečala še za enega člana. Dne 14. 2. 1954 se je v Ljubljani rodila hčerka Angelca, ki smo ji pravili kar Punči. Izbira imena drugi hčerki je bila prepuščena mamici. Hčerka naj bi dobila ime po ženini teti Angeli iz Podjelovega Brda, verjetneje pa po prijateljici Angelci iz Smokuča. Takrat so bile razmere v Žireh že nekoliko znosnejše. V Alpini so imeli poltovorni avto »cinca marinca«, s katerim so razvažali čevlje v trgovine po vsej Sloveniji, a tudi priskočili na pomoč kakšni porodnici ali drugemu ponesrečencu, ki ga je bilo treba spraviti v bolnišnico. Šofer Dušan Kolenc je v ta avto naložil tudi mojo ženo in oddrveli smo v Ljubljano. Bila je zima in cesta iz Žirov do Ljubljane je bila poledenela. Nekaj kritičnih trenutkov med vožnjo nam je prineslo resne skrbi, vendar smo srečno prispeli v porodnišnico. Čez nekaj dni sta se mama in hčerka vrnila domov in pri nas se je življenje spet spremenilo. Nova članica je prinesla v hišo nove obveznosti, skrbi in delo. Pa tudi radost in veselje.

Življenjske razmere so bile tedaj še vedno siromašne. Treba je bilo poskrbeti za dodatne vire preživljanja, saj ena plača v štiričlanski družini ni omogočala kakšnega »razkošnega« preživetja. »Znajdi se,« je dejal Tito! »A pazi se,« je dodal Ranković, takrat notranji minister. To je bila »parola« tistega časa, s katero smo »opravičevali« drobne postranske zasluške. Kmet »Gantar« z Dobračeve nam je dal v obdelavo kos zemlje. Bil je brez otrok in z ženo, oba že nekoliko v letih, sta svoje posestvo komaj zmogla obdelati. Mi pa smo bili veseli in kmetu hvaležni, ker smo na njegovem polju pridelali vso zelenjavo, krompir in druge pridelke za ozimnico. Rad sem to počel, čeprav se na kmetovanje nisem spoznal. Mnogokrat sem kar v uniformi opravil kakšno delo na njivi. Miličniško kapo sem obesil na fižolovo preklo, bluzo pa na zelnote glave, zavihal rokave in okopal krompir ali oplel solato. Ljudje v teh krajih gosposkega obnašanja ali nekoristnega lenarjenja ne odobravajo. Zato je bilo moje delo na polju deležno tihega odobravanja.

V sredini petdesetih let (1954–1955) smo na postajah milice morali izdelati evidenco o vseh okupatorjevih sodelavcih. Posebni sezname so obsegali podatke o mrtvih in padlih osebah, o tistih, ki so pobegnili v tujino, o pogrešanih in tistih, ki so se po vojni vrnil domov in so živeli na območju postaje milice. Naporno in odgovorno delo. Usmerjal ga je matičar. Hodili smo od hiše do hiše in zbirali podatke, jih preverjali in pisali seznane. Vsa evidenca je bila izročena matičarju, ki je vse potrebne podatke vnašal v matične knjige.

Ker je to delo opravljala milica po vsej Sloveniji, sem prepričan, da ti sezname še vedno obstajajo in bi z njimi lahko preprečili sedanje manipuliranje s številom mrtvih okupatorjevih sodelavcev med drugo svetovno vojno. Kolikšno število oseb so obsegali posamezni sezname za območje Žirov, se danes ne spominjam. Vem pa, da je takratni matičar Lado Mole vse vestno zabeležil v ustrezne knjige.

Iz petdesetih let dela v Žireh se spominjam tudi tega, da je postaja milice kazensko ovadila Dušana Demšarja iz Stare vasi, po domače Bahačevega Dušana, ker je preprodajal živo srebro. Živo srebro je dobival pri rudarjih v Idriji, ti pa so ga kradli v takrat še delujočem rudniku. Pol-litrške jeklenke z živim srebrom smo zasegli na domu ovadenega in jih skupaj z ovadbo poslali sodišču. Taka steklenica, polna živega srebra, je tehtala približno osem kilogramov. Demšar je bil spoznan za krivega in kaznovan s šestimi leti zapora. Odsedel pa jih je le polovico.

Razmeroma velik kmet v Opalah se je 1954 poskušal »prekvalificirati« iz kmeta v vlomilca in kradljivca elektromotorjev. Ni mu uspelo. Dobili smo ga in tudi on je odsedel dodeljeno zaporno kazen. Vedeti moramo, da so bili v tistem času elektromotorji prava dragocenost. Če bi našemu znancu takrat uspelo ta tatinski posel »legalizirati«, bi lahko od tega živel. Pa ni šlo. »Angeli v modrem« so elektromotorje odkrili in jih vrnil prvotnim lastnikom.

Tudi Franc Kavčič, Katrnik, znan gostilničar iz Žirov, je moral nekajkrat pred sodnike. Njegova žilica so bili konji. Natančneje rečeno, s konji je prekupčeval. To pa je bilo v tistih časih kaznivo. Konje je kupoval na semnju v Bjelovarju na Hrvaškem in jih potem prodajal v okolici Žirov. V bistvu hvalevredno početje, saj so konji kot edina delovna sila pomenili napredek v kmetijstvu. Zakon pa je zakon in Katrnik je za svojo zasvojenost moral v državni proračun plačati kakšen dinar. Zaradi resnicoljubnosti moram priznati, da Katrniku ni bilo do zaslužka s konji. Tudi ni gojil pretirane skrbi za dobrobit kmetov in kmetijstva. Preprosto: bil je zasvojen z mešetarstvom na semnjih z živino. Neizmerno je užival, če je lahko posredoval med prodajalcem in kupcem. Nekega dne se je oglasil pri meni na postaji milice in me prosil, naj mu dovolim oditi v Bjelovar na živinski semenj samo zato, da bi še enkrat užival pri sejmarskem barantanju. Nobenih pristojnosti nisem imel, da bi odločal o tem, ali naj Franc Kavčič potuje na Hrvaško ali ne, ker je bilo gibanje po takratni skupni domovini prosto in neomejeno. Zmenila sva se le, da bo on pustil pri miru konje, milica pa njega. In tako je ostalo pri besedi, ki je držala na obeh straneh.

Kavčičeva žilica za »šverc« s konji je izhajala še iz stare Juge (Kraljevine Jugoslavije), ko je meja med takratnima državama Jugoslavijo in Italijo potekala v vasi Osojnica, komaj nekaj kilometrov od Žirov. Takrat je bila gostilna Pri Katrniku središče »šverca« v tem delu države. Konji so bili glavni artikel kontrabanta v Italijo. Zbirno mesto je bil Katrnikov hlev. V noči, ko je bil v službi na meji »njihov« financar, so konje peljali čez mejo kar v čredi. Kadar s podkupovanjem ni šlo, so uporabili druge trike. Na določenih mestih v bližini stražnice so nagnali čez mejo kakšno kljuse, ki je z razmajanimi podkvami zganjalo tak ropot in hrup, kot da bi prihajala cela kavalerija (konjenica). Žandarji in financarji so običajno temu nasedli in vso pozornost usmerili v smer bežečega kljuseteta. Medtem so na drugem koncu tihotapci brez ovir peljali čez mejo čredo zdravih in dobrih konj, ki so v Italiji našli nove lastnike. Konji so bili nepodkovani in so potovali v tišini. Take zgodbe je včasih pripovedoval sam Kavčič, kadar je bil dobre volje in za gostilniškim pultom ni imel pretiranega dela. Pri Katrniku je bila tudi dobra gostilna. Tudi v mojem času. Ob sobotah po kinu smo običajno hodili tja na vampe in kozarec dobrega vina. Če sem bil prost, sem se družbi prijateljev pridružil tudi jaz z ženo. Za mizo smo bili zobar Tone Pintar in žena Cilka, urar Franc Potočnik in žena Mici, upokojenec Jože Verbič in žena Vera, trgovec Dane Primožič in žena Iva. Bili smo družba, v kateri resni pogovori niso bili zaželeni.

Vampi so bili odlični. Poznavalci razmer v gostilniški kuhinji so sicer trdili, da gosposinja Franca nima najboljših higienskih navad, vendar pri vampih ni bilo težav, saj vsebino govejih

vampov izločijo že pri mesarju. Tudi vino je bilo zelo dobro. Običajno je gostilničar pripeljal iz Dalmacije dober »dingač« ali »plavac«. Problem je bil v ceni, ker je gostilničar točil navadnega in ta boljšega. Razumljivo, da je bil slednji nekoliko dražji. Navadnega je imel v steklenici za pet litrov, ta boljšega pa v litrski. Poznavalci pa so trdili, da sta oba iz enega in istega sode. V naši družbi smo pojedli po porcijo vampov in popili kakšen litrček ta boljšega. Gostilničar Katrnik je bil znan tudi po tem, da je vozniško geslo »Če piješ, ne vozi!« nekoliko spremenil: »Če ne piješ – vozi!« (iz njegove gostilne).

Končno je prišel vesel dan, ko smo se z družino preselili v pritličje stavbe postaje milice v Žireh. Moj predhodnik Avgust Černič se je zaradi službene premestitve z družino odselil na Pragersko. Takrat sem tudi uradno postal komandir postaje LM Žiri (1. 12. 1955), kajti do tedaj sem bil le vršilec dolžnosti komandirja (moj predhodnik je bil dalj časa odsoten – premeščen).

Naša štiričlanska družina je z vso kramo zapustila stanovanje v Strojarni in v jeseni 1955 »zasedla« stanovanje v pritličju stavbe Žiri 102. Imeli smo kuhinjo, dnevno sobo s kmečko pečjo, spalnico, sanitarije, shrambo in praktično celotno klet, ki je služila za skladiščenje drv in premoga, pa tudi kakšen sitnež – kršitelj javnega reda – je kdaj prespal na prični v kleti. Pozabiti ne smem tudi velikega vrta ob hiši. Namestili smo se v nov dom in bili kljub skromni opremi srečni. Stanovanje smo prepleskali in ga v danih možnostih obnovili. V službi milice nismo poznali osemurnega delavnika. Odmora za malico, plačila za nadurno delo, dnevnic za potovanja ni bilo. Uniforma milice je pomenila tudi vozno karto za vsa javna prevozna sredstva. Sicer smo bili »v službi ljudstva« 24 ur na dan, v petek in svetek, saj tudi prostih dni v tednu takrat nismo poznali. In končno, kaj ti bo prosti čas, če se v Žireh nič ni dogajalo. Kino, dve-tri gostilne, cerkev, šola in kakšna veselica. Veselice na prostem ali v dvorani Partizan so bile privlačne tudi za nas, ker smo na prireditvenem prostoru vzdrževali javni red in mir.

Za svoje »delo« na prireditvi je miličnik od prireditelja dobil klobaso in dva deci vina, in to je bilo vse. Nič posebnega, ker je običajno enako malico prejel vsak udeleženec zabave. Sindikat Alpine je ta posel obvladal v zadovoljstvo svojih delavcev. Avtomobilov ni bilo – zelo malo službenih. Če bi danes po glavni žirovski cesti peljala osemkolesna patria, ne bi bilo med radovedneži toliko zanimanja, kakor ga je bilo takrat, ko je v Žiri pripeljal kakšen avto. V prometu so prevladovali kolesarji, ki so zaradi vožnje brez luči, zvonca, prostoročne vožnje, vožnje dveh

Otroci pod oknom hiše na Polju (takrat Žiri 102), v kateri je bil sedež milice. Z leve: moja hčerka Angelca, Štefan Gluhodedov, moja hčerka Manica, Tomi in Irma, otroka Franka Mrovljeta (»Nežkin Franko«), ki je služboval pri milici v Celju, desni je Vito Kristan, sosedov. / Vir: Andrej Bolčina

na enem kolesu, vožnje vstrib itd. plačevali globe. Tudi konjske vprege so nekaj prispevale h »gostoti« prometa. Prometnih nesreč ni bilo. Če pa se je kakšna zgodila, je milica »zavarovala« kraj dejanja in poklicali smo komisijo iz Kranja. Tako zavarovanje kraja nesreče je pomenilo popolno približno dveurno zaporo prometa do prihoda komisije. Medtem se je na obeh straneh zapore nabralo nekaj radovednežev, ki so večje komentirali nastali položaj. Taki sicer redki dogodki so vsaj malo popestrili pusti vsakdanjik v teh krajih. Spominjam se, ko je avtobus na Selu oplazil kolesarja. K sreči mu ni bilo nič, kričal pa je na šoferja avtobusa, češ da je z avtobusom »plindral« (zavijal) sem in tja in se mu zaradi tega on – kolesar ni mogel umakniti. V resnici je »plindral« kolesar, ker je imel v krvi nekaj promilov alkohola preveč. Takrat je na cesto prišlo »pol vasi« in navzoči so se na ta račun norčevali, zbijali šale in vice. Bila je predstava v slogu resničnostnega šova ali velika brata v živo.

Naše bivališče na Polju je bilo za tiste razmere zelo udobno. Počasi smo kupovali opremo in dopolnjevali pohištvo k spalnici, ki je prišla k hiši v obliki ženine »dote«, če se ne motim. Če mi spomin ne peša, je bil radio Triglav eden od prvih nanovo kupljenih predmetov. To je bil aparat sodobne oblike z ogromnim številom belih tipk in velikimi zvočniki ob strani. Rekli so, da je stereo, in mi smo poznavalsko pritrjevali, čeprav nismo imeli pojma, kaj bi to bilo. Veselje v družini je bilo nepopisno. Poslušali smo vse živo, kar so predvajali. Naše glave so bile »prilimane« na zvočnike radia. Rezervni zvočnik smo napeljali tudi v kuhinjo, kajti naš radio je imel tudi priključke za rezervne zvočnike. »Morš mislt, kej tacga«?! Vse, kar je prihajalo po etru v naš radio, je bilo zanimivo; glasba ali beseda, igre ali novice, simfonični koncert ali »goveja muzika« v slogu »Tralala, tralala, ohcet je od našga psa«. Vse nas je prevzelo, in če malo karikiram, od navdušenja bi plesali tudi na poročila.

Opremili smo tudi dnevno sobo. Novo pohištvo (omara, fotelji, klubska mizica) je bilo laki-rano s svetlečim lakom. Otroke je bilo treba opozoriti na občutljivost pohištva in na morebitne poškodbe. Naslednji dan so bile na mizici čiračare, ker je hotela Manica s škarjami preizkusiti, ali se res »vse pozna«. Poznalo se je. Ker je otrok prostodušno priznal svoja »raziskovalna nagnjenja«, se je »poznalo« samo na mizici, njena ritka pa je ostala brez »pošodb«. Okrog hiše smo imeli velik vrt. Ker je bilo obilo zelenjave, smo redili zajce. Zajčnik smo postavili kar ob hiši, ker je bilo dovolj prostora. Zajčki – muni muni – so bili v veselje otrokom, nam vsem pa velika popestritev jedilnika z zdravim in okusnim mesom.

Dekleti sta odraščali. Navajali smo ju na samostojnost in na sodelovanje pri družinskih opravilih. Trgovina z jestvinami je bila zelo blizu, pri Lustiku. Po vsakodnevne potrebščine sta hodili z listkom in denarjem v mošnjčku. Običajno pa je Angelca prevzela pobudo in Minci kar iz rok pobrala denar in listek ter se potem v trgovini »obešala« na pult in delala vtis »ta glavne«, čeprav je stala na prstih, da je sploh kaj videla čez trgovski pult. Večni boj med njima.

V slogi in prijateljstvu sta v predšolski dobi hodili le v klekljarsko šolo. Bila je blizu našega stanovanja, poučevala pa je učiteljica Jesenkova. Popoldne pa sta zelo radi odšli k sosedovi Kovačevi Francki, Starman so se pisali, da so za pečjo obračale kleklje. Še danes si predstavljam, kako sta po potki od hiše na Polju, kjer smo stanovali, nesli vsaka svoj punkeljček. Kadar je bil sneg, sta »punkeljčke« vlekli na saneh po ozki pregaženi poti do glavne ceste. Posebno priljubljena je bila učiteljica klekljanja. Otroci so jo imeli radi in so jo klicali kar »mama od Čapke«. Učiteljica Jesenkova je imela moža lovca. Jesenkov Johan so mu rekli. Ta pa je imel malo psičko jazbečarko, ki ji je bilo ime Čapka. Psička Čapka je pogosto hodila z Jesenkovo, zato so ji otroci rekli mama od Čapke.

Vrnimo se k naši postaji milice in v njene uradne prostore. Telefon je bil edina zveza z zunanjim svetom. Razen pošte in Alpine telefona ni imel nihče. Zato je vsa nujna sporočila sprejemal in posredoval naprej dežurni miličnik (zdravnik, živinozdravnik, smrtni primeri, vojaški pozivi

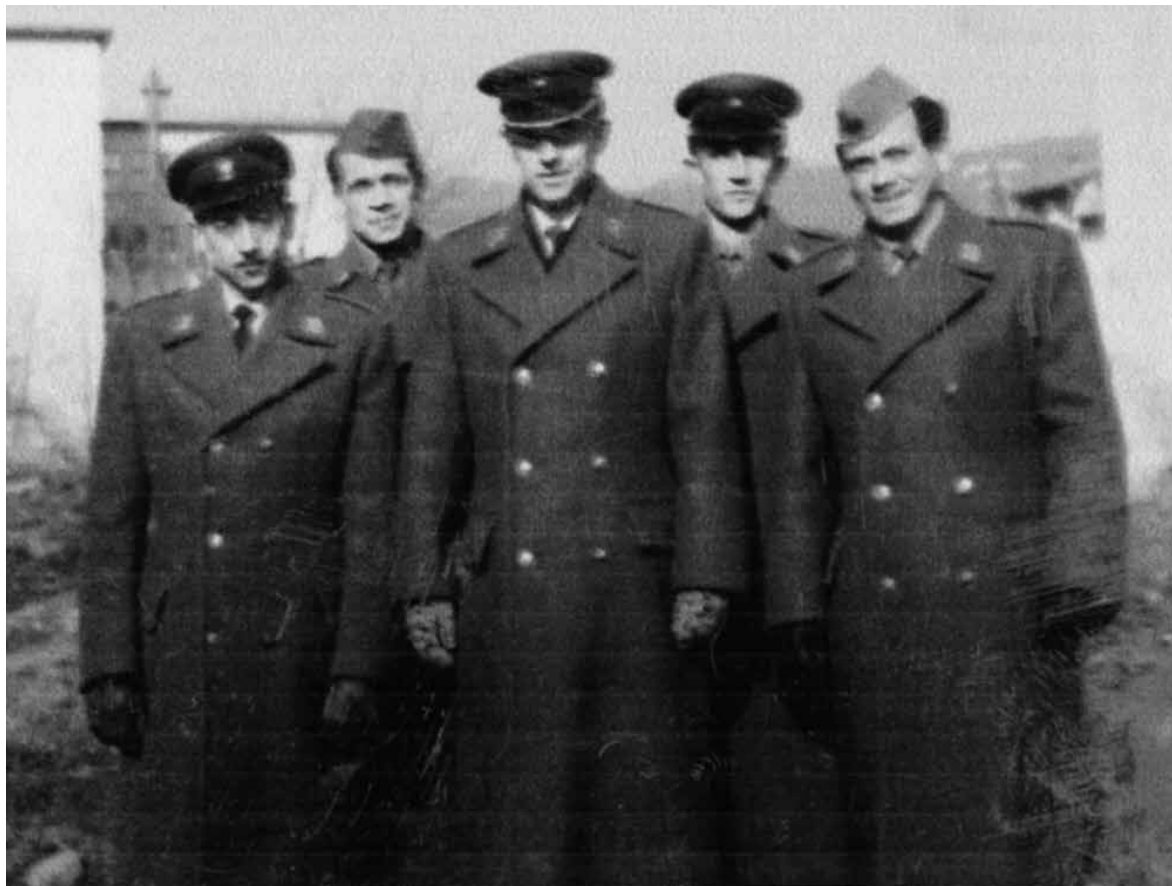
itd). Pisalni stroj je bil drugi tehnični pripomoček, ki ga je postaja milice posedovala in uporabljala. S pisalnim strojem pa so bili križi in težave. Bil je znamke Adler (muzejski primerek) in je imel tri centimetre širok pisalni trak. Takih trakov ni bilo več na tržišču. Da bi stroj sploh lahko uporabljali, je bilo treba skupaj zašiti tri navadne pisalne trakove. To pa je bil sposoben napraviti samo krojač Rupe, ki je imel delavnico za Bahačevo gostilno. Lahko si predstavljate, kakšna je bila krojaška delavnica, ko so bili sešiti vsi trije pisalni trakovi (po dolžini, ne počez). Vse je bilo od indiga. Krojač Rupe pa je kljub temu »dobrohotno« opravil te storitve. Končno smo nekega dne dobili nov pisalni stroj z normalnim trakom in krojaču Rupetu, zdaj že pokojnemu, gre zahvala za to, da je postaja milice v takšnih razmerah lahko delovala. Krojaču se zahvaljujem tudi osebno, ker mi je kasneje ukrojil in zašil prvo novo civilno obleko. Blago sem kupil v Kranju in krojač Rupe je poskrbel, da je bila elegantna obleka narejena v razumnem času. Ko sem prvič oblekel novo obleko, da bi se pokazal elegantnega tudi v civilnem življenju, in ne samo v uniformi, sem na cesti srečal ravnatelja žirovske osnovne šole v prav takšni obleki. Z ravnateljem Francem Čeplakom sva se poznala in sva bila prijatelja, zato sva se smejala najinemu enakemu okusu.

Dežurna služba na postaji milice je trajala nepretrgoma 24 ur na dan. Na malih postajah, kakor so Žiri, je dežurno službo opravljal ves kolektiv, tudi komandir. Med dežurstvom običajno ni bilo kaj početi, zato sem včasih iz radovednosti in dolgega časa pregledoval star arhiv. Radoveden sem bil, kaj so na postaji počeli moji predhodniki. Odkrival sem prave »policijske cvetke«, da ne rečem neumnosti. Nekaj teh pisnih izdelkov sem vzel iz arhiva in jih ob neki priložnosti izročil prijatelju A. Možini, ki je bil predavatelj na miličniški šoli v Tacnu. Obljubil mi je, da bo poskrbel, da bodo te »cvetke« dobile ustrezno mesto v zgodovini milice. V nekem predlogu o prekršku iz leta 1951 je pisalo, da je komandir postaje R. Jemec, ki je že pokojni in je svojo miličniško kariero končal nekje v Celju, napisal predlog o prekršku zoper psa. Pes, ki je bil kmečki križanec, črno-bele flajsaste barve, naj bi lovil srne. Eno malo srnico naj bi celo pojedel. V dokaz teh trditev je zapisal, da je bil pes sit in upehan, kar lahko potrди komandir osebno, ker je psa zalotil pri prekršku. Usoda te ovadbe pri sodniku za prekrške v Kranju mi ni znana. Kasneje pa sem ugotovil, da je bil lastnik tega psa Maks Oblak, Skalar z Dobračeve. Ko pišem te vrstice, psa ni več med živimi in tudi njegov lastnik Skalarjev Maks je že pokojni. Moj predhodnik R. Jemec najbrž tudi »v miru počiva« nekje na Celjskem. /Avtorjevo pojasnilo besede »flajsaste« na zahtevo lektorice: besedo je prepisal iz spisa svojega predhodnika, pomenila pa naj bi »progaste ali lisaste črno-bele barve«. – Op. ur./

V letih 1956–1957 se je Narodna milica tudi uradno (Zakon o Ljudski milici) preimenovala v Ljudsko milico, čeprav se je to ime v Sloveniji uporabljalo že mnogo prej.

Srednja strokovna šola v Tacnu

Dne 1. 9. 1957 sem bil sprejet na »tacensko Sorbono«, kot smo takrat rekli Srednji strokovni šoli za notranje zadeve v Tacnu pri Ljubljani. Opravil sem letnik 1957/58 in si s tem pridobil srednjo strokovno izobrazbo, priznana znotraj organov za notranje zadeve (ONZ). V tej šoli sem opravil tudi vozniški izpit za vožnjo vozil kategorije A in B. Šola je bila internatskega tipa in k svojim družinam smo lahko potovali samo vsako drugo soboto in nedeljo. Od 22. do 26. aprila 1958 je bil v Ljubljani VII. kongres ZKJ in nekaj gojencev naše šole nas je bilo dodeljenih Ljubljani pri varovanju tega dogodka. Dodeljen sem bil postaji milice Ljubljana center. Varovali smo središče mesta in dvorano Union, kjer je potekal kongres. Šolo v Tacnu sem končal z odliko in se vrnil v Žiri na delovno mesto komandirja postaje milice.

Kolektiv PLM Žiri 1958. Z leve: Ludvik Škruba, Lojze Firšt, Andrej Bolčina, Miroslav Minjovič in Tone Kobal

Pozimi 1962/63 sem opravil še nekaj diferencialnih izpitov in 29. 6. 1963 tudi diplomo, ustrežajočo srednješolski izobrazbi in priznano tudi zunaj ONZ.

V letih 1955–1960 je bilo v modi pešačenje v okoliške hribe, zlasti ob nedeljah in praznikih. Pogosto smo hodili na Mrzli Vrh h kmetiji Pri Brcetu, kjer je bila planinska postojanka in je bilo mogoče tudi kaj popiti in pojesti. Na idrijske žlikrofe pa smo hodili na Razpotje k Milki in Viktorju. Bila je dobra gostilna. Gospodinja Milka je znala pripraviti dobre žlikrofe s pečenko ali golažem. Tudi gospodar Viktor je imel vedno na zalogi dobrega vipavčka. Ob neki priložnosti je hčerka Angelca – Punči pri mizi na skrivaj popila kozarec vina in potem vso pot domov »zganjala« neumnosti, dokler ni na cesti pod Govejkom, že skoraj v Osojnici, padla v občestni odtočni jarek. Od drugih otrok smo izvedeli, da je naša Punči pila vino.

Gostilničar Viktor je bil potem, ko so bili avtomobili že pogostejši pojav, najboljši »policist« v tem rajonu. Pijancev ni trpel v svojem lokalu. Še posebno vestno je opravljal »svoje delo«, kadar so bili gostje vozniki motornih vozil. Nekemu šoferju, ki je naročal vino, je Viktor, potem ko je ocenil, da je nekoliko vinjen, zabrusil: »Če bi lahko, bi ti ga pol litra odvezel, ne pa da bi ti ga še dajal!« Tudi je bilo znano, da je voznik, ki je vozil proti Idriji, dobil samo dva deci vina, tisti pa, ki je šel proti Žirem, je lahko popil dvakrat po dva deci – pot v Idrijo je namreč nevarnejša. Viktorjeva preventiva je bila na tej relaciji precej učinkovita. Vedno je govoril, da bi ga pekla vest, če bi se zgodila nesreča kakšnemu njegovemu gostu na tako zahtevni poti, kot je cesta v Idrijo. Če bi še živeli taki gostinski delavci, bi bilo med prometnimi nesrečami manj tistih, ki jih je zakrivil alkohol.

Septembra 1953, na soboto je bilo, je deževalo ves dan in pozno v noč. Potoki in hudourniki so naraščali iz ure v uro. Reka Sora je poplavlila polja, kar je bil sicer v tem obdobju običajen pojav. Struge rek in potokov so bile polne in voda pod mostovi je grozila podpornikom, da jih bo podrla. Kalna voda, polna vejevja in drugega odpadnega lesa, je drla z vso močjo. Bil sem dežurni na postaji milice. Bilo je okrog 22. ure. Obiskovalci kina so se v močnem dežju vračali domov. Tedaj sem od nekega občana prejel obvestilo, da je v reko Soro, ob mostu v Žireh, zapeljal osebni avto. Ker je bil sedež postaje milice samo nekaj sto metrov od kraja nesreče, sem prišel do mostu, še ko je avto »plaval« na deroči reki. Po naključju je bil na kraju nesreče tudi poveljnik PGD Žiri Franc Poljanšek, ki je že organiziral reševanje. Na bregu reke je bilo tudi veliko drugih ljudi, ki so pomagali pri reševanju ponesrečenih, vsak po svojih močeh. Deževalo je v nalivih, kakor bi kdo na nebu pozabil zapreti zapornice. S poveljnikom gasilcev sva prevzela reševanje, drugi pa so kljub nevarnosti in osebni tveganju požrtvovalno pomagali. Osebni avto smo s koli in drogovi skušali zadržati na površini reke in ga potegniti k bregu. Po hudih naporih nam je končno uspelo rešiti tri osebe: starejšo žensko, mlajšega moškega in moškega srednjih let. Potem pa je avto obrnilo in deroča reka ga je odnesla navzdol. Avto je ušel izpod nadzora reševalcev. Od rešenih oseb smo izvedeli, da so v avtomobilu še trije: starejši moški (oče) in dekleti (hčerki), katerih ena naj bi bila invalidka z leseno nožno protezo. Istočasno smo tudi ugotovili identiteto rešenih oseb. Voznik je bil Franc Popit, takrat sekretar okrajnega komiteja ZKS v Kranju, pozneje pa predsednik predsedstva republike (SRS). Iz Kranja so se peljali na obisk v Idrijo k sorodnikom in prijateljem. Rešil se je šofer Franc Popit, njegova teta Marija Kumer in bratranec Franc Kumer. Stric Filip Kumer in sestrični Davorina in Breda so utonili v Sori. Strica so reševalci potegnili iz avtomobila v reki še tisti večer nekoliko nižje, dekleti pa je odneslo naprej. Davorino so reševalci naslednji dan potegnili iz reke pod Ledinico, Breda pa je obstala na zapornicah na Fužinah in so jo našli šele čez teden dni. Rešeni Franc Kumer živi v Kranju in sem z njim govoril po telefonu, da je potrdil pravilnost mojih podatkov. Zmotil sem se samo v letnici nesreče.

Zakaj je prišlo do nesreče? Cesta iz Žirov proti Idriji prečka reko Soro. Lesen most je bil umaknjen nekoliko v levo iz smeri vožnje. To pa je voznik v dežju in ob slabi vidljivosti spregledal. Na ravninskem delu ceste pred mostom so mu močne luči osvetlile cesto na drugi strani reke. Most pa je spregledal. Zato je zapeljal mimo mostu naravnost v reko.

Voznika smo pripeljali na postajo milice, kjer je odvrigel premočeno obleko in perilo. Zaviti v odejo je čakal na postelji, da mu je zdravnik Karel Bernik dal prvo pomoč in mu celo ponudil svojo obleko, saj sta bila enake postave. Druga dva ponesrečenca so oskrbeli pri sosedu, pri družini Verbič, ker je bil Risto Verbič prijatelj Franca Popita.

Za povzročeno prometno nesrečo je bil Franc Popit od okrožnega sodišča v Kranju kaznovan na osem mesecev zopora. Malo za tri življenja, vendar dovolj, če upoštevamo, da je izgubil sorodnike.

V letih 1974–1977, ko sem bil na RSNZ SRS v Ljubljani odgovoren za zavarovanje oseb in objektov na območju Slovenije, sem večkrat prišel v stik s Francem Popitom, ki je bil kot sekretar CK ZKS in pozneje tudi predsednik predsedstva Republike Slovenije varovana oseba. Do besede o tem, kako sem ga vlekel iz umazane in deroče Sore, ter o tem, kako je trepetal, zaviti v odejo, smrdečo po naftalinu, na moji dežurni postelji v Žireh, pa le nisva nikoli prišla. Iz obzirnosti in pietete do pokojnih. Gledal pa me je ocenjevalno in prepričan sem bil, da me je prepoznal.

Leta kasneje, ko sem bil že upokojen, sem se na pogrebu prijatelja Jožeta Verbiča – Rista na žirovskem pokopališču ponovno srečal s Francem Popitom. Med pogrebom je k meni prišel Franc Poljanšek, poveljnik žirovskih gasilcev, s katerim sva usodnega dne skupaj vlekla tovariša Popita iz narasle Sore, in me vprašal, pol za šalo, pol za res: »Andrej, kaj misliš, ali bi bilo v

Sloveniji danes kaj drugače, če bi takrat tega človeka (Popita) pustila v Sori? Morda je bila usoda Slovenije takrat v najinih rokah?» Tovariš Popit je bil resnično vplivna osebnost tiste dobe in v marsičem je njegovo delovanje pustilo pečat v družbi, vendar človek je le človek in črni humor ima svoje meje.

V svojem trinajstletnem mandatu, ki sem ga prebil na službenem mestu v Žireh, je reka Sora naplavila ali odplavila kar nekaj trupel. Takih ali drugačnih. Ne bom opisoval teh nesreč, saj ne sodijo na to mesto, pa tudi moj spomin je oslabil za vse podrobnosti. Omenil bi le neko posebno zanimivost iz tega obdobja.

Nekega jesenskega deževnega dopoldneva je prišlo na postajo milice sporočilo, da je Sora na breg pod Ledinico naplavila žensko truplo. Poslal sem miličnika Antona Kobala, da bi do prihoda preiskovalnega sodnika zavaroval kraj dogodka. Čez nekaj časa se je miličnik Kobal vrnil na postajo ves objokan in je komaj spravil iz sebe stavek, češ da je v utopljenki prepoznal svojo mater. Od kod njegova mati v Sori, če pa je živela na Planini pri Ajdovščini!? Kobal pa je na vse načine zatrjeval, da je utopljenka njegova mati. Preiskava, ki je bila že v teku, pa je dokazala, da je utopljenka pogrešana vaščanka iz Nove vasi. Kako je miličnik Kobal prišel do te prepoznavne in kako naj bi njegova mati prišla v Žiri in poiskala Soro za svoje dejanje obupa, mi ni nikoli uspelo ugotoviti. Kobalova mati je živela na Planini pri Ajdovščini še dolgo po tem dogodku in tudi sam sem jo še videl, ko smo na Planino hodili obirat češnje ali grozdje.

Tehnika in vsestranski napredek sta zajela tudi milico. Dobili smo kolesa. In takrat je nastala pesem »Peter Pikel ima bicikel znamke Partizan«. Kolesa smo prejeli vsi miličniki v trajno last, s pogojem, da kolo vzdržujemo in ga uporabljamo v službene namene. To je bila pridobitev brez primere. Meni je kolo tudi sicer veliko pomenilo, ker sem se lahko ob prostem času z njim odpeljal domov na Goro na obisk k očetu. Čez Razpotje, Gore, Dole, čez Godovič in Zadlog na Otlico. Brez težav 50 kilometrov v eno smer.

Tudi fotoaparati so pomenili napredek na postajah milice. Miličniki so opravili razne šole in tečaje, njihova splošna in strokovna izobrazba se je dvignila. Postaje milice so dobile zakonska pooblastila za samostojno reševanje skoraj vseh kaznivih dejanj in prometnih nesreč. Vsa ta dejanja in dogodke pa je bilo treba fotografirati, skicirati in pisno dokumentirati.

Brez fotoaparata bi bilo to delo neizvedljivo, zato je vsak miličnik znal večje upravljati fotoaparata. Pred tem je za nas fotografska opravila na kraju kaznivih dejanj opravljal Viktor Grošelj, ki pa v začetku petdesetih let tudi sam ni imel ustrezne moderne opreme za fotografiranje.

Spominjam se, da sva v tem času opravila ogled kraja samomora nekega mladoletnika v Osojnici pri Žireh. Fant se je obesil na skednju, polnem sena in druge šare. Jaz sem dogodek popisal, fotograf Viktor pa je po mojih navodilih napravil nekaj posnetkov. Takrat ni bilo digitalnih aparatov, bliskavic in flešev. Za osvetlitev je stresel v posebno posodico neko vnetljivo snov, ki je zagorela v trenutku, ko je pritisnil na sprožilec. Aparat se je sprožil, snov je zagorela in se je za »lučidalo« (posvetilo), velik »fulmino« (ogelj) pa je bušnil v ostrešje, tako da sem se prestrašil, da bova nesrečnega obešenca tudi upepelila, še preden ga bodo svojci lahko dostojno pokopali. Pa se je le vse dobro izteklo. Pri Francu Pivku v Osojnici je bilo to. Mladoletni sin se mu je obesil zaradi šolskih težav.

Šola za oficirje milice v Kamenici

Dne 25. 12. 1959 sem v Sremski Kamenici pri Novem Sadu opravil izpit za podporočnika milice. Pojasniti moram, da smo tudi v milici vse do leta 1965 nosili čine. Napredovanje v oficirja milice pa je bilo v pristojnosti zveznega ministra na notranje zadeve v Beogradu. Zato smo

morali tudi kandidati iz Slovenije, ki smo se potegovali za ta čin, v zvezno šolo milice. Osem Slovencev se je dva meseca pripravljalo v Sremski Kamenici. Izpit smo vsi uspešno opravili. Bilo pa je zelo naporno zaradi jezika, nemogočih razmer bivanja in učenja, prehrane in higiene. Še sedaj se spomnim zajtrkov, kadar so bili na mizi veliki, mastni »čvarke« (ocvirki), iz katerih so štrlele ščetine, včasih bele in črne, ali črne in bele. V takih okoliščinah sem raje ostal samo pri čaju in kruhu. Sedaj, skoraj 50 let je od tega, me vsako jesen Meli na Gori, žena mojega nečaka Iztoka, vabi domov na Goro po »čvarke«. Jaz pa na teh ocvirkih še vedno vidim ščetine in pri priči me mine ves apetit. Dobra in prijazna Meli Zahribom naj mi oprostí, kajti tudi sicer nisem ljubitelj mastnih ocvirkov.

Spominjam se, da je ta »ugledna« ustanova – šola za oficirje milice – imela velike težave s higieno. Ob šoli, kar na robu travnika, so bile klasične latrine – poljska stranišča. A so bila v slabšem stanju kot naš »laibn« (stranišče) na Otlici Zahribom v moji otroški dobi. Pri nas smo imeli vsaj papir, z žebeljem prabit na podboj. In čeprav so bili lističi razrezani od škrtoca (škrnicelj – carta di zucchero), so bili vsaj čisti. V miličniški šoli pa si moral v latrino toaletni papir prinesiti s seboj. Na začetku tega nisem vedel. Zato sem nekaj časa uporabljal odvržene in že uporabljene lističe toaletnega papirja, ki so jih predhodni obiskovalci po uporabi metali kar v nastavljen košek v kotu latrine. Tam doli je namreč splošna higienska navada, da toaletnega papirja po uporabi ne odvržejo v stranišče, temveč v poseben košek v stranišču. Preden sem to ugotovil, sem si veselo in zadovoljno brisal posrano rit s posranim papirjem. Pa še vode za umivanje rok je primanjkovalo. Skupna umivalnica v osrednji šolski zgradbi me sedaj spominja bolj na goveje napajalnice v hlevu pri sosedu kmetu – Tomažurju na Dolenjih Brdih.

Posebna atrakcija šole je bil tudi moj kolega in takratni prijatelj Janez Pavšič, znan športnik in smučarski tekač, ki je v slovenski ekipi opravljal tudi izpite za oficirja milice. Imel je navado, da je zjutraj pred zajtrkom opravil svoj trening – tek na deset kilometrov. Kolegi iz drugih republik so porabili kar nekaj časa, preden so ugotovili, da je to »neki Slovenac, koji trči bez veze«. Zdelo se jim je nerazumljivo, da Janez teče vsak dan vsaj deset kilometrov, sebi v zabavo in za svoje zdravje. Prijatelj Janez je svoj trening namreč opravil kar med jutranjo skupno telovadbo. Ko so tudi predpostavljene v šoli ugotovili, da Janez vsako jutro med skupno telovadbo »trči bez veze«, je moral dobiti opravičilo in soglasje vodstva šole, da je jutranje skupne telovadbe oproščen. Potem pa je bilo treba najti razlog, zakaj Janez ne bo obiskoval jutranje telovadbe. In »čato« (pisar) na upravi šole je napisal: »Zbog bolesti.« Prijatelj Janez, sicer športni učitelj in smučarski trener, »kjoji trči bez veze«, je bil spoznan za bolnika ...

V poletnih mesecih leta 1960 smo se že četrtič z družino selili v drugo stanovanje. Zgradbo, kjer smo stanovali prej in v kateri je bil tudi sedež milice, je občina preuredila v otroški vrtec. Naša družina se je preselila v novo zgrajeno stavbo nasproti gostilne pri Bahaču.

Postaja milice pa je dobila prostore v adaptirani stavbi v Stari vasi 6, nasproti trgovine pri Lustiku in nekoliko naprej od kovača Starmana. Sedanja policijska postaja v Žireh je na istem mestu, vendar v novo zgrajeni stavbi.

Stanovanje je bilo novo in moderno. Imeli smo kuhinjo, spalnico in dnevno sobo ter vse potrebne sanitarne in kletne prostore. Tudi košček vrta smo imeli. Stanovali smo v pritličju. Nad nami v prvem

Zgradba v Stari vasi 42, zdaj Loška cesta 10. V pritličju je bilo v letih 1960–1965 stanovanje naše družine.

nadstropju je bila družina Markelj. Markljeva otroka Radoš in Boris sta bila vrstnika hčerki Manici in Angelci. Ker smo bili starši obeh družin zaposleni, so otroci zganjali vragolije. Pred hišo so bili veliki kostanji. Otroci so plezali na kostanje kar čez balkone. Nekega popoldneva je mali Boris padel s kostanja in si polomil obe roki. Mularija je polomljenega otroka naložila na ročni voziček (ciza) in v dir po cesti k doktorju Berniku. Nihče ni poklical staršev ali prosil pomoči odrasle, sami so hoteli nesrečo »zatušati«, k zdravniku so pa le peljali ponesrečenca. Nekje na cesti je to divjo vožnjo slučajno prestregla Borisova mati Tinka Markelj, ki je ponesrečenega sinka najprej »prebutala«, potem pa je stvar vzela v svoje roke in Boris je v Ljubljani dobil mavčne obloge. Sreča v nesreči je bila, da so bile poletne šolske počitnice. Fanta v zgornjem nadstropju sta tudi sicer imela večkrat »hišni pripor«. Toda to ni predstavljalo nobenega problema, ker sta naši dekleti imeli rezervni ključ njihovega stanovanja. Ko sta oče Vinko in mama Tinka Markelj zaklenila svoja fanta v stanovanje in odšla v kino, sta hčerki Manica in Angelca z rezervnim ključem odrešili ujetnika in direndaj po hiši in okoli hiše se je nadaljeval pozno v noč.

Stanovanje je bilo lepo in udobno, vendar na prometnem kraju ob cesti in v neposredni bližini takrat zelo prometne gostilne Pri Bahaču. Zato nikoli ni bilo miru. Avtobus na relaciji Žiri–Škofja Loka je ustavljal tik pod oknom spalnice. Obiskovalci gostilne so parkirali svoje mopede ob naši hiši, tik pod oknom ali balkonom. In potem je tak mopedist, ko je spravlil pod kapo kakšna dva (krat x) deci vinca, prišel po svoj moped, moped spravlil v pogon in nadaljeval pogovor s svojimi pajdaši, ki so ob zapiralnem času – ob 23. uri – zapuščali gostilno.

Če sem že pred tem odšel k počitku, je bilo spanja konec, kajti moped (v prostem teku) je ropotal, kot da bi ga imel pod posteljo. Alkoholno razgreti šuštarji pa so si svoje delavske štortije pripovedovali tako glasno, da sem imel občutek, da »jih imam« na nočni omarici. Če sem imel srečo, so se podokničarji razmeroma hitro zavedali, da motijo nočni mir. Takrat so složno ugotovili, da morajo nehati in oditi izpod mojega okna, ker bo sicer »Andrejc popizdil, ker ne more spati«.

Za tiste manj uvidevne nočne krokarje sem imel na oknu vedno pripravljen kakšen cvetlični lonček, da sem ga razgrajaču poveznil na glavo, če se je približal oknu moje spalnice. V tem stanovanju smo prebivali več kot štiri leta in priznati moram, da so bili moji živci že pošteno načeti, saj sem zelo težko prenašal hrup in ropot s ceste in bližnje gostilne. Ko smo se leta 1965 končno preselili v Škofjo Loko v mirno predmestje, sem imel občutek, da se je moje življenje začelo na novo. Tudi zaradi tega sem bil preselitve vesel, čeprav je bilo moje življenje in življenje moje družine v Žireh zelo urejeno, mirno in srečno. Tu so živeli pošteni ljudje. Kaznivih dejanj skoraj ni bilo. Bili so redki primeri, da je kakšen delavec v Alpini izmaknil kakšne »obrtale« ali »templance« (zgornji deli in podplati za čevlje) ali da je zapozneli večerni obiskovalec gostilne vzela (si »izposodil«) kolo, se z njim odpeljal in ga potem odvrigel v kakšen graben. Čeprav je okradeni lastnik kolesa v tistem hipu dvignil pokonci celo postajo milice, je bilo življenje in delo v Žireh brez posebnih pretresov.

V letu 1963 pa je sicer mirno življenje v Žireh in okolici pošteno razburkala Magda Omrzel, doma iz Volake v Poljanski dolini, ki je živela in delala v Škofji Loki, na Mestnem trgu je stanovala. Prihajala je v Žiri in neovirano kradla po stanovanjih, saj ljudje običajno niso zaklepali hiš in stanovanj. To pošteno naivnost ljudi je Magda izrabljala in kradla vse, kar ji je prišlo pod roke. Po kakšnem mesecu zasledovanja smo tatico razkrinkali in izkazalo se je, da je podobne posle dalj časa opravljala tudi v Medvodah in okolici. Prislužila si je tri leta zavora. Koliko kazni je dejansko odsedela, pa mi ni znano.

Žiri in Žirovce sem na novem delovnem mestu v Škofji Loki še dolgo pogrešal in pogosto sem se vračal na obisk k prijateljem in znancem. V Žireh sem še vedno dobro sprejet pri vseh ljudeh, ki me poznajo iz tistih časov, čeprav je od tega minilo že petinštirideset in več let.

Kupili smo fička

Marca leta 1962 smo kupili osebni avto Fiat – Zastava 750. Tako se je avto uradno imenoval. Rekli pa smo mu kar fičko ali fičak. Blondinkam se je dogajalo, da so mislile, da so izgubile motor, ko so ugotovile, da ga ni spredaj pod prtljažnim pokrovom. Naš je bil krem barve in je nosil registrsko številko LJ - 204 - 13. Avto sem plačal večinoma s kreditom, ker sem imel velike bonitete kot vojaški invalid. Krediti takrat tudi sicer niso bili problem, ker je bila visoka inflacija, kreditov pa nobena banka ni valorizirala.

Naš fičko med počitkom

Avtomobili so spremenili življenje in obnašanje med žirovskimi šuštarji. Do tedaj zelo priljubljenega izletništva s kamioni je bilo konec. Svojim potomcem, če si bodo vzeli čas, da bodo prebrali to moje modrovanje, moram pojasniti, da je bilo v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja zelo priljubljeno izletništvo s kamioni. Avtobusov ni bilo dovolj niti za redne proge medmestnega in medkrajevnega prometa. Kamionov pa je bilo kar nekaj v tovarnah in zadrugah in drugih državnih podjetjih. Večina teh tovornjakov je imela v prostoru za tovor v podu vdelane kovinske naprave za pritrjevanje sedežnih klopi za potnike. Tako opremljeni tovornjaki so vozili tovarniške in druge delavce na daljše ali krajše izlete skoraj vsako nedeljo ali praznik. Pred vsakim takim prevozom je bilo treba kamion pregledati, kar je razumljivo, saj je ves teden prevažal hlodovino ali zaboje s čevlji, ob koncu tedna pa ljudi – nazaj mnogokrat tudi pijane.

Naš fičko med počitkom

Kot komandir postaje milice sem imel pooblastilo, da pred vsakim takim prevozom pregledam tehnično brezhibnost vozila. Šele z mojim podpisom je bilo izdano dovoljenje za prevoz oseb s tovornim avtomobilom. Po dovoljenje pa je bilo treba v Škofjo Loko.

Ko danes razmišljam o tistih časih, mi postane tesno pri srcu, saj se zavedam, da sem jamčil tehnično brezhibnost za razmajani tovornjak, katerega sestavni deli so bili nabrani z vseh vetrov in niti šofer ni poznal njihovega izvora, potem pa je ta tovornjak prevažal 30–40 oseb po razdrapanih makadamskih cestah, mnogokrat vinjenih in pri tem niti šofer ni bil izjema. Sreča pa je bila vedno na moji strani in kamioni so se zvečer vračali v Žiri z veselimi delavci, polnimi izletniških vtisov in cestnega prahu. Običajno so se vračali s petjem in vriskanjem in takrat sem lahko mirno zaspal, ker sem vedel, da se je izlet dobro končal. Preden smo kupili fička, sem tudi jaz z družino nekajkrat potoval s takim kamionom na letni dopust v Umag. To je bilo veselje za mularijo. Klima je delovala brezhibno, zračni filtri pa so poskrbeli, da smo bili prašni, kakor bi nas povajal v moko in bi bili pripravljene za cvrtje na pariški način. Morska voda je vse odplaknila in zvečer pod razbeljenim šotorskim platnom je bilo vse pozabljeno.

Fičko je odpiral nove možnosti. Želja je bilo vedno več. Umag nenadoma ni bil več zanimiv. Treba bo potovati vsaj v Dalmacijo.

Šotor – naš novi potujoči dom

Težave so nastale zaradi prenočevanja. Šotor je bil edini način, da si lahko neodvisno potoval po takrat skupni državi Jugoslaviji. Našli smo rešitev. Prijatelj Lojze Kopač, komercialist v Alpini, je odkril neke ostanke šotorskega platna v tovarni Induplati Jarše in poskrbel tudi za mojstra, ki bi »na fuš« izdelal šotore. Potem se je izkazalo, da je teh »ostankov« vsaj za tri udobne družinske šotore. Dobili smo jih: prizadevni pobudnik Lojze Kopač, zobar Tone Pintar in moja malenkost, komandir milice v Žireh. Imeti lasten šotor je takrat pomenilo popolno neodvisnost pri načrtovanju letnega dopusta. Zaradi tega je bila temu primerna tudi zavist med sosedi, saj je šotor takrat pomenil več kot danes najsodobnejši avtodom.

Pred potovanjem je bilo treba šotor spraviti na prtljažnik na strehi avtomobila. Bila je še druga krama in vse skupaj je bilo treba med vožnjo zavarovati pred dežjem in vetrom. Potem pa veselo na pot. Mularija na zadnje sedeže med različne torbe in vreče s krompirjem, makaroni, med piskre in kastrole ter vrečke z argožupe. Med vožnjo v koloni so mulci drug drugemu skozi zadnja okna kazali osle, dokler niso utrujeni zaspali. Običajno so se zbudili šele, ko se je svet prevesil in je fičko nameril svoje žaromete proti morju. »Morje se vidi,« je bilo slišati klice otrok. In že so slačili »zimska« oblačila ter med kramo iskali kopalke, kot da bomo s fičkom pristali naravnost v morju.

Spominjam se vožnje na otok Pag. V Novalji sem imel znanca Angela Škunca, ki je v Žireh prodajal svoje na Pagu pridelano vino. Svoj vinotoč je imel pri Gostišu v Stari vasi. K njemu nas je vodila dopustniška pot.

Gremo na moorjeee!

Po utrudljivi vožnji po jadranski magistrali smo s trajektom prečkali kanal in srečno prispeli na otok. Znanec Angelo nas je sprejel in nam dodelil »parcelo« za kampiranje tik ob morju. Razprostrli smo šotore in na tem mestu ostali teden dni. Bilo je lepo. Kupovali smo paški sir in dobro rdeče vince, živeli pa predvsem od argožupe in šipkovega čaja, kruha in

Jutro pri »zelenem hrastu« pri Zadru. Po nočnem počitku je bilo treba nadaljevati pot ...

To je osliček, ki nam je vsako jutro prirejal budnico, ko je pojedel in popil naš šipkov čaj.

makaronov. Šipkov čaj nam je včasih popil osliček, ki se je pasel na naši parceli in je poskrbel za jutranjo budnico v zahvalo za čaj. Stroški kampiranja so bili minimalni. Gospodar Angelo je dejal, da ne more računati za prostor, bo pa vesel, če bomo primaknili kakšen dinar za izgubljen košnji. Resnici na ljubo je treba povedati, da na tem mestu ni bilo niti bilke sena, le kakšna bodeča neža (kompava) je rasla. Plačali smo poteptano seno, se zadovoljni poslovili in odrinili domov.

Domov smo se vračali skupaj s prijateljsko družino Pintarjevih. Tone in njegova žena Cilka ter otroka Tonček in Irma so bili prijetni ljudje. Tudi po starosti so si bili naši otroci blizu, kar je bil dodaten razlog za prijateljstvo. Na jadranski magistrali smo med vožnjo srečali mojega brata Stanka, ki se je, prav tako s fičkom, vračal z dopusta v Sloveniji v Benkovac, kjer je služil kot oficir JLA. Stric (brat) Stanko je imel grahasto zelenega fička in sem ga že od daleč prepoznal. Ko pa je pripeljal čisto blizu, ni bilo nobenega dvoma več, ker je bil to edini fičko, ki je imel na stranskih oknih zavesice. Teta Pavla – moja spoštovana svakinja – si je štela v dolžnost in čast, da na okna dragocenega fička obesi zaveso in s tem pokaže »zagamanemu« svetlu, da je ona na nekoliko višji estetski ravni. Koristnost in lepoto zavesic na bratovem avtomobilu smo občudovali že doma v Sloveniji, na jadranski magistrali pa ni bilo kakšnega posebnega presenečenja. Bolj smo bili presenečeni nad sprejemom in pozdravi tete Pavle, ki nas je kar sredi ceste pošiljala v ... in ... Potem pa je vse po vrsti objela in poljubila ter v isti sapi odredila, da gremo še za nekaj dni z njimi v Benkovac.

Prijatelj Tone in Cilka sta bila čisto bleda in sta z odprtimi usti strmela v prizor na cesti. Počasi smo se le sporazumeli in se odpeljali na bratovo stanovanje v Benkovac, kar je pomenilo kakšnih 50 kilometrov dodatne vožnje. Pri bratu in njegovi družini v Benkovcu smo preživeli nekaj nepozabnih dni. Sva kinja Pavla je bila čudovita gostiteljica, brat Stanko pa je tudi poskrbel za dobro kapljico vina dingač in plavac.

Tudi novembra 1964 smo potovali na obisk k bratu Stanku v Benkovac. Prazniki so bili in jaz sem imel še nekaj dopusta. Nepoučenemu bralcu moram pojasniti, da je bil v tistem času november »hud« praznik. Dan republike smo ga imenovali. Na ta dan je bila namreč po drugi svetovni vojni ustanovljena naša skupna država, ki se je uradno imenovala Socialistična federativna republika Jugoslavija. Vabilo brata in njegove žene Pavle je veljalo tudi prijatelju Verbiču. Jože Verbič – Risto je bil naš prijatelj in tako se je seznanil z bratom Stankom, ko je bil ta na dopustu pri nas v Žireh.

Potovanje je bilo prijetno, saj je bilo za ta letni čas zelo lepo vreme. Pa tudi šotorov nismo vlekli s seboj, ker smo prespali v stanovanju pri bratu. Fička sta nabirala kilometre po jadranski magistrali in ovinki okrog zalivov so ostajali za nami. Cesta od Biograda na moru do Benkovca je bila makadamska in vožnja teh 30 kilometrov prava muka. Jame na cesti so bile ponekod tako velike, da bi v neki vasi skoraj spregledal 200 kilogramov težko svinjo, ki se je valjala v eni takih lukenj kar na sredini ceste.

Prispeli smo. Pozdravi na način svakinje Pavle in v stanovanju je nastala velika gneča, ker je svakinja sklicala vse p... tega sveta, preden nas je spustila v stanovanje. Po dobri večerji nas je spravila spat po vseh kotih svojega stanovanja. Še pred tem je vsak odrasel dobil svojo dozo dingača, otroci pa čajček ali kakavček.

Naslednje jutro še nismo vstali, ko je svakinja že iskala in lovila gosko (tuko) na bližnji tržnici. Ko je ujela žival primerne teže in zdravega videza, jo je kar peš usmerila po cesti do stanovanja. Goska se je zibala pred njo in gagala. Slišalo se je, kakor bi goska spraševala »kam, kam, kam« (ga, ga, ga), Pavla pa za njo: »Boš že hudič videl, kam!« In dobro rejena goska je resnično končala v pečici štedilnika. Po dopoldanskem obhodu mesta nas je čakala bogato obložena miza z razkosano gosko, ki pa nič več ni spraševala »kam, kam, kam«.

Naslednjega dne nas je Stanko odpeljal k svojim znancem v bližnjo vas. Kolovozna pot iz mesta do te vasi ni bila nič drugega kakor od vojaških vozil povaljano grmovje in trava, tam je imel brat vsakodnevne vaje s svojo enoto (samohodke in topništvo). In temu so rekli vaška pot (seoski put). K sreči je bilo do vasi samo nekaj kilometrov, kajti fičko se mi je smilil tudi pri vožnji v prvi prestavi. Kmet vinogradnik je imel polno klet vina. Po njihovih običajih so prijatelji prijatelja tudi njihovi prijatelji.

In ker je bil Stanko prijatelj gospodarja, smo imeli vse na razpolago, kar je bilo pod streho tega kmeta. Popili smo nekaj dobrega vina in tudi »veliki pevač« je daroval življenje v našo čast (domač petelin, pečen s krompirjem v veliki posodi pod žerjavico, »izpod peke«).

Nazaj iz vasi do mesta smo vozili po isti poti, vendar cesta ni bila več v tako groznem stanju kakor ob prihodu. Če se dobro spomnim, sem večino poti nazaj prevozil v tretji prestavi. Ja, dingač nam daje krila!

Postaja milice v Škofji Loki

Dne 1. maja 1965 sem prevzel dolžnosti komandirja postaje milice v Škofji Loki. Moj predhodnik Alojz Bitežnik je bil premeščen na Jesenice in tako je bilo mesto komandirja na postaji v Škofji Loki izpraznjeno. Moja premestitev je bila že nekaj časa »v zraku«. Predpos-

Vesela družba pri »Krogarjevi« hiši na Ledinici, 1955. Spredaj čepijo ali sedijo: Viktor Štajer, Anton Peternel, direktor Alpine, Jože Mrovlje, Kokljev, Tone Pintar »Zobar«, Andrej Bolčina – vidi se le gornji del moje glave, Lojze Gregorač »Bende«, Ludvik Jesenovec, spredaj Vinko Markelj, grablje nad njegovo glavo drži Marta Jesenovec, Muhovcova. Zadaj stojijo: Rado Kosmač, NN, Rozalija Kosmač, Radotova žena, NN, Cilka Pintar »Zobarjeva«, Reza Gregorač, moj svak Rajko Kalan, NN in Lado Mole, zadnji je Polde Ušeničnik, »Lopatarjev«. / Vir: Andrej Bolčina

tavljeni v Ljubljani so mi napovedovali premestitev v Metliko ali v Črnuče pri Ljubljani. Le inšpektorju milice Jožefu Urankarju na UJV Kranj se imam zahvaliti, da sem bil premeščen v Škofjo Loko.

Primopredajne posle sva s prijateljem in dolgoletnim tovarišem Bitežnikom opravila brez posebnih zapletov. Spomnil sem se, da sva tudi pred desetimi leti, leta 1955, opravljala primopredajne posle. Takrat sva to naredila kar na terenu, na obhodu: na Sovodnju in v okoliških vaseh, čez Podjelovo Brdo in Staro Oselico na Fužine. Ob reorganizaciji krajevne samouprave (ukinitvi KLO in ustanavljanju občin) so se ljudje na Sovodnju odločili, da bi svoj kraj pridružili novoustanovljeni občini Gorenja vas. S tem je PLM Žiri izgubila del do tedaj svojega območja, PLM Gorenja vas pa ga je pridobila. Jaz sem bil tedaj komandir PLM Žiri, prijatelj Bitežnik pa na PLM v Gorenji vasi. Razmere so se menjale, moje dolžnosti in naloge pa tudi ...

Pripis urednika:

Andrej Bolčina, s katerim se pozna že iz mojih otroških let, mi je svoje spomine poslal na mojo prošnjo. Napisal jih je v letih 2007–2009, ne za objavo, ampak za svoje vnuke. Gre za obsežno pisanje (6,5 a. p.) pod naslovom Moji spomini ali »evangelij« po Andreju. V njih se življenje tega klenega 87-letnega Primorca izkaže za res pestro in dejavno. Začelo pa se je takole: »Rodil sem se 2. julija 1929 Janezu in Mariji (v zakon sta stopila 10. 2. 1909 na Otlici) kot sedmi in zadnji otrok za petimi brati in sestro. Če pa upoštevam pred menoj umrle tri dojenčke, sem bil deseti otrok v družini. Tega se sicer ne spominjam, je pa zapisano v cerkvenih rojstnih bukvah. Tudi polbrata v Avstriji ne smem pozabiti. In tako pridemo do seštevka, da je bilo v naši družini enajst otrok ...« Otroška leta je preživel pod fašizmom in nato še v vojni, 27. marca 1945 se je 15-leten pridružil partizanom. Hrani pisno potrdilo o svojem partizanstvu; 1. februarja 1947 mu ga je v Trstu napisal sam France Bevk, pri katerem je služil za kurirja, pisatelj pa je bil takrat tudi predsednik Pokrajinskega NOO za Slovensko Primorje in Trst. Prvo civilno službo je dobil kot odrski delavec v Slovenskem narodnem gledališču v Trstu. Najdlje pa je delal v policiji. »Dne 1. 2. 1947 se je moja pot miličnika (takrat še Narodna zaščita) začela na Postaji narodne zaščite na Grahovem v Baški grapi, končala pa 30. 6. 1977 na takratnem Sekretariatu za notranje zadeve SR Slovenije v Ljubljani na položaju šefa službe za zavarovanje oseb in objektov, z nazivom višji inšpektor milice. V dobrih tridesetih letih te službe se je marsikaj dogajalo in spreminjalo. Skušal bom opisati to svojo pot, dogodke, občutke in doživetja.« Tako pravi na začetku spominov. Sklene pa jih takole: »Moj odhod iz vrst milice v pokoj smo s prijatelji proslavili v Vinharjah pri Poljanah pri Malki Stanonik (znana partizanska družina). Ta kraj so izbrali moji sodelavci, ker smo septembra 1974 v Vinharje vodili na izlet maršala Tita. Pri Malki v Vinharjah je bilo zelo veselo. Prijatelj Pavle Čelik (kasneje načelnik milice za Slovenijo) je po nesreči padel po stopnicah v klet. Brez posledic. Tega dogodka se pri Stanonikovih še vedno spominjajo.« V Žireh je služboval najdlje, v letih 1952–1965, kar 13 let, več kot tretjino svoje 30-letne policijske službe. Z ženo živita v Ljubljani, poleti tudi v svoji letni »rezidenci« v Dolenjem Brdu nad Gorenjo vasjo. Tudi v Žireh se še oglasi.

Andrej Bolčina

Cvetke iz Žirov

Nekaj cvetk iz moje malhe in že nekoliko luknjičavega spomina na čase službovanja v Žireh

Etiketa

V začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja je Tovarna filca in trakov v Mengšu opustila proizvodnjo trakov. Stroje so preprosto postavili na dvorišče. Kako je prišlo do ideje, da bi to proizvodnjo preselili v Žiri, ne vem. Vem le to, da me je takratni župan, uradno predsednik Občinskega ljudskega odbora Žiri (ObLO), Vinko Naglič povabil s seboj v Mengeš, kjer naj bi se dogovorili o prevzemu strojev in tudi o preselitvi proizvodnje trakov v Žiri. Zakaj je župan Naglič (že takrat je prevladovalo ime župan) povabil ravno mene, tudi ne vem. Morda samo zato, ker sva bila tudi sicer prijatelja, saj mi je dovolil garažirati fička v njihovi hiši na Jezerih. Kot tedanji komandir milice v Žireh namreč nisem imel nobenih tovrstnih pooblastil in se tudi sicer nisem prav nič razumel na take posle. Kakor koli. Dejstvo je, da so čez nekaj dni s tovarnjaki pripeljali v Žiri stroje iz Mengša in tako se je začelo življenje Etikete, danes prepoznavnega in obetajočega podjetja. To zgodbo omenjam zaradi tega, ker je bilo v tistih časih v šušarske Žiri pripeljati tako proizvodnjo skoraj bogokletno. Vse, kar ni »dišalo« po usnju in s čevlji ni imelo vidne povezave, je bilo med šušarji sprejeto z nasmeškom, češ »Kam iz zagate s trakovi za gate?«. In »moj« miličnik Tone K. je imel še eno težavo več pri izgovarjavi določenih imen in naslovov. Vedno je govoril Antiketa. Pa brez zamere.

Izposodili so si avtobus

Jože Padovac, dimnikar, Andrej Kolenc – Andro, Pavle Zupančič – Ta lesen Pavle so si nekega večera v zgodnjih petdesetih letih prejšnjega stoletja »izposodili« avtobus, ki je vozil na redni progi Žiri–Škofja Loka–Ljubljana in je bil tistega večera parkiran v bližini žirovske župne cerkve, tako kot običajno vsako noč po končani vožnji. Na Trebiji so hoteli preveriti, ali je »še kaj odprtega«, da bi pogasili žejna grla. Pa se vožnja ni končala na Trebiji, temveč v Maharjevi grapi na Fužinah, kjer se je avtobus »naslonil« na jesen ob cesti in odpovedal pokorščino neveščemu vozniku. Kdo je vozil avtobus, še danes ne vem, ker so bili med seboj solidarni in so vozili kar »vsi«. Nezanosljivi viri so potem pripovedovali, da so zgoraj imenovani iz hvaležnosti ob vsaki večji suši hodili zalivat tisti jesen, ki jih je obvaroval, da niso z avtobusom končali v Sori v jezu za elektrarno Fužine.

Danes je cesta v Maharjevi grapi speljana čisto drugače in tudi tistega jesena ni več. Škoda!

Tistim, ki ne pomnijo onih časov, naj povem, da je bil takrat v Žireh edino prevozno sredstvo avtobus. Tovarna Alpina je imela kamion in poltovorni avto »cinca marinca«, v kmetijski zadrugi je bil tovarnjak za prevoz hlodovine. Cepinov Tone pa je imel topolinčka. In to je bilo vse, kar se je premikalo na bencin ali nafto. V vsem drugem sta imela nad prevozništvom monopol furmana s konjsko vprego brata Skalarjev Maks in Majnikov Tone, »cinco marince« pa je vozil Dušan Kolenc. Običajno čevlje v trgovine po vsej Sloveniji, včasih pa tudi kakšno porodnico v Ljubljano.

Vikca iz Rakulka

Kdo je bila Vikca, mi ni treba posebej razlagati, ker so jo v Žireh vsi poznali. Le neki Cerkljan, ki je bil zaposlen v Alpini, ni poznal njene dejavnosti. Zato je ob neki priložnosti, ko so se šuštarji med seboj šalili in pogovarjali, da se je »Vikca podražila«, to razumel, kot da se je podražil pralni prašek z imenom Vikica. Takrat so bili pralni praški sila iskane dobrine.

Sedanji generaciji, ki tistih časov ne pozna, pa moram pojasniti nekaj dejstev. Vikca je s svojo hčerko živela v strgani kolibi v Rakulku na Dobračevi. Njeno pravo ime je bilo Viktorija Hojkar (Potočnik ?). Ne spominjam pa se, od kod je prišla v tisto kolibo. Tudi ne vem, zakaj se ta kraj imenuje Rakulk. Morda so v davnih časih tam domovali raki, ker je ta kraj na koncu Jezer.

Vikca je s svojo hčerko »ordinirala« na Vrhniki v dne, ko so vojaki imeli prost izhod. Govorilo se je, da je bila tarifa deset takratnih dinarjev (kovača) za enkratno pripust enega vojaka k hčerki. Vikca pa naj bi imela ustrezen popust. Kaj se je v resnici dogajalo na Vrhniki med Vikco in njeno hčerko na eni strani ter vojaki na drugi, nimam dokazov. Dejstvo pa je, da je imela Vikca tudi druge muhe in da sta bili s hčerko dejavni tudi na drugih področjih – nenormalnih za poštene ljudi.

Ob koncu petdesetih let prejšnjega stoletja sta si v jesenskem času razdelili območje svojih tatinskih pohodov. Hčerka je imela »koncesijo« v osnovni šoli v Žireh, kjer je kradla otrokom dežnike, čevlje, copate in druge uporabne predmete. Mama Vikca se je spravila na pokopališče na Dobračevi in z grobov odnašala vaze, svečnike in vse, kar so ljudje prinašali svojcem na grobove. Vso to robo sta spravljali in zakopavali v listje doma v Rakulku. Ta njun posel je raziskoval miličnik Tone Kobal. Ko sta pokazali in odkopali pokradeno robo, jima je naložil, da morata vse vrniti na svoja mesta. S samokolnico sta najprej peljali vaze in svečnike na pokopališče, potem pa še dežnike in čevlje na postajo milice – njen sedež je bil takrat na Polju, Žiri št. 102 (Gantarjeva hiša iz Nove vasi). Kako so si oškodovanci na pokopališču potem razdelili pokradene stvari, je bilo nemogoče ugotoviti, ker je bilo oškodovancev veliko, pa tudi pokradene vaze in svečniki so si bili podobni ali celo enaki. Dežnike in čevlje pa so otroci hodili prepoznavat na postajo milice. In tudi tukaj ni nobenega jamstva, da je bilo vse pravično in pošteno vrnjeno, kajti otroci so otroci, dežnik pa je enak dežniku. Kljuka na dežniku pa je običajno kljukasta, ker sicer ne bi bila kljuka. Tako mi je namreč zabrusil neki mulec, ko sem ga spraševal po opisu njegovega dežnika. Ja, in Vikca je tudi iz tega odšla nekaznovana. Toliko tatvin in vsaka tudi najmanjša tatvina se kaznuje, če je podan predlog oškodovanca. Predloga za kazenski pregon Vikce pa ni podal nihče. In tudi če bi ga – Vikca je bila svojevrsten fenomen. Ni ga bilo biriča in sodnika, ki bi jo spravil v red. Le miličnik Tone Kobal je imel zadoščenje, ker ju je spremljal, vsem vaščanom na očeh, ko sta s samokolnico vozili pokradene stvari po cesti z Dobračeve in po Stari vasi do postaje milice.

Tudi to je bila neke vrste kazen.

Zastrupitev z monoksidom

Pozimi 1954/55 se je v Lavrovcu z monoksidom zastrupila tričlanska družina. Vas Lavrovec je uradno spadala v krajevno pristojnost postaje milice in občine Logatec. Zdravnik Karel Bernik se ni oziral na občinske in drugačne meje. Če je bil poklican na pomoč, je odšel in pomagal. In tiste noči je prišel na postajo milice klic na pomoč iz Lavrovca. Dežurni je obvestil doktorja Bernika, ta pa Petelina, ki je imel konjička (ubogo kljuse) in vprežne sani, da je lahko tudi v snegu zdravniku pomagal do bolnikov. Tisto zimo je bilo namreč zelo veliko snega in ceste niso bile očiščene, kot so danes. Sicer pa v hribovske vasi tudi cest ni bilo. Zaradi obilice snega in nevarne poti me je doktor Bernik prosil, da bi šel z njim na pot. »Prmaj devet, Andrejc, pojdi z menoj, da bova lažje prigazila do tistih nesrečnikov,« je dejal. In sem šel. Pa tudi ni bilo jasno, kako se

je družina zastrupila in tudi v kakšnem stanju je. Ali je morda kdo mrtev? Ali so ponesrečenci potrebni samo zdravniške pomoči ali je nesreča povezana z morebitnim kaznivim dejanjem? Petelin nas je s svojim kljusetom pripeljal v Račevo. Pod hišo Pri Noču je bilo pregažene poti konec in kljuse je odpovedalo pokorščino, voznik pa je presodil, da naprej ne gre več. Sani in ubogega konjička je spravil v zavetje v grmovje, konja privezal za drevesce, ga ogrnil z odejo, in smo nadaljevali pot peš.

Gazili smo izmenično. Snežilo je in veter je sneg nanašal v zamete. S pospeškom vetra je mraz lezel v kosti. Končno smo vsi premraženi in utrujeni prispeli do hiše ponesrečenih. Na naše veselje smo ugotovili, da so si vsi ponesrečeni že opomogli in jim zdravniška ali kakšna druga pomoč ni bila več potrebna. Pojasnili pa so, da so imeli zakurjeno kmečko peč.

Opazil sem, da je vsa razmajana, in skozi reže pri pečnicah se je videl ogenj v kurišču. Ker je bilo mraz in je peč premalo grela, so v pločevinasto posodo naložili žerjavico in jo prinesli v kmečko izbo, da jih je dodatno grela. Od tod dalje razlaga o zastrupitvi z monoksidom ni več potrebna, ker se ve, kaj se je dogajalo potem, ko so vsi trije ob močnem glavobolu začeli bruhati. K sreči so ostali prisebni in so takoj odprli okna in vrata ter poklicali na pomoč sosede. Ko je doktor Bernik pojasnil, da njihovo življenje ni ogroženo, je gospodinja zdravnika vprašala po računu. Da bo zadovoljen »z boglonaj«, je dejal. »Prosil pa bi skodelico čaja ali šilce žganja.« In dobili smo vsak šilce žganja, preden smo »odpujsali« nazaj v dolino.

K sreči se je že svitalo, ko smo prišli v Račevo, sicer zasneženega konjička in sani sploh ne bi našli. Sneg z vetrom je medtem zasul vse naše večerne sledi in gazi. In tudi konj je bil pod snegom. Kljuse nas je s hrzanjem in kašljanjem opozorilo, v katerem snežnem zametu naj ga iščemo.

Naporno noč smo končali v zgodnjih jutranjih urah v Račevi pri Snopku. Tam je bila tiste čase neke vrste gostilna.

To zgodbo sem napisal z namenom, da bi prikazal »en delavni dan« spoštovanega zdravnika Karla Bernika, ki je tiste čase rešil zdravstvenih tegob marsikaterega prebivalca Žirov in okolice. Kadar je bil malo bolj veselo razpoložen, je vedno govoril: »Šuštarji zidajo hiše, jaz pa jim predpisujem vitamine, da lažje zdržijo.«

In res, ne samo zidali, tudi opeko za hišice so delavci sami mesili, oblikovali in žgali na Jerzerih, kjer je bila ustrezna ilovica za opeko.

Kolesarji v prometu

Bilo je obdobje, leto 1962 se je takrat pisalo, ko so naši prometni strokovnjaki in drugi, ki so si šteli v dolžnost, da prispevajo svoje znanje k varnosti v cestnem prometu, poklicani ali ne, prišli na dan z modro ugotovitvijo, da prav kolesarji ogrožajo varnost v cestnem prometu. Zato je treba poostriži kontrolo nad njimi, dosledno izvajati kazenske sankcije od mandatnega kaznovanja do predlaganja v postopek pri sodniku za prekrške. Da ne bo pomote in v pojasnilo bralcu sedanjega časa: drugih udeležencev v cestnem prometu takrat skoraj ni bilo! Šuštarska srenja je navalila na kolesa, zjutraj v tovarno, ob 14. uri ali zvečer ob 22. uri pa domov. Najhuje je bilo ob zamenjavi dopoldanske in popoldanske izmene, ko so kolesa švigala v obe smeri. Če se je ob teh urah na cesti znašel kakšen drug udeleženec (vprega ali osamljeni fičko), mu ni bilo pomoči. Obtičal je. Cesto so imeli v zakupu kolesarji.

In nekega dne si je prav okrog 14. ure komandant slovenske milice, spoštovani tovariš Boris Čizmek – Bor štel v dolžnost, da obiše Žiri. V uniformi in z ustreznimi čini komandanta milice se je pripeljal z lastnim osebnim avtom znamke DKW (predhodnik AUDI-ja) in »padel« v kolesarsko mineštro na glavni cesti v Stari vasi in Žireh. Prebijal se je do sedeža postaje milice in prispel k meni v pisarno precej razburjen. Takrat je bila postaja milice v Kunstljevi hiši, Stara vas št. 6,

naš sosed v podaljšku te hiše je bil invalid Gabrijel, čevljar v Alpini. (Tudi nova zgradba sedanje PP je na istem mestu.) Po pozdravu in ustreznem raportu sem poslušal nekaj kritike na račun slabe prometne ureditve in varnosti na območju Žirov. Potem pa je tovariš komandant zahteval od mene blok za mandatno kaznovanje in odhitel na cesto. Vrnil se je kmalu, ves prepoten in razburjen. Vrnil mi je blok z listki za mandatno kaznovanje in nekaj drobiža, ki ga je iztržil od kolesarjev prekrškarjev. Koliko kolesarjev mu je uspelo kaznovati, ne vem. Tudi se ne spomnim, kolikšna je bila višina mandatne kazni za kolesarske prekrške. Vem le to, da so šuštarji višino kazni za kolesarski prekršek primerjali s ceno litra ta boljšega vina pri Katrniku.

S to zgodbo sem hotel morebitnemu bralcu in udeležencu v cestnem prometu pojasniti, da v strategiji urejanja in varnosti cestnega prometa prehajamo iz ene skrajnosti v drugo, že kar pomni moj spomin. To pa je kar 60 let. Vsa moja službena leta so bila med drugim posvečena tudi varnosti v cestnem prometu. Tudi v prostem času sem si prizadeval za ozaveščanje in vzgojo udeležencev prometa, sedaj pa se zaradi starosti temu ne posvečam več aktivno. Še vedno pa spremljam ta prizadevanja, razprave, akcije policije itd. Mnogo je sprememb, izboljšav, promet je gostejši, struktura prometa se je spremenila, vozila so boljša in varnejša, hitrejša in močnejša. Le naša miselnost, zavest, obnašanje in kultura je večinoma na isti stopnji kot nekoč. Še vedno slišim taka opozorila: »Ne pij toliko, ker te bodo ustavili in boš pihal!«, »Priveži se, da ne boš plačal kazni!«, »Previdno vozi, da te ne ujamejo na radar!«

Menim tudi, da k temu veliko pripomorejo naši politiki. Kazni za kršitelje letijo v nebo, potem pa jih brez pojasnila znižajo. Župan mesta postavi radarje vsakih 50 metrov, njegov naslednik radarje ignorira, medtem jih »huligani« zažigajo. Poznam čas, ko so imela posamezna AMD monopol nad vzgojo voznikov motornih vozil. Sedaj imamo več kot 180 šol za voznike in menda se potrdilo o opravljenem šolanju za voznika v teh šolah lahko kar kupi. Iz ene skrajnosti v drugo. Kje pa je strategija?

Slovenščina in bivša JLA

Nekega poznega zimskega večera 1959, v soboto je bilo, je na vrata postaje milice pozvonil neznanec. Odprl sem mu in ga vprašal, kaj želi. V polomljeni »jugoslovanščini« mi je začel razlagati, da je bil pretepen v gostilni pri žirovski cerkvi. Nabunkali naj bi ga domači fantje v gostilni pri Katrniku. Povedal je še, da je vojak in da je na dopustu. Stvar mi je nekoliko smrdela, pa tudi sumljivo se mi je vse skupaj videlo, zato sem neznanca resno in odločno vprašal: »Od kod ste pa doma?« In brez ovinkarjenja mi je odgovoril: »Ja sam iz Žirovskog vrha!« Pri priči mi je bilo jasno, zakaj so domačini nalomili to ubogo kreaturo »iz Žirovskog vrha«, ki je v letu dni pozabilo materni jezik in celo značilno žirovsko narečje. Meni pa se je ob vsem tem dvignil krvni tlak, ker sem se spomnil razmer v naših krajih na Primorskem pod Italijo. Takrat so nam orožniki – karabinjerji in drugi laški uradniki (impiegati) delili »batine«, če smo na javnem kraju govorili slovensko. Veliko mojih rojakov so zaradi slovenske besede poslali v konfinacijo (zapor, taborišča), nekateri so morali piti strojno olje (Lojze Bratuž). Jaz pa se spominjam, da me je učitelj (signor maestro) z ravnilom po glavi samo zato, ker sem v klopi s sošolcem spregovoril »po domače«. Udarci in druge grdobje, ki so jih 25 let zganjali nad nami, nas niso omajale. V takih razmerah smo več kot 25 let ohranjali svoj jezik. In sedaj stoji pred menoj ta, ki je svoj jezik pozabil v pol leta, čeprav ga je rodila slovenska mati in je doma v hribih, kjer je slovenščina edina govorica, ter me skuša prepričati, kakšna krivica se mu je zgodila. On namreč ni mislil nič drugega, kot to, da bi v te »govce« ali »zagamane Rovte« prinesel bolj kulturno govorico, jezik »velikega« naroda, jezik, ki je v svetu poznan itd. Pa je v meni spet izbruhnil spomin, ko so me otroka prepričevali, da je naš slovenski jezik »lingua di merda« (jezik drekačev). In tisti trenutek

sem zavestno in odločno zavrnil vse tedaj veljavne predpise, ki so mi velevali, kako naj ravnam v takih primerih. Prijavitelja nisem vprašal niti tega, kako mu je ime in kje v »Žirovskem vrhu« je doma (domače ime), kaj šele, da bi šel h Katrniku izprašat in popisat pretepače. Na kraj pameti mi kaj takega ni prišlo. Prijavitelja sem napotil domov in mu naročil, naj med potjo skozi Novo vas in Račevo preišlje, zakaj je bil tepen, in si poskuša v slovenskem jeziku odgovoriti, kdo je, kje je doma, po čigavi zemlji hodi in v katerem jeziku ga je mati učila prvih besed. Zamislil se je, sklonil glavo in mirno odšel. Nikoli več ga nisem videl ali o njem slišal. Tega primera tudi v Dnevnik dogodkov za tisti dan nisem vpisal. Iz protesta. Kakor, da se ni nič zgodilo.

To je bil eden od primerov, ko sem ravnal po svoji vesti in sem zavestno opustil dolžnosti, ki so mi jih nalagali takrat veljavni predpisi. Če je ta človek še živ, se mu opravičujem in mu sporočam, da sem še vedno zelo občutljiv, kadar se kdo hoče sprenevedati in pačiti naš jezik. Z vsem spoštovanjem do drugih narodov in jezikov tega sveta. Toda moj mi je najdražji.

Žunarjev Janez in Sopoški Martin

Oba spoštovana med domačini. Takrat se o moralnih vrednotah, poštenju, spoštovanju in drugih človeških vrlinah ni toliko govorilo kot danes. Pri Janezu Oblaku in Martinu Jerebu so bile te dobre človeške lastnosti samoumevne. Žunarjev Janez je bil vsestransko dejaven človek, med drugim tudi strasten ribič. Sopoški Martin je žagal drva za gospodinjske potrebe. Na običajnem kmečkem vozu je imel nameščeno krožno žago (sekular) in ta za takratne čase zelo koristen stroj je s konjičkom prevahal od vasi do vasi, od hiše do hiše, vestno opravljal svoje žagarsko delo in zaračunal le toliko, da sta s konjičkom preživela zimo.

Martin in Janez, oba sta bila zanimiva sogovornika. Vedno pripravljena razdreti kakšno šalo na svoj ali tuj račun. Zamere nista poznala. Vse njune šale in potegavščine pa so bile vedno v mejah dostojnosti, spoštovanja in nikoli žaljiva. Tudi med seboj sta se pogosto zbadala, če sta le prišla skupaj. Tako je znan njun dvogovor, ko je Janez odhajal z ribiško palico za vodo:

Martin: »Janez, a greš ribe lovit?«

Janez: »Ne, ne, grem ribe lovit!«

Martin: »Jaz sem pa mislil, da greš ribe lovit.«

In sta šla vsak po svojih poteh. Rezultat 1 : 0 za Martina.

Ob neki drugi priložnosti je Janez srečal Martina, ko je izza potoka Račevo prinašal vrbovo šibje, primerno za špile pri kolinah. Tako sta se pogovarjala:

Janez: »Kje pa si dobil tako lepo šibje?«

Martin: »Ja, v lekarni vendar!«

Janez: »Pa si šibje dobil na recept ali brez njega?«

Rezultat je bil izenačen 1 : 1.

Pri ribolovu si je Janez prizadeval za športni ribolov na umetno muho. Takrat je bilo dovoljeno ribariti tudi na »binker« ali celo na živo vabo (manh, kapelj). Za Janeza pa je bilo muharjenje edino sprejemljivo ribarjenje v Sori. Zato je ribiče pogosto učil muhariti. Na travniku za Strojarno je poučeval metanje umetne muhe na cilj. Ta stvar ni tako enostavna, še na travniku so bile težave. V naravi za vodo pa je vrvica pogosto obvisela na grmovju ali se zataknila celo na nasprotnem bregu, da je bilo treba bresti reko, če si hotel rešiti vabo in vrvico. Ribiška družina Žiri je postaji milice dodelila kakšno ribolovno dovolilnico za spodbudo, da bi poostrili nadzor nad krivolovom. Zato sem se srečanj z Janezovim muharjenjem tudi sam nekajkrat udeležil. Bil je pravi mojster v metanju muhe.

Nekega toplega poletnega popoldneva sva z Janezom skupaj ribarila ob Sori. Čas sva posvetila predvsem učenju in nadzoru rečnih bregov zaradi krivolova. Ko sva šla ob Sori od Poljanška na

Selu in prišla do Županovega kota, sva zagledala mladeniča, ki je sedel na bregu reke in pomakal noge v vodo. Lepo naju je pozdravil, midva pa sva ga vprašala, ali je voda kaj topla. On pa je odgovoril: »Malo je manjkalo, da se nisem opekeli!« Takrat sva spoznala, da je ta mladenič Tone Grošelji ali Lustikov Tone, ki je »na roko« lovil ribe v tolmunih Sore. Pri dejanju ga sicer nisva zalotila, rib ni imel v svoji bližini, njegovemu posrečenemu odgovoru pa sva se le kislo nasmehnila. Zato smo šli vsak po svoje. Tone je tisti večer verjetno doma pri Lustiku jedel pečene postrvi, midva z Janezom pa sva »kuhala« vsak svoj razočarani »rilec«.

Spet drugič je miličnik Kobal zalotil Lustikovega Toneta pri ribolovu v Sori od Strojarne proti Ledinici. Pustil ga je v prepričanju, da ga bo tik pred domom zalotil z ribami. Čakal ga je pred postajo milice na Polju. Med Lustikom in takratno milico je bil samo vrt, sadovnjak in travnik. Tone je pravočasno zagledal miličnika, odvrigel ribe v travo pri sosedu Mirku in Berti Kristan in mirno stopil h Kobalu.

»Kje imaš ribe?« je strogo vprašal Kobal. »Nobenih rib nimam, tovariš miličnik,« je dejal Tone. In res se je izkazalo, da jih nima. Bile so v travi in Tone jih je zvečer v temi pobral, spekel in pojedel. Vse to je kasneje tudi priznal in pojasnil. Rezultat milica : Lustikov Tone je 0 : 2 za Toneta. Naj v miru počiva, saj je že davno tega tragično končal nekje na Koprskem.

Tone Kobal pa je vztrajal pri predlogu o prekršku zoper Lustikovega Toneta. Prijava je šla k sodniku za prekrške v Škofjo Loko. Mišo Bizjak (nekoč doma v Žireh) je Toneta poklical na zagovor v Škofjo Loko. Sodnik za prekrške: »Zakaj si lovil ribe na roke v reki Sori? To je prekršek in kaznovan boš«. Tone: »To je edino delo, ki mi ,gre od rok‘, pa še tega mi ne pustijo, tovariš sodnik!« Upoštevati je, da sta se Mišo in Tone poznala od mladih nog.

Po spominu v letu 2011 zabeležil Andrej BOLČINA, Dolenje Brdo 4, 4223 Gorenja vas

Nejko Podobnik

Sto let Nežke Vehar

Decembra lani je dopolnila sto let Nežka Vehar iz Govejka, po domače Pri Tonhu. Kar celo leto je minilo, odkar sem se prvič pogovarjal z njo. Med tem časom je njen 100-letni jubilej proslavljala ves Govejk, kar je ovekovečeno tudi na skupinski fotografiji z več kot 100 vaščani, ki so počastili Nežko in njen življenjski jubilej skupaj z njenimi svojci.

Nežka sicer ni rojena domačinka, saj je luč sveta zagledala v vasi Daber na Šentviški Gori. Rodila se je 15. decembra 1915, torej med prvo svetovno vojno, prav v letu, ko je Italija po tajni pogodbi z Anglijo, Francijo in Rusijo prelomila dogovor in zapustila države centralnih sil (Avstro-Ogrska, Nemčija) ter prestopila v tabor antante v »veliki vojni«, kot so govorili takrat; danes rečemo v prvi svetovni vojni.

To je bil čas, ko je začela propadati velesila Avstro-Ogrska, in čas prvega velikega nastopa porajajoče se velesile Združenih držav Amerike. Čas soške fronte in neizmernega trpljenja tudi slovenskih vojakov, pa tudi prvih velikih preseljevanj primorskih Slovencev, ki so se morali umikati s svojih ognjišč v druge kraje. To je bil čas pomanjkanja, lakote in epidemij bolezni,

Nežka Vehar v 101. letu

ki so razsajale v zaledju in na fronti. Španska gripa, kolera, tifus in tudi črne koze so pomorile milijone ljudi. V vojni je padlo skoraj 40.000 Slovencev, to je približno tri odstotke tedanjih prebivalcev. Koliko ljudi pa je umrlo zaradi posledic vojnega dogajanja, ni čisto jasno.

»Ja, takrat, v mojih otroških letih so bili drugačni časi; kakor hitro smo dobro shodili, že so nas vpregli v delo.« Tako se spominja Nežka Vehar (roj. Klemenčič) svojih zgodnjih otroških let ...

»V naši družini je bilo sedem otrok. Jaz sem bila na sredini, pa sem kar hitro spoznala, kaj je življenje. Ko sem malo porasla, sem že morala na dnino (v žernado) ali pa služiti za deklo. Kakor hitro sem naredila tistih nekaj razredov šole, sem pri sedemnajstih začela služiti kruh kot dekla. Najprej sem odšla v Cerkno, tam sem služila pri neki družini, ki so se ukvarjali z »mehaniko«, imeli pa so tudi nekaj krav, za katere sem poleg drugega morala skrbeti sama. Takrat taka dekleta nismo še nič vedele o kakšnih pravicah poslov (dekel), tudi nobenih pogodb nismo imele ... Potem pa sem v naslednjih letih služila še pri kmetih v Želinu, Masorah in v Ledinah. Tu sem spoznala svojega bodočega moža Stanka Veharja. Poročila sva se sredi maja 1937. Naslednje leto, 1938, se nama je rodil prvi sin, Izidor.«

Takrat smo bili že na pragu druge svetovne vojne. Kako ste doživljali ta čas?

»Moram reči, da sem bila tu pri Tonhu kot mati in gospodinja z otrokom večinoma sama doma. Mož se je ukvarjal s kovaštvom in vandra po Gorenjskem in drugod, da je kaj zaslužil, čeprav je tudi doma uredil manjšo kovačnico. Kar pa zadeva življenje samo, morate vedeti, da je Govejk po rapalski pogodbi že spadal pod Italijo, in mož je moral v italijansko vojsko kot italijanski državljani. Dolgo sploh nismo vedeli, kje služi.

Tu na Govejku je bila tudi italijanska vojaška kasarna, posamezne družine italijanskih vojakov pa so bile razporejene po naših domovih. Tudi v naši hiši je živela italijanska družina, s katero

Družina Tonhovich v Govejku: mama Nežka, otroci Izidor, Marija, Rado in oče Stanko Vehar

Stanko Vehar, Nežkin mož – kot italijanski vojak

smo kar dobro shajali in se razumeli. Mogoče smo kdaj zaradi tega imeli tudi kakšno prednost, še posebno, ker smo se znali pogovoriti po italijansko, saj sem, kot sem že rekla, sama hodila v italijansko šolo.«

Kaj pa je bilo z vašim možem?

»Kot veste, je Italija kapitulirala 7. septembra 1943. V splošni zmedi, ki je takrat nastala, so se vojaki razpršili na vse strani. Veliko Primorcev je vstopilo v prekomorske brigade tako s pomočjo zaveznikov kakor tudi v organizaciji narodnoosvobodilne vojske, ki je delovala v domovini. Tudi mož se je pridružil temu gibanju. Žal se je njegovo vojskovanje kaj hitro končalo. Kot je pripovedoval kasneje, je šel po dogovoru z ostalimi nabavljat hrano, pri tem pa so ga že v Dalmaciji zajeli Nemci, ki so takoj po kapitulaciji okupirali Italijo, v Jugoslaviji pa so bili že od 1941. Odpeljali so ga v neko podružnico koncentracijskega taborišča Mauthausen. Sploh nismo vedeli, kaj je z njim; končno je le prišlo pismo, da smo vsaj vedeli, kje je. Toda tudi to je pretrpel, saj se je junija 1945 vrnil z vsega 40 kg teže.

Tudi po vojni smo se morali za kakšno leto ločiti, saj je bil mož poklican v Velike Lašče, kjer je delal kot kovač. Preživljali smo se z dvema kravama in morala sem v žernado k večjim kmetom. Ko se je mož končno vrnil, je delal najprej v Srnaku, torej pri sosednjem velikem kmetu. Rodila sta se nama še dva otroka: leta 1947 Rado in 1952 Marija, ki sedaj skrbi za domačijo in – zame.«

Razmere so se torej umirile!

»Vsaj skupaj smo bili. Mož je kot podkovski kovač še nekaj časa imel delo tudi doma, pozneje pa se je zaposlil v Komunali Idrija kot vodovodni inštalater. Tudi drugih del se je lotil, vgrajeval je kopalnice in podobno. Po njem mi je tako ostala skromna pokojnina.«

Tako torej živijo »korenine« okrog nas ... Tudi pri ŽO se pridružujemo najboljšim željam ob visokem jubileju Nežke Vehar!

LOV IN LOVCI NA ŽIROVSKEM

Vanjo Mole

Lov na Žirovskem, nekoč in danes

Obdobje fevdalizma

Ko so freisinški škofje v 10. stoletju dobili v last loško ozemlje, jim je med drugim pripadla tudi pravica do lova na območju Žirov in okolice. Te pravice so imeli predvsem vodilni škofovi loški uslužbenci, ki so pri lovu potrebovali tudi pomoč loških podložnikov. Od kmetov so zahtevali, da jim preskrbijo lovce, da dajo tem ljudem med lovom prenočišče, ter hrano za ljudi in pse. Tako so leta 1160 na Sorškem polju opravljali lovsko službo tako imenovani »screcharii«. Lovci so morali skrbeti tudi za lovske pse in sokole. Za to odgovorno službo so uživali olajšave pri dajatvah.

V srednjem veku so bili na škofjeloškem ozemlju še prostrani mešani gozdovi, v katerih je živelo veliko divjadi. V 16. stoletju omenjajo oskrbniška poročila, da je bilo še mnogo jelenov, medvedov, volkov, divjih prašičev in gamsov. Tudi ris je bil takrat dobro zastopan.

Janez Vajkard Valvasor omenja v svoji knjigi *Slava vojvodine Kranjske* iz leta 1689, da so bila na loškem ozemlju bogata lovišča. Pravi, da je bil tu razvit tudi živahen divji lov, ki je bil že takrat kazniv. Da je bilo lovišče zares bogato z divjadjo, sklepamo po listinah, v katerih je zapisano, da sta se leta 1514 udeležila lova na loškem ozemlju tudi cesar Maksimilijan, znan kot velik ljubitelj lova, in njegov brat nadvojvoda Karel II. Avstrijski, ki je bil tudi kranjski deželni knez. Da je bilo v takratnih gozdovih

res veliko jelenov, pričajo poročila iz leta 1652. Tedaj je loško gospostvo kaznovalo sedem Železnikarjev z denarno globo 124 srebrnikov, ker so brez dovoljenja uplenili kar šest jelenov. Na zahtevo notranjeavstrijske dvorne komore jih je obsodil gozdarski in najvišji lovski mojster Hanns Jacob Gall.

Lovci so imeli večkrat še druge naloge, med drugim so opravljali dolžnosti biričev. Oskrbniku so morali biti na voljo tudi pri zasledovanju in straženju zločincev. Kaščar jih je pogosto uporabljal pri izterjavi davkov in raznih drugih terjatev. Pogosto so jih uporabljali tudi kot sle. Nanje so se obračali ob splošnih nevarnostih, kot na primer ob turških vpadih. Po zapiskih iz leta 1635 naj bi dvajset dni sodelovali v pohodu proti Turkom. Lovci so morali stražiti tudi ob proščenjih in sejmi. Spričo vseh teh dolžnosti so lovci uživali precej ugodnosti. Že iz prvih urbarjev izvemo, da so zemljiškemu gospodu plačevali od hube le 20 denarjev. Bili so oproščeni tlake in mitnine.

Lovska služba je pogosto izpridila lovce v domišljave podložnike, tako da so se nad njimi pritoževali tako kmetje kot meščani. Iz listin je razvidno, da je prišlo pogosto do sporov med oskrbnikom in lovci ter med lovci in kmeti. Iz listine iz leta 1553 je mogoče razbrati, da so se lovci branili oskrbnikovega sodstva. Škof je od oskrbnika odločno zahteval, naj ostro nastopa

proti lovcem in naj lovci opustijo vsak nemir in druga kazniva dejanja. Za povzročene neredne naj jih kaznuje lovski mojster. V tej listini tudi beremo, da so lovci večkrat prihajali v mesto in povzročali neredne ter kljubovali mestnemu sodstvu. Od tod sodnikovo zgražanje, da tako drznih lovcev do tedaj še ni bilo.

Leta 1750 se na Kranjskem prvič omenja zakupni sistem za mali lov. Revolucionarni leti 1848 in 1849 sta porušili stari lovski sistem, ki je lastnikom posesti omogočal nenadzorovan lov, uveden je bil nov zakupni sistem. Odpravljena je bila razlika med malim in velikim lovom; mali lov je bil lov na perjad, zajca ter zverjad, na primer lisico in jazbeca, tu so lahko lovili svobodni podložniki in nižje plemstvo; veliki lov pa je bil lov na srnjad, jelena, divjega prašiča, medveda, do tega pa je bilo upravičeno samo plemstvo. Nastala so občinska in zasebna lovišča. Če je imel lastnik arondirano posestvo najmanj 200 oralov (120 hektarov), je postal lastnik lovišča na tem ozemlju. Pravico do lova na manjših zemljiščih je prevzela občina, nastala so občinska lovišča.

Do leta 1848 je bil uveljavljen tako imenovani regalni lov (strogo ločena pravica do lova od zemljiške posesti), nato so ga dokončno ukinili in uvedli dominalni lov (*dominus/gospod*), ki je omogočal lasten in nadzorovan lov le lastnikom nad 150 hektarov površine. Zaradi tega je število lovskih upravičencev zelo naraslo, kar je imelo za posledico upad števila divjadi. Občinska lovišča so nastala z združevanjem manjših posesti od 150 hektarov in s tem so dosegli, da so nastala lovišča večjih površin, ki so jih dajali v zakup.

Zakupna pogodba o lovu v občinskem lovišču Žiri (1913)

Prvi zgodovinski pisni vir o lovu na Žirovskem, ki nam ga je uspelo pridobiti, je *Zakupna pogodba*. Sklenjena je bila 2. junija 1913 med cesarsko-kraljevim okrajnim glavarstvom v Logatcu in Francem Petričem, posestnikom in žirovskim županom. S to pogodbo je bil

podpisan zakup občinskega lova v občini Žiri, ki se je izvedel na javni dražbi 22. aprila 1913 v Logatcu, proti letni zakupnini 650 kron za petletno obdobje, to je od 1. julija 1913 do 30. junija 1918. Lovišče je merilo 6711 hektarov, 78 arov in 23 kvadratnih metrov. To pogodbo se lahko po preteku brez javne dražbe podaljša za naslednje obdobje. Pogodba v osemnajstih členih podrobno določa pravice in dolžnosti zakupnikov lova, ki pa morajo biti izprašani lovci in lahko lovijo samo v mejah zakupnega občinskega ozemlja in morajo spoštovati zakon o varstvu koristnih ptičev in divjadi, kot predvideva deželni zakon iz leta 1889. Brez zadržkov pa se smejo loviti roparice. Dovoljeno je tudi, da dediči lovskega zakupnika nasledijo lovsko pravico, če proti njim ni pomislekov. Zakupniki pa so morali pred začetkom lova enoletno zakupnino plačati v gotovini ali v vrednostnih papirjih ali s hranilno knjižico, ki je kot varščina ostala deponirana pri cesarsko-kraljevem davčnem uradu v Logatcu. Varščina, plačana od zakupnika, jamči za odškodnine globe, zakupnina pa se vrne zakupniku po preteku zakupne dobe na tu uradno nakazilo.

Na osnovi te sklenjene zakupne pogodbe je občina Žiri dala pravice v nadaljnji zakup lova zainteresiranim lovcem, ki naj bi lovili na tem območju. Tako so v zakup vplačali nekateri domači lovci in tudi lovci iz drugih krajev. Vsi zainteresirani za lov pa so seveda bili tudi gmotno dovolj močni, da so si lahko plačali zakup.

Družabniki občinskega lovskega zakupa v Žireh so bili:

1. Ivan Kavčič (Katernik), posestnik, Žiri št. 44
2. Ivan Kavčič (Petron), posestnika sin in ekonom, Žiri št. 6
3. Franc Naglič, posestnik, Žiri št. 22
4. Ivan Žust, posestnik na Hlevišah
5. Leopold Baebler, šolski vodja v Žireh
6. dr. Ivan Tavčar ml., adv. kand. v Ljubljani
7. dr. Alojzij Kobal, koncipijent v Ljubljani
8. Kajetan vit. pl. Premerstein, c. kr. avskultant v Idriji
9. Vlado Januši, prokurist v Ljubljani

Žirovski lovci leta 1939. Sedijo od leve: Ivan Kavčič (Petron), advokat iz Logatca in njegova žena, dr. Ivan Kavčič (Špicarjev). Stojita od leve: Matija Dolenc (Strojer), NN.

Lovska družba Žiri (1936–1941)

Dne 20. novembra 1936 je tedanjim zakupnikom potekel zakup lova v občini Žiri, zato je bila pred tem 24. septembra 1936 narejena nova dražba lovišča na sreskem načelnštvu v Logatcu. Navzoči lovci so sklenili ustanoviti lovsko družbo. Člani lovske družbe so bili:

1. Ernest Demšar, zdravnik, Žiri 77
2. Matija Dolenc (Strojer), usnjar, Stara vas 15
3. Ivan Kavčič (Petron), posestnik, Žiri 6
4. Josip Maček (Mačk), čevljar, Žiri 27
5. Franc Gruden (Blažičk), posestnik, Žiri 18
6. Ivan Blažič (Županov), posestnik, Dobračeva 3
7. Matija Jurca (Jureč), posestnik, Brekovice 8
8. Milan Dolenc (Strojer), usnjar, Stara vas 49
9. Maks Seljak, posestnik, Sovra 3
10. Jakob Peternelj (Blaževc), posestnik, Izgorje 6

11. Ivan Leskovec (Strojer), posestnik, Podklanec 3

Za predsednika je bil izvoljen dr. Ernest Demšar, za tajnika in blagajnika pa Franc Gruden. Poleg omenjenih članov je imel pravico do prostega lova na občinskem lovišču tudi dr. Ivan Kavčič (Špicarjev), ki je z uplenjeno divjačino razpolagal po lastni volji. Tako izredno dovoljenje za lov mu je dal dr. Ivan Tavčar ml., sin pisatelja. Lov na divjega petelina je vzel v podzakup dr. Ernest Demšar.

Zgoraj omenjeni člani lovske družbe so prevzeli vse stroške, povezane s skupnim lovom, in to: vsakoletno zakupnino lova po članu, banovinski davek za teritorij lova in vso odškodnino, nastalo zaradi lova. Novembra 1936 pa so sprejeli tudi *Pravila družbe in Navodila za izvajanje lova*.

Lovsko društvo je imelo v zakupu občinsko lovišče upravne občine Žiri. Po pregledni karti krajevnih občin in lovišč v Ljubljanski oblasti

iz leta 1927 je le-to mejilo na severu z Oselico, na vzhodu s Trato (Gorenja vas) in Sv. Joštom, na jugu z Rovtami in razmeroma majhnim privatnim loviščem, na zahodu z državno mejo z Italijo, ki je bila istočasno tudi lovska meja.

Ta lovska družba je obstajala vse do leta 1941, ko je okupator prepovedal njeno delovanje oziroma zaplenil vse lovsko orožje. Po koncu vojne leta 1945 so začeli zanesenjaki lova spet razmišljati o organiziranem lovu in ustanavljanju lovski družb.

Ravno v tem času je predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) sprejelo odlok o začasnem izvrševanju lova, že naslednje leto 1946 pa je v *Uradnem listu* republike Slovenije izšel začasni Zakon o lovu, ki je razdelil lovišča v okrajno-zakupna in določil, da so osnovne enote lovske družine. Na podlagi tega se je predvojna žirovska lovska družba leta 1946 ustanovila na novo (najprej kot Lovsko društvo Žiri) in se 1949 preimenovala v Lovsko družino Žiri.

Lovska družina Žiri (od 1946)

Ustanovni člani Lovske družine Žiri so bili:

1. Jožef Maček, Žiri
2. Janez Jan, Stara vas
3. Franc Gruden, blagajnik, Žiri
4. Janez Albreht, Nova vas
5. Karel Berčič, Žiri
6. Johan Jesenko, gospodar, Nova vas
7. Milan Dolenc, Stara vas
8. Filip Vrhovec, Selo
9. Vinko Žakelj, Stara vas
10. Urban Majnik
11. Ivan Blažič, predsednik, Dobračeva
12. Franc Grošelj, Selo
13. Matija Dolenc, Stara vas

Novo ustanovljeni lovski družini je bilo v upravljanje dodeljeno lovišče v velikosti 4270 hektarov, in takšno je še danes. Naše lovišče meji na lovišča sosednjih lovskih družin, na LD Gorenja vas, LD Sovodenj, LD Dole in LD Rovte.

Lovska družina je na novo sprejela svoja pravila in poslovnik v skladu s takratno zakonodajo, ki je že zahtevala, da se z divjadjo gospodari na dolgi rok. Njene naloge so tudi: načrtovanje odvzema in gojitve divjadi, ohranjanje in spremljanje stanja divjadi, skrb za ravnovesje v naravi in skrb za preprečevanje škode, nastale zaradi divjadi. Ta je leta 1947 po zakonu postala last države, gospodarjenje z njo so s pogodbo brezplačno prevzele lovske družine, sredi sedemdesetih let pa z odločbo dobile v upravljanje. Leta 1949 je izšel prvi republiški zakon o lovu, ki je bil spremenjen v letih 1954, 1965, 1966.

Obdobje po drugi svetovni vojni je bilo za vsa lovska društva zelo naporno in zahtevno. Gozd oziroma lovišča so bila praktično prazna, ker je bila divjad med vojno skoraj iztrebljena, saj je bila eden od virov preživetja. Tako se je prva leta po vojni uplenilo letno le pet do deset osebkov srnjadi (ostale parkljaste divjadi ni bilo), ki so jo lovci prodali, denar pa dali v družinsko blagajno in ga rabili za delovanje društva in nabavo krme za zimsko krmljenje srnjadi. Odstrel srnjadi je že takrat potekal selektivno, iz lovišča se je odzemale predvsem starejša srnjad ali taka, ki je kazala znake telesne oslabelosti. Tudi odstrel med spoloma je bil uravnavan tako, da se je poudarjala zaščita vodečih srn in varovanje telesno močnih in mladih srnjakov, s tem pa se je izboljševala tudi kvaliteta populacije srnjadi. Ravno taki začetki izvajanja lova pa so na dolgi rok prispevali k temu, da se je začela številčnost srnjadi povečevati in je zdaj stanje srnjadi že več let številčno stabilno in zadovoljivo.

Letos je naša lovska družina praznovala 70-letnico obstoja. Sedanje članstvo šteje 27 članov s povprečno starostjo 56 let. Priliv mladih članov je zadovoljiv, tako da se z odhodom starejših lovcev članstvo že več let ne zmanjšuje. Ko novinci vstopijo v lovsko družino, dobijo status pripravnika. V dveh letih, toliko časa namreč traja pripravniško obdobje, pod okriljem mentorja spoznavajo naravo in njene prebivalce, srečujejo se z vprašanji kinologije, zakonodaje, učijo se ravnanja z orožjem in opravljajo razna dela v lovišču. Ob koncu tega

C. kr. okr. glavarstvo v Logatcu dne . . . 2/6. . . 1913

N. 11066.

Najprejine
gospod. Franc Plešič, posestnik in kupec

Žiri.

Zakupni občinškega lova v občini Žiri . . .
kateriga ste Vi pri javni dražbi dne 22. aprila
1913. v Logatcu . . . proti letni zakupnini 650. K.
vin. na petletno dobo, to je od 1. julija 1913
do 30. junija 1918. odpravili, potrjuje stem c. kr. okraj.
in glavarstvo v smislu § 4 minist. naredbе z dne 15. de.
cembra 1852 t. državni zakon št. 257.

Zakupni pogoji, pod katerimi ste osnuče,
ni lov prevzeli se vam stem namenjajo pisмено s
poročom se lahko po istih revnati.

Zakupni pogoji.

§ 1. Lovska pravica selške občine Žiri . . . ha,
ter v površini meri 671/2 ha, 780, 23 no. ha. se raz,
taka . . .

obdobja in po obveznem poslušanju predavanj opravljajo lovski izpit iz praktičnega in teoretičnega dela, ki obsega 21 predmetov. Veljavni *Zakon o divjadi in lovstvu* pooblašča Lovsko zvezo Slovenije, da organizira lovske izpite na podlagi programov, ki jih pripravijo Zavod za gozdove Slovenije, izbrana pedagoška ustanova in Lovska zveza Slovenije. Upravljalci lovišč in lovišč s posebnim namenom pa so pooblaščeni, da kot javna služba izvajajo praktični del lovskega izpita. Z opravljenim izpitom postanejo izprašani lovci polnopravni člani z vsemi pravicami in dolžnostmi. Člani moramo vsako leto plačati članarino (ta se med lovskimi družinami razlikuje in znaša od 100 do 150 evrov na člana), ki je namenjena za društveno delovanje. Ves denar, pridobljen s prodajo uplenjene divjačine, pa se obvezno namenja za lovišče in njegovo delovanje (nabava kamene soli, ptičja krma, kemična zaščitna sredstva, povrnitev škod, povzročena zaradi divjadi, itd.). Društvena blagajna namreč razlikuje pridobitno in nepridobitno dejavnost, vsakoletno letno poročilo društva pa pregleda republiška agencija Ajpes.

Lovska družina oziroma njeni člani moramo obvezno izvajati načrtovani lov in dela v lovišču, ki jih sprejme Zavod za gozdove Slovenije oziroma njegove območne enote po predhodni obravnavi skupaj z Lovsko upravljavskim območjem (LUO) in Območnim združenjem upravljavcev lovišč (OZUL). Tako nam določijo točno število odstrela srnjadi po spolu in starosti, jelenjadi, divjih prašičev in gamsov. Tudi za vso malo divjad (zajec, šoja, vrana itd.) in zveri (lisica, jazbec) je točno določeno število odvzema iz lovišča. Odstopanja od sprejetih načrtov so dopustna v razponu plus-minus 15 %, vse drugo pa lovski inšpektor sankcionira z denarnimi kaznimi, in sicer za odgovorno osebo – predsednika društva – z denarno globo 400 evrov in društvo z globo 4000 evrov. V primerjavi z globami, ki jih občani plačujemo za najrazličnejše kršitve zakonov, se nam zdijo kazni za lovce previsoke. Ponavljanje kaznivih dejanj lahko pripelje do odvzema koncesije (sklenjene med lovsko družino in državo za obdobje 20 let), ki jo morajo lovske družine

plačati vsako leto posebej. Višina koncesijske dajatve pa je odvisna od velikosti lovišča in znaša 10 % od povprečnega prihodka, ki ga za posamezno lovišče izračuna Zavod za gozdove Slovenije. 50 % koncesijske dajatve je prihodek državnega proračuna, preostalih 50 % pa prihodek proračuna občine, ki z odlokom uredi podrobnejše pogoje, določi namen in način porabe teh sredstev.

Ob doseganju načrtovanega odstrela mora vsak član opraviti še obveznih 20 delovnih ur v lovišču. Med ta dela spada izdelava krmnih njiv, obsekavanje grmovnic zaradi vzdrževanja določenih košenj v obstoječem stanju, košnja določenih gozdnih jas in izdelava lovskih naprav, kot so lovske preže in solnice. To so lesene škatle, ki jih napolnijo s kameno soljo in obesijo na drevo. Čez leto dež počasi izpira sol, to pa po tleh liže srnjad. Na tak način se pri srnjadi preprečuje obolevanje prebavnega trakta, ki se pogosto pojavlja pri prehodu z zimske na spomladansko krmo.

Veliko pozornosti namenjamo preventivnemu delovanju v prometu. V ta namen smo s posredovanjem Direkcije za ceste dali postaviti opozorilna znamenja, ki opozarjajo na prehod divjadi na tistih cestnih odsekih, kjer je prehod najpogostejši in največkrat zaznan. Žal pa vozniki zelo malo upoštevajo to signalizacijo, vzroki so na žalost znani. Poleg tega že več let vsako leto na cestnih odsekih Selo–Dobračeva, Brekovice, Račeva in Osojnica v skupni dolžini pet kilometrov postavljamo tako imenovano kemično ograjo. Pri tem se v oddaljenosti 100 do 200 metrov vzporedno s cesto na drevesa točkovno nanaša posebno pršilo, ki odganja srnjad in vsaj delno preprečuje, da bi divjad silila na cesto. Zakonodaja že vse od leta 1936 tudi določa, da morajo izvajanje lova in del v lovišču nadzorovati tudi izprašani lovski čuvaji. Imeti jih mora vsaka lovška družina, njihovo število pa je odvisno od velikosti lovišča. Naša družina mora imeti tri čuvaje.

Lovci se že desetletja zavzemamo za ohranjanje in zavarovanje divjadi, čeprav marsikdo, ki ne pozna našega dela in delovanja, v nas vidi zgolj plenilce živali, vendar je današnji lov

daleč od tega. Res je, da opravljamo selekcijo v naravi, nekaj jo opravijo tudi zveri, vendar se temu ne moremo izogniti. Rezultat našega dela je prisotnost mnogovrstne in številčne divjadi v naših gozdovih.

V letih 1947–1952 je bilo v Žireh letno uplenjenih samo pet osebkov srnjadi, sedaj pa je že več let po 130 osebkov letno in tak trend se predvideva tudi v prihodnje. V zadnjem času se v našem lovišču vedno pogosteje pojavlja tudi jelenjad, ki se širi tako s poključkega kakor trnovskega konca, prav tako tudi divji prašič. Današnja zastopanost divjadi je podobna tisti iz obdobja okoli leta 1913, ko so bili podpisani prvi lovski zakupi, kar je iz vidika ohranjanja narave zelo pozitivno, malo manj pa, če upoštevamo, da ta divjad povzroča škodo v kmetijstvu, ki pa jo morajo sanirati lovci. Poseljenost je sedaj mnogo večja kot v tistih časih, teritorij, na katerem se giblje divjad, pa se manjša in

posledično se škoda večja. Torej, če lovci ne bi pametno gospodarili z divjadjo, tega povečanja določenih populacij divjadi sedaj ne bi bilo.

Zakaj navkljub vsemu nekatera divjad izginja, nam razkriva naslednji primer. Divjega velikega petelina smo v naši lovski družini zaščitili med prvimi v državi, že leta 1985, šele leta 1993 pa je bil zaščiteno z zakonom za celotno Slovenijo. S popolno prepovedjo lova smo upali, da ga bomo obdržali v lovišču, vendar nam to ni uspelo. V letih od 1990 do 2000 smo na tem območju še opažali dva do tri peteline, kasneje nič več. Območja Žirovskega vrha, kjer je imel petelin svoja rastišča (kraj, kjer se pari), smo označili z opozorilnimi tablami in s tem hoteli opozoriti krajane, da bi se tem območjem čim bolj izogibali, vendar se to ne dogaja. Prav v tistem času so postali zelo priljubljeni pohodništvo in druge oblike rekreacije, in to prav čez rastišča; izdelava novih gozdnih poti in

Žirovski lovci leta 2016. Prva vrsta od leve: Slavko Kenda, Matija Oblak, Ferdo Erznožnik, Darko Hudolin, Marjan Omerzel, Vanjo Mole, Lado Mole, Ernest Mlakar, Peter Modic, Anton Bačnar, Andrej Starman; druga vrsta od leve: Zvone Mahnič, Milan Erznožnik, Rado Jereb, Drago Žakelj, Milan Novak, Janez Jereb, Aljaž Kavčič, Janez Levec, Luka Žakelj, Muhamed Biljali, Risto Verbič, Gregor Žakelj; manjkajo: Matija Jereb, Žiga Košir, Borut Poljanšek, Marjan Zemljarič.

vlak, vožnja z motorji in kolesi po gozdu ter pretirana sečnja, vse to je prispevalo, da se je veliki divji petelin za vedno odselil iz našega območja v gozdove, kjer vlada mir (Pokljuka, Jelovica, Trnovski gozd). To je še eden od dokazov, da lov (ki je zelo reguliran) ni kriv za izumiranje posameznih živali, ampak mi vsi, ki posegamo v naravo, seveda z mislijo, da nam ta brezpogojno pripada.

Kakšna bo torej prihodnost naše lovske družine in našega lovstva? Ne preveč spodbudna, vendar verjamemo, da ne popolnoma negotova. Smo dobro organizirani in družbeno priznani lovstvo zagotavlja pestrost divjadi v naravnem okolju. Upamo le, da bodo to pravočasno spoznali tudi zakonodajalci in dali slovenskim lovcem možnost za podaljšanje koncesije za naslednje obdobje, tako bomo lahko nadaljevali delo,

začeto pred skoraj sto leti in ki prav gotovo ni brez uspeha. Nesporno je namreč, da divjadi ni mogoče ohraniti v njenem naravnem okolju tako, da se prepove lov in se zanjo nič ne naredi. Niti ne tako, da se lovišča oblikujejo po mejah lastnikov zemljišč. Divjad bo mogoče ohraniti le z gospodarnim in strokovnim delom v lovišču. To delo, ki ga ni malo, lahko uspešno opravimo le organizirani lovci, ki nam je divjad blizu, ki za svoj trud ne pričakujemo plačila (še plačevati ga moramo), temveč le majhno priznanje.

Žiri, 20. 6. 2016

Viri:

Divjad in lovstvo, 2012
Zbornik 70-letnice LD Žiri
Zbornik 70-letnice LD Železniki
Zbornik 60-letnice LD Žiri

Petra Leben Seljak

Še o zgodovini lovstva na Žirovskem

Dopolnilo k prispevku Vaneta Moleta

V uredništvu smo se odločili, da izrabimo priložnost in prispevek Vaneta Moleta dopolnimo z nekaterimi manj znanimi zgodovinskimi dejstvi in fotografijami, dodajamo pa tudi osnovne biografske podatke o žirovskih lovcih. O nekaterih vemo več, o drugih manj, za morebitne napake pa se že vnaprej iskreno opravičujemo. Iskrena hvala Alfonzu Zajcu, ki nam je pomagal pri prepoznavanju oseb na fotografijah in prispeval številne podatke o lovcih. Pa tudi vsem, ki so prispevali fotografije.

Obdobje loškega gospostva

Vane Mole je podatke o lovstvu za časa loškega gospostva posredno črpal iz prispevka Jožeta Ranta,¹ ta pa od velikega poznavalca tega obdobja, zgodovinarja Pavla Blaznika. V Rantovem prispevku ne izvemo ničesar o lovstvu na Žirovskem, to pa zato, ker dokumenti loškega gospostva ne omenjajo na našem ozemlju nobenega lovca. V urbarjih iz let 1291 in 1318 so omenjeni samo lovci v Žabnici in pa lovska vas Peven (tudi Jegerndorf, torej lovska vas), kjer so bili vsi podložniki lovci. Poleg lova so imeli še številne druge zadolžitve, gospostvo jih je uporabljalo zlasti kot sle in biriče. Ta funk-

¹ Rant, Lov in lovci na škofjeloškem ozemlju.

cija se je držala Pevenčanov celotno freisinško dobo in večina omemb lova v listinah loškega gospostva se nanaša prav nanje.

Za gozdove, tudi žirovske, pa niso skrbeli lovci, temveč gozdarji (*foerster*) in ptičarji (*tizher*), ki jih je gospostvo nastavljalo iz vrst podložnikov. V urbarjih sta v žirovskem uradu omenjena dva gozdarja, **Tomaž Vončina** (v letih 1560–1586, kajžar iz Stare vasi) in **Janez Jazbec** (leta 1630 je to funkcijo opravljal že dalj časa, kajžar iz Žirov). Ptičar pa je bil leta 1630 neimenovani mož Maruše Erznožnik, ki je bila lastnica današnjega Sedejevega grunta v Opalah. Kasneje sta v listinah omenjena še dva gozdarja, Jurij Grošelj v letih 1703–1709 in Ivan Šubic leta 1779.² **Jurij Grošelj** je bil desetinski kajžar iz Žirov 30, hiša ima še vedno ime po njegovi funkciji – Borštner, Boštar. Tudi **Janez Šubic** je bil desetinski kajžar, v letih 1770–1775 je živel na Dobračevi 17, Na potoc. Tam je bila doma njegova žena Neža Otrin, po letu 1781 pa sta živela kot gostača v Županovi bajti, Dobračeva 10.

Gozdarji so imeli več nalog: nadzirati so morali izsekavanje lesa ter pašo prašičev v gozdovih, v 18. stoletju pa tudi preprečevati pašo koz, ki so uničevale mlado drevje. Naloga ptičarjev je bila vzreja mladih sokolov in kraguljev, ki so jih vzgajali za lov, in to zlasti v Poljanski dolini. Tako prvi kot drugi pa so morali bedeti tudi nad divjimi lovci. Kmetje so imeli lov za svojo pravico (stara pravda), zemljiški gospodje pa za svojo. Vendar so ga vsaj deloma tolerirali, o čemer priča listina s konca 14. stoletja, ki se nanaša na osliški urad loškega gospostva in sosednje tolminsko gospostvo: oskrbnika sta se sporazumela, da smejo podložniki obeh gospostev prosto loviti medvede in divje svinje, medtem ko je bil lov na parklarje pridržan gospostvoma.³ Žirovski gozdar je sredi 18. stoletja za opravljanje službe dobil od gospostva en star rži in dva stara ajde na leto.⁴ Sto let pred tem ni prejemal plačila, po urbarju iz leta 1630

je imel le to ugodnost, da se je z nekaterimi podložniki lahko pogodil glede robotnine (tlake). Takrat je moral skrbeti za tri gozdove: bukov gozd v Idršku, smrekov in jelov gozd v Žirovskem vrhu (ki pa so ga oglarji in rovtarji večinoma že posekali) ter hrastov gozdič nad Dobračevo, v katerem so pasli prašiče.⁵ Verjetno je bil na Žirovskem še kakšen gozd, skoraj zagotovo v Koprivniku, vendar pa v urbarju ni omenjen.

Leta 1803 je bilo loško gospostvo poddržavljeno, prešlo je v last dvorne komore. Razmere podložnikov pa so ostale nespremenjene do zemljiške odveze v letu 1848, ki je pomenila dokončen propad fevdalizma. Ukinjen je bil regalni lov, po katerem je imel pravico do lova le absolutni zemljiški gospod. Uveden je bil dominalni sistem lova, ki pa je bil ravno tako tesno povezan s pravico do zemljišča. Bivši tlačani oziroma zakupniki, ki so po zemljiški odvezi postali lastniki svojih kmetij (seveda proti plačilu), so sedaj dobili tudi pravico do lova. Zasebno lovišče je lahko imel tisti kmet, ki je imel najmanj 200 oralov zemljišč (115 ha). Manjše gozdnate parcele so združili v občinska lovišča, ki jih je upravljala občina oziroma soseska. Ker so zaradi prostega lova kmetje baje iztrebili skoraj vso divjad, so že decembra 1852 dopolnili predpise o lovu in omejili pristojnosti občine v občinskih loviščih. Uvedli so zakupniški sistem lova: soseska (občina) ni mogla vzeti v zakup lova na svojem lovišču, zakup se je opravil s pomočjo dražbe, v zakup se je dal za najmanj pet let (izjemoma za manj časa, vendar ne za manj kot tri leta), zakupnik pa se je moral obvezati, da bo najel izučene lovce.⁶ Dominalno-zakupniški sistem je bil v Sloveniji v veljavi do leta 1946, ko je izšel novi začasni zakon o lovstvu, po katerem je pravico do lova dobil vsak državljan (neodvisno od lastništva zemlje), divjad pa je postala ljudska imovina.

² Kos, Zgodovinski pobirki, str. 23.

³ Blaznik, Škofja Loka, str. 102.

⁴ Prav tam, str. 362, 363. Poljanski gozdar je prejemal enako plačilo, selški pa 1 star ajde manj.

⁵ Kos, Loško gospostvo, fotoponatis str. 148, 149.

⁶ *Kmetijske in rokodelske novice*, 1. 1. 1853, letnik 11, št. 1, str. 2.

...e baže 7 mil. 389.810

so: merve (sená) 187 mil. 149.050
107 mil. 142.550,
2.388 vagánov; —
30 glav; kostonja
28.169 vagánov.
na vedre znese 39

gerskem) se pridela
večidel na Českem)
7, konopelj 1 mil.
a 576.543 centov.
i oljkinega, lanénega,
se na leto 697.852
ka 24.845, siro-
500.000 centov; —
ov, — svilnih ali
liber na eno libro
tov.

na sežnje ali klaf-
evljev dolg in 6 čev-
o 29 mil. 441.176
dela 22 mil. 225.504
(v ti račun vzeta).
ih in živinskih pri-
1 bilion in 300 mi-

ustrii. Vsak bo lahko
jt ne more do majh-
pa vendar razodene.

kmetovavcom za

šeni in za povzdigo
dnik kmetijske družbe
jem zboru glavnega
poročili, naj v per-
kmetovavcom po vsih
et na serce položimo.

zumljo, prosimo naj
oče razlije blagoslov
pa deležni biti bla-
a glava vižati pri-
manjka, novih dop-
pa s tem umno go-

jame, naj skuš — hvaležen bo.

To je zlata drobtinica, katero naj podajo „No-
vice“ pridnim kmetovavcom za novo leto“.

Novi ukazi zastran lova.

C. k. ministerstvo notranjih zadev je razglasilo 15. decembra l. l. nekatere ukaze zastran lova (jage), kateri imajo veljavni biti, dokler ne pride nov cesarsk patent na dan. Zadevajo pa ti ukazi posebno soseskam ali občinam določeni lov. Važniši so sledeči paragrafi:

§. 1. in 2. ukazeta, da na zemljiših, ktere so soseskam lastne ali ktere so bile po cesarskem patentu od 7. marca 1849 za lov določene, se prihodnjč ne more lovška pravica drugač v najem dobiti, kakor po javni ali očitni dražbi, katero cesarska politična gosposka dotičnega okraja opravi.

§. 3. prepové, da soseska sama ne mora lova v najem vzeti; če bi se pa zvedilo, da se je po kakih ovinkih to vendar zgodilo, so vse najemne pogodbe ob nič.

§. 4. Najem mora politična okrajna gosposka poterditi.

§. 5. Se ne more kak lov na to vižo v najem dati, naj stori politična gosposka kako drugač, da bo prav; vendar soseski se ne smé lovška pravica prepustiti.

§. 6. Praviloma se ne smé lov za manj časa kakor za 5 let v najem dati; le iz posebno važnih vzrokov za 4 ali 3 leta, nikdar pa manj kakor za 3 leta.

§. 7. Lova najemnik mora najemšino za dvě leti naprej odrajtati; polovica tega denarja veljá za zagotovšino (kaucio), druga za plačilo prvega leta.

§. 13. Najemniki lova morajo skerbeti, da si vdinjajo izučene lovce, ki čujejo nad lovstvom, ali saj take osebe, ktere politična gosposka za to opravilo dostojno zvedene in pripravne spozná.

§. 17. Lovec v svojem imenu ali pod imenom družiga ne more nihče biti, ki po cesarskem patentu od 24. oktobra l. l. (§. 14 in 19) nima pravice orožja nositi.

§. 18. Vsak prestopok in vsako umaknjenje ti postavi ima politična gosposka z 25 do 200 gold. kaznovati; denarji iz kazni spadajo ubožnišnici tistega kraja, kjer se je prestopok primeril. Ako prestopnik ni v stanu globe odrajtati, naj se 5 gold. pobota za en dan zapora.

Življenje slavnih Slovanov.

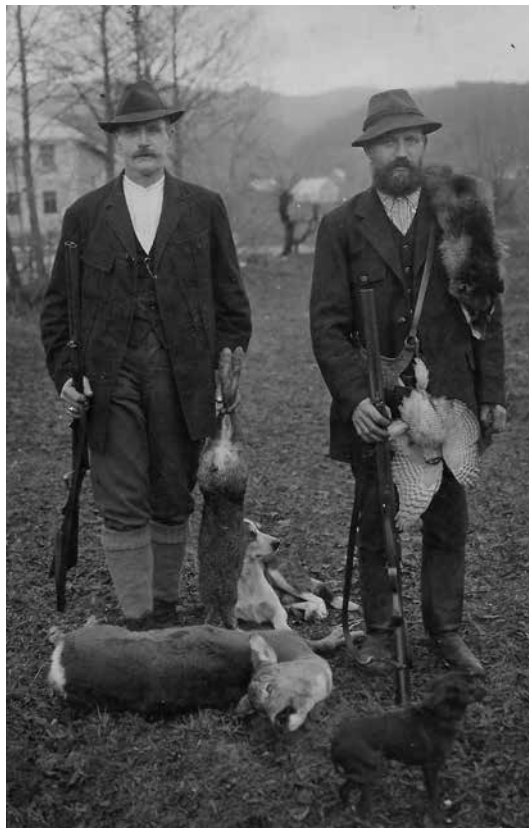
XII.

Dositej Obradović.

Dimitria, po samostanskem imenu: Dositej Obradović, modroznanec serbski, je prvi izmed pisateljev tega naroda spoznal imenitno resnico, da mora pisateli narodu, ako ga hoče z vspehom podučevati, bu-

Jakob Kavčič (1848–1938), Špicar iz Žirov 3, po rodu Katrnikov iz Žirov 44. / Kamškov hišni arhiv

Urban Majnik (1868–1952) in Matija Dolenc (1866–1950) okoli leta 1910. / Kamškov hišni arhiv

Janez Albreht (1869–1957), Jakopičk. / Jakopičkov hišni arhiv

Z leve Janez Albreht (1869–1957), Jakopičk, Franc Zajc in Janez Jan (1877–1967). / Jakopičkov hišni arhiv

Zakupniki lova v občinskem lovišču Žiri leta 1913

V pogodbi o zakupu lova Vane Mole omenja devet lovcev. Med njimi je pet Žirovcev, štirje gruntarji in žirovski nadučitelj Bähler. Vsi so bili najbrž dobro situirani, vsaj dva gruntarja (Katrnik in Petron) sta imela v tistem času tudi gostilno. Manj premožni Žirovci si zakupa niso mogli privoščiti, so jih pa verjetno najeli za vodiče. Tisti bolj premožni so morda sodelovali kot povabljeni, lahko pa bi imeli lov v zakupu pred letom 1913. Dva od njih na kratko omenjamo v nadaljevanju, Antona Sedeja (1835–1900, Kamšk iz Nove vasi 23) in Jakoba Kavčiča (1848–1938, Špicar iz Žirov 3).

Ivan Kavčič (1865–1933), Katrnik iz Žirov 44, je bil gruntarski sin, rojen na Breznici 10 pri Brezenčanu. H Katrniku se je priženil leta 1894, ko je vzel gospodinjo Marijo Kavčič, roj. Rejc.

Ivan Kavčič (1882–1947), Petron iz Žirov 6, je bil poročen s Franco Lenger (1889–1939) iz Begunj 83. Vzela sta se leta 1909, prva dva otroka sta se rodila pri Lengerju v Žireh 54, kjer je gospodaril Frančin sorodnik Franc Lenger (1847–1916). Nato sta se preselila k Petronu, ker je Janez nasledil na gruntu starše Janeza Kavčiča (1852–1922, Petron) in Franco Kavčič (1857–1921, Katrnikova).

Franc Naglič (1864–1932) je Nagličev grunt Žiri 22 prevzel za očetom Gregorjem (1837–1916) leta 1912, ko se je oženil z Ivano Goljar iz Guncelj pri Ljubljani.

Ivan Žust (1856–?) je bil lastnik grunta Hleviša 1, Hlevišar. Rojen je bil pri Rodofu v Hlevišah 8, Hlevišarjev grunt je verjetno okoli leta 1860 kupil že njegov oče Tomaž. Ivan je grunt prevzel leta 1882, ko se je oženil z Marijo Lazar, Lazarjevo iz Izgorij 3.

Leopold Bähler (1884–1956) je bil žirovski nadučitelj. Učitelj je bil tudi njegov oče Baltazar Bähler, ki so ga leta 1918 imenovali za ravnatelja realke v Idriji. Leopold je bil rojen na Vrhniki, pred prihodom v Žiri je učil v Postojni. Za žirovskega nadučitelja je bil imenovan 1. 8. 1911 in je v Žireh ostal približno tri leta. Sredi

marca 1913 je bil uradno prestavljen na šolo v Grahovem pri Cerknici, vendar pa je še nekaj časa ostal v Žireh. Marca 1913 je nastopil trimesečni dopust, v vlogi učitelja ga je nadomestila prostovoljka E. Bähler, vodstvo šole pa je začasno, do konca šolskega leta, prevzela njegova žena, učiteljica Alojzija Bähler-Delak. V Žireh sta bila v letih 1912 in 1914 rojena dva od njegovih treh otrok.⁷

Poleg Žirovcev je imel v zakupu lov tudi **dr. Ivan Tavčar (1851–1923)**, pravnik, politik, ljubljanski župan in pisatelj, gospodar Visoškega dvorca, po rodu Kosmov iz Poljan. Preostali trije zakupniki lova so bili po poklicu uradniki in verjetno tudi pravniki. Dva sta živela v Ljubljani, eden v Idriji. Morda so bili Tavčarjevi znanci ali pa znanci koga od Žirovcev, npr. dr. Ivana Kavčiča, ki je imel leta 1936 še po Tavčarjevem nalogu pravico do lova v lovišču Žiri. **Dr. Ivan Kavčič (1883–1977)**, po domače Špicarjev dohtar, je bil rojen pri Špicarju v Žireh 3 kot sin Katrnikovega Jakoba Kavčiča (k Špicarju se je priženil okoli leta 1872) in njegove druge žene Ivane, roj. Kavčič, Petronove iz Žirov 6. Bil je liberalec in pobudnik za ustanovitev Sokolskega društva v Žireh. Pravo je študiral v Pragi, med obema vojnama živel v Beogradu, umrl na Bledu.⁸ Fotografija dokazuje, da je bil lovec tudi njegov oče **Jakob Kavčič (1848–1938)**.

Avstrijski nadvojvoda Jožef Ferdinand na lovu v Žireh: leta 1906 in/ali 1913?

Dr. Ivan Tavčar je bil strasten lovec in ribič, vendar nam kaj več o njegovem udejstvovanju na tem področju zaenkrat ni uspelo izvedeti. Zelo verjetno je imel v zakupu lov na Žirovskem že pred 1. julijem 1913. V začetku tega leta je namreč prejel z Dunaja pismo nadvojvode Jožefa Ferdinanda, ki je izvedel, da je Tavčar zakupnik lova v občini Žiri. Prosil ga je, da bi spomladi prišel na lov na divje peteline, in to

⁷ Šolska kronika. Rodoslovni podatki: www.geni.com.

⁸ Več o njem v: Jan, Tajno delovanje.

se je tudi dejansko zgodilo v četrtek, 10. aprila 1913.⁹ Imamo pa tudi podatek, da je bil Jožef Ferdinand na lovu v Žireh že leta 1906.¹⁰ Tudi Alfonz Zajec meni, da je bil v Žireh leta 1906.¹¹ Sprašujemo se, ali bi bil lahko v Žireh dvakrat. Visoki gostje so (obakrat) prenočili v Kamškovi gostilni, Nova vas 23. Takrat je bila lastnica Marjanca Sedej (1874–1914), hči pokojnega Antona Sedeja (1835–1900, žirovski župan, strasten lovec in član Sokolskega društva) in Mice, roj. Kavčič (1842–1916, Katrnikova iz Žirov 44). Pri Kamšku hranijo dve fotografiji. Na tisti iz leta 1906 je 12 divjih petelinov, na drugi pa samo 7. Ta bi lahko nastala leta 1913: poleg petelinov sta na sliki še Jožef Ferdinand in njegov pribočnik Jožef Perles, ki je malo starejši kot na fotografiji iz leta 1906. Da sta fotografiji nastali ob dveh priložnostih, kaže tudi ozadje fotografije, ki ni identično.

Lovska družba Žiri (1936–1941)

Leta 1936 je imelo lov v zakupu 11 Žirovcev. Pet je bilo gruntarjev, trije od njih so imeli tudi gostilno (Petron, Župan in Jureč). Štirje so bili dobro stoječi obrtniki, čevljar Maček in trije strojarji, ki so kože uplenjene divjadi morda tudi strojili in prodajali. Poleg njih sta bila lovca še žirovski zdravnik Demšar in kajžar Blažičk – za slednjega ne vemo, kako si je lahko privoščil zakup lova, saj verjetno ni bil premožen.

Ivan Kavčič (1882–1947), Petron, je imel lov v zakupu že leta 1913.

Ivan Blažič (1903–1948), Župan, je bil najmlajši od štirih otrok Franca Blažiča (1870–1919),

⁹ Anže, Franc Ferdinand, str. 73. Avtor (Anton Žakelj) žal ne navaja vira za dopisovanje z Ivanom Tavčarjem, vendar domnevamo, da si tega in datumov ni kar izmislil. Poleg tega naj bi sam kot otrok videl, kako se je avtomobil s prestolonaslednikom peljal skozi Dobračevo proti Stari vasi. Ker je bil avtor rojen leta 1907, se to seveda ni moglo zgoditi leta 1906.

¹⁰ Kavčič, Zgodba o Kamškovi domačiji, str. 97. Posvetilo je napisano na eni od fotografij.

¹¹ Alfonz Zajec je povedal tudi to, da sta visoke goste na starovaškem mostu z zastavo pričakala njegov stric Janez Oblak (roj. 1896, Žunarjev) in nadučitelj Božič.

dvojnega gruntarja z Dobračeve 9 in 10. Ivanova mati je bila Neža Jež (1876–1914) z Dobračeve 36, Ivan pa je v seznamu Lovske družbe vpisan na naslovu Dobračeva 3, kjer je stanoval njegov stric Janez Jež. Ivan je za starši, ki so umrli razmeroma mladi, podedoval Županov dvojni grunt, imel je tudi gostilno. Leta 1926 se je oženil s Franciško Peternel iz Vinharjev, imela sta tri hčerke, preživeli sta Breda in Desana, por. Rupert, ki je prevzela domačijo.

Maks Seljak (1896–1974), Abraht iz Sovre 3, je bil enajsti od 12 otrok Franca Selaka in Marjane Maček. Grunt je prevzel leta 1922, ko se je oženil z Ivano Kogovšek, Trevnovo iz Sovre 4.

Matija Jurca (1903–?), Jureč, je bil rojen na Kendovem gruntu v Opalah 10. Gospodar pri Jureču je postal leta 1921, ko je bil star 18 let. Takrat se je namreč oženil z gospodinjjo, 36-letno vdovo Marijo Novak, roj. Kogovšek (1885–1946), drugo ženo pokojnega Jureča Matije Novaka. Zanimivo zgodbo Jurečeve kmetije, kjer se kar 115 let ni rodil noben otrok, je opisal Matijev sin Rado.¹² Pri Jureču je bila tudi gostilna, in sicer v letih 1912–1946.

Jakob Peternelj (1908–2005), Blaževc, je bil rojen v Dolenjem Brdu 12, fara Poljane. Na grunt v Izgorje 6, k Blaževcu, se je priženil leta 1934, ko je vzel domačo hčer Julijano Logar (1908–1990).

Matija Dolenc (1866–1950), Strojler, je bil rojen v Volči 5, njegova žena Ivana Čadež pa v Poljanah 19. Na njenem domu, pri Vidmarju, sta bila rojena njuna prva dva otroka (1893, 1897), naslednja dva pa v Stari vasi 15 (1902, 1906). Hišo je Matija Dolenc, ki je bil po poklicu usnjar, torej kupil med letoma 1897 in 1902, hiša pa je po njem dobila novo hišno ime Strojler.

Milan Dolenc (1906–1966), Strojler, je bil sin Matije Dolenca iz Stare vasi 15. Tako kot oče je bil tudi on po poklicu usnjar. Leta 1928 se je oženil z Berto Bačnar iz Nove vasi 41 (rojena je bila še v Stari vasi 9, v Novo vas 41 se je družina preselila med letoma 1911 in 1913).

¹² Jurca, Zgodba o Jurečevih.

Z leve: Matija Mlakar (1914–2007), Karel Berčič (1900–1974), NN. / Hišni arhiv Alfonza Zajca

Dr. Ernest Demšar (1902–1944) na skupnem lovu okoli leta 1935. / Hišni arhiv Alfonza Zajca

Karel Berčič (1900–1974) na skupnem lovu okoli leta 1935. / Hišni arhiv Alfonza Zajca

Z leve Johan Jesenko (1903–1973), Milan Dolenc (1906–1966) in NN

Franc Grošelj (1908–1952), Krtar

Jakob Podobnik (1930–1980), Jakopičk. / Jakopičkov hišni arhiv

Ivan Leskovec (1897–1950), Strojer, je bil sin Janeza Leskovca iz Rovt in Marije Nagode, Strojerjeve iz Podklanca 3. Za starši je podedoval kajžo, v kateri je bila strojarna že več generacij. Tudi sam je bil usnjar, poleg tega pa še mlinar. Leta 1927 se je oženil s Franco Vehar, Pleskovo iz Brekovic 10.

Jožef Maček (1887–1975) je bil po poklicu čevljar, rojen v Dolenjem Logatcu. Leta 1906 je delal kot čevljarski pomočnik pri Matevžu Pečelinu v Žireh 69, leta 1907 pa je odšel k Francu Rinku. Februarja 1911 se je oženil z Rozalijo Gregorač (1891–1911), gostovala sta na njenem domu v Žireh 9, pri Firbarju. Pet mesecev po poroki je Rozalija rodila sina Vinka, oba pa sta umrla jeseni istega leta. Drugo ženo je Jožef dobil pri sosedu, to je bila Pavlina ali Mina Peternel (1889–1952), hči kovača Janeza Peternela iz Žirov 59 (danes Stanonik). Vzela sta se novembra 1912 in do leta 1921 gostovala v Žireh 46 in 47 (pri Štalarju in Peku). Nato sta v Zadnjici kupila hišo Žiri 27, kjer je bila rojena Jožefova tašča Marija Šorli (1860–1940), mama Jožefove druge žene Pavline. Tu je Jožef postavil svojo delavnico, ki je bila precej uspešna. Bil je član obrtne zadruga Žiri (od leta 1922) in v letih 1936–1939 je pri njem delalo kar 21 vajencev in pomočnikov. Leta 1930 je moral plačati 50.000 din davka: takrat je bilo v občini 55 čevljarskih obrtnikov, več davka je plačeval samo Anton Gantar iz Nove vasi (120.000 din), Mačku pa sledijo štirje čevljarji z 20.000 din davka.

Dr. Ernest Demšar (1902–1944) se je rodil v Idriji. Bil je prvi stalni žirovski zdravnik, poleg tega pa tudi zobozdravnik in lekarnar. Študiral je v Beogradu, leta 1932 je v Žireh odprl zasebno prakso, leta 1936 pa je postal banovinski zdravnik.¹³

Franc Gruden (1890–1969), Blažičk, je bil rojen v Donawitzu kot sin Marjane Demšar (1857–1915), por. Gruden. Mama Marjana je bila rojena pri Blažičku v Žireh 18, domačijo je prevzel njen brat Janez Demšar (1860–1936). Ker gospodar Janez ni imel otrok, je leta 1912 posvojil nečaka Franca in mu zapustil kajžo.

¹³ Kokalj, *Tako smo se zdravili v Žireh*, str. 32–39.

Kmetija ni bila velika, Franc se je leta 1930 preživljal z izdelovanjem zaboječkov. Z Marijo Lampreht iz Gorenjega Brda 3 sta imela tri otroke.

Člani Lovske družine Žiri leta 1946

Po vojni, ko so se ustanovljale lovske družine, so se po takratni zakonodaji imenovale lovska društva (družbe). Leta 1949 so se po novi zakonodaji preimenovali v lovske družine. Formalnoppravno vse lovske družine jemljejo za svoj začetek leto 1946, in ne 1949. Med 13 ustanovnimi člani je pet takih, ki so bili člani lovske družbe že leta 1936: čevljar Josip Maček, usnjarja Matija in Milan Dolenc (Strojerja), gruntar Ivan Blažič (Župan) in kajžar Franc Gruden (Blažičk). Tukaj bomo navedli podatke le za tistih osem članov, ki jih še nismo spoznali. Dva od njih sta bila lovca že nekaj časa, ob ustanovitvi društva sta imela namreč že 70 let: to sta bila Urban Majnik in Janez Albreht. Ostalih šest je bilo mlajših, ob ustanovitvi društva so bili stari med 30 in 50 let.

Urban Majnik (1868–1952) se je rodil v mežnji na Ledinici 3. Oče Andrej Majnik je bil podružnični mežnar, mati Marjana Bogataj pa je bila gruntarska hči z Ledinice 4. Leta 1892 se je Urban oženil z Marijo Erznožnik, Krošljevo z Dobračeve 16. Dvakrat je bil v Ameriki (1897 in 1907), vmes v Nemčiji, leta 1912 pa se je ustalil v novozgrajeni hiši Stara vas 46.

Janez Albreht (1869–1957), Jakopičk, je bil rojen kot srednji od sedmih otrok kajžarja Tomaža Albrehta in Elizabete Kavčič. Za starši je podedoval Jakopičkovo domačijo v Novi vasi 18 in se leta 1906 oženil s Franco Primožič (1875–1950) iz Kladj. Imela sta dva otroka, ki pa sta umrla, stara dve in tri leta. Janez je bil po poklicu krojač, vpisan je v seznamu obrtnikov leta 1930, med člani obrtne zadruga pa ga ni.

Karel Berčič (1900–1974) je bil rojen v Spodnji Idriji, pokopan je v Žireh. Njegova žena je bila med Žirovci znana kot »ta bela Zinka«,

ker je bila albinka. Priselila sta se v Žiri, kupila sta del hiše pri Lengerju. Karel je bil nekakšen neizučeni dentist, pred vojno je delal zobe za dr. Ernesta Demšarja. Med vojno je bil izseljen v Srbijo, po vojni se je zaposlil v Alpini.

Janez, Johan Jesenko (1903–1973) je bil rojen pri Jesenku v Novi vasi 46 kot sin hišarja Luka Jesenka in Marije Gantar. Poročen je bil s klekljarsko učiteljico Angelo Korenčan, otrok nista imela. Zaposlen je bil v Alpini, po vojni je zgradil novo hišo Stara vas 95, danes Novovaška 5.

Filip Vrhovec (1903–1976) je bil doma na Vrhnikih, po poklicu je bil čevljar. Leta 1927 je vstopil v obrtno zadrugo Žiri, takrat je živel v Novi vasi. Član zadruge je bil tudi leta 1936, ko je živel na Dobračevi, vendar ni bil več samostojen obrtnik. Leta 1928 se je oženil s Heleno Kavčič (1893), Tinčnovo z Dobračeve 6, živela sta pri Kafurju na Selu 3.

Franc Grošelj (1908–1952) je bil med Žirovci znan kot Krtar, preživljal se je namreč z lovom na voluharje in miši. Rodil se je na Madžarskem, kjer je kot rudar delal njegov oče Anton Grošelj, Hribčarjev z Dobračeve 2. Starši so mu kmalu umrli, pri štirih letih so ga poslali v rejo v Žiri, kot 10-letni deček je šel služiti v Zaplano in v Postojno, ko je bil star 20 let, pa so mu pod kolenom odrezali levo nogo. Od leta 1930 je bil zaposlen kot ribiški in lovski čuvaj, večinoma v Žireh, po koncu druge vojne pa kot nočni čuvaj v Alpini, skladiščnik pri Lesni zadrugi in okrajni logar.¹⁴

Vinko Žakelj (1914–2002), Klobučarjev, je bil rojen kot Vinko Šubic, pred poroko matere Katarine Šubic in očeta Matevža Žaklja, Klobučarja iz Nove vasi 28. Leta 1938 se je oženil z Danico Dolinar, Krogarjevo z Ledinice, imela sta gostilno pri Nacku v Račevi 13. Kasneje sta se odselila v Kranj, Vinko je bil direktor gostilne Jelen, pokopan je v Britofu pri Kranju.

Janez Jan (1877–1967) se je v Žiri priselil, imel je gostilno v Žireh 23, pri Klemenu. Družina je kasneje živela v Stari vasi, Žirovcem so poznani njegovi sinovi Dušan, Janez, Franc in Rado.

Lovci na sliki iz leta 1956

Sedijo od leve:

1. **Karel Berčič (1900–1979)**, ustanovni član Lovske družine Žiri leta 1949.

2. **Matija Mlakar (1914–2007)**, Matic s Planine, je bil sin Matije Mlakarja (1862–1948; Sedejev iz Goropek 7, v Mrzli Vrh 15 se je priženil leta 1886) in njegove druge žene Franciške Rupnik. Kmetijo je verjetno prevzel leta 1938, ko se je poročil s Katarino Mohorič, Bajtovo iz Osojnice (lovec je bil tudi njen mlajši brat Franc).

3. **Milan Dolenc (1906–1966)**, ustanovni član Lovske družine Žiri leta 1949.

4. **Matija Pečan**, miličnik v Žireh. O njem nam ni uspelo izvedeti ničesar, v tem času (1952–1965) je bil glavni žirovski miličnik Andrej Bolčina, ki prav prikladno obuja spomine na čas svojega službovanja ravno v tej številki ŽO.

5. **Davorin Kogej (1906–?)** je bil rojen v Idriji kot sin Feliksa Kogejja in Olge, roj. Kodrič. Poročil se je z Marijo Stražišar, v letih 1940–1941 sta živela pri Rakeku. Nato se je družina preselila v Žiri, Davorin je postal lastnik Kopšetove hiše (Žiri 4, danes Kogej), kjer je bila doma njegova babica po očetovi strani, Zofija Kogej, roj. Kopše (roj. 19. 4. 1851). Hišo je kasneje prodal (del je kupila Lovska družina Žiri) in se odselil na Unec.

6. **Stanislav Kavčič (1913)**, Mrovcev Slavic iz Stare vasi. Živel je v Slovenskih Konjicah, v Žiri pa je prihajal na lov na povabilo svojih žirovskih kolegov.

7. **Karel Kavčič (1924–2004)**, sin gruntarja Franca Kavčiča, Tinčna z Dobračeve 6. Oče Franc je bil gospodar tudi pri Kamšku v Novi vasi 23, Kamškovo domačijo je namreč po teti Marjanci Sedej nasledila Frančeva žena Alojzija Gruden. Karel se je leta 1950 oženil z Marijo Malovrh z Dobračeve in za očetom prevzel Tinčnov grunt, Kamškovo kmetijo pa je nasledil Karlov brat Edi.

8. **Franc Mohorič (1926–2001)**, Bajtov iz Osojnice 1, je bil sin Janeza Mohoriča in Neže Gantar. Družina je živela v Žireh 60, v Osojnico so se preselili med letoma 1917 in 1919. Franc, ki je bil po poklicu mehanik, se je

¹⁴ Temelj, Franc Grošelj – Krtar.

Žirovski lovci leta 1956. Sedijo od leve: Karel Berčič, Matija Mlakar (Matic), Milan Dolenc (Strojerjev), Matija Pečan (miličnik v Žireh), Davorin Kogej, Stanislav Kavčič (Mrovcov Slavec), Karel Kavčič (Kamškov), Franc Mohorič (Bajtov), Polde Ušeničnik (Lopatarjev), Vinko Mlinar (Frančiškov), Stane Albreht (Tomincov); stojijo od leve: Vinko Žakelj (Klobučarjev), Stane Jereb (Sivkarjev), Andro Kolenc (Mesarjev), Jože Verbič, Alojz Gantar (Selak), Franc Strel (Kebrov), Johan Jesenko (Jesenkov), Janez Jereb (Matajc).

leta 1951 oženil s Terezijo Ahačevič. V lovske vode ga je verjetno vpeljal njegov svak, Matija Mlakar, Matic.

9. **Leopold Ušeničnik (1930–2005)** je bil rojen pri Udovniku na Selu 25 kot sin Jakoba Ušeničnika in Frančiške Seljak. Leta 1961 se je oženil s Tomažikovo Cecilijo Semič. Živel je v Novi vasi 44, hišo je podedoval po pokojnem sorodniku Janezu Demšarju (1877–1967), Lopatarju.

10. **Vinko Mlinar (1916–2005)**, Frančiškov iz Stare vasi 7, je bil sin Filipa Mlinarja in Marije Ušeničnik. Za starši je prevzel domačijo in se leta 1947 poročil z Marico Burnik.

11. **Stane Albreht (1928–1971)**, Tomincov iz Žirovskega Vrha 33, je bil sin Martina Albrehta in Ivane Jereb.

Stojijo z leve:

1. **Vinko Žakelj (1914–2002)**, Klobučarjev, ustanovni član Lovske družine Žiri leta 1949.

2. **Stane Jereb**, Sivkarjev.

3. **Andro Kolenc (1922–1992)**, Mesarjev, je bil sin Rupčarjevega Andreja Kolenca iz Žirov 20 in njegove druge žene Marije Lenger. Oče Andrej je bil po poklicu mesar, ravno tako njegovi starši. Družina je nekaj časa živela v Žireh 2 (Pek), nato pa v Žireh 60 (Mlekarna).

4. **Jože Verbič (1911–1989)**. Rojen je bil na Vrhnikih, v Žiri je prišel po koncu druge vojne in se leta 1949 priženil k Lustiku, Žiri 57. Vzel je vdovo Vero Grošelj, roj. Maček (roj. 1921 pri Mačku, Žiri 27), njenega prvega moža Adolfa Grošlja (1913–1944, Lustik) so ubili domobranci. V šestdesetih letih je sezidal novo hišo, danes Jobstova 4.

5. **Alojz Gantar (1910–1985)** je bil rojen pri Selaku v Jarčji Dolini 12 kot sin Franca Gantarja (1876–1976, Štefanov s Sela 7) in njegove druge žene Ivane Kosmač, Erjavcove iz Mrzlega Vrha.

Kmetijo je prevzel leta 1936, ko se je oženil s Štefanijo Malavašič iz Hobovš 14.

6. **Franc Strel (1923–2008)** je bil rojen pri Kebru na Breznici 7. Kebrova je bila njegova mama Marija Primožič, oče Franc Strel pa se je priženil od Štrela, Breznica 1. Leta 1946 se je poročil z Malovrhovo in se priženil na Dobračevo 45.

7. **Johan Jesenko (1903–1973)**, ustanovni član Lovske družine Žiri leta 1949.

8. **Janez Jereb (1910–1998)**, Lovretov Janez iz Račeve 14.

Nekateri lovci, ki jih še nismo omenili

Anton Možina (1861–1940) je bil Mežnarjev z Dobračeve 18, žena Marija Grošelj (1869–1916) pa Skalarska z Dobračeve 40. Kot gostača sta živela pri Muštru v Stari vasi 6 – takrat je bila

ta nekoč samostojna kajža v lasti Katrnika iz Žirov 44, ki je imel leta 1913 v zakupu lov na Žirovskem. Tone Možina je žirovske gozdove dobro poznal, v njih je smolaril in najbrž tudi lovil. Večkrat so ga najeli za vodiča, med drugim tudi ob obisku nadvojvode Jožefa Ferdinanda, o čemer smo že pisali.

Jakob Podobnik (roj. 1930 na Dobračevi 40, V skalah) je bil sin Franca Podobnika, Puklca (čevljar in gostač pri Glažarju v Stari vasi 3, rojen pri Žnidarju v Žirovskem Vrhu sv. Urbana 35) in Antonije Jereb, ki je služila kot dekla V skalah. Med Žirovci je bil znan kot Jakopičk, ker je kupil Jakopičkovo kajžo v Novi vasi 18. Tako kot prejšnji lastnik Janez Albreht je bil tudi Jakob strasten lovec. Znana je anekdota, da je nosil kozolec na rami – to pa zato, ker je prodal kozolec, da si je lahko kupil puško.¹⁵

Janko Derlink (1931–1999) je bil rojen v Gorenjem Brdu nad Hotavljami. V Žiri sta z

¹⁵ Povedala poleti 2016 Alfonz Zajec, Deklov, in Iztok Kavčič, Tinčna.

Žirovski lovci po brakadi. Stojijo z leve: Jože Maček (1950–2002), njegov oče Viktor Maček (1931–2002), dolgoletni starešina LD Žiri, ter Franc Žakelj (roj. 1929, Klobučarjev); čepijo z leve: Jože Jereb (1944–2014), Jakob Podobnik (1930–1980, Jakopičk) in Ludvik Sporiš (roj. 1939). / Jakopičkov hišni arhiv

ženo Mici prišla po vojni, oba sta se zaposlila v Alpini. Družina je živela pri Radu Kosmaču v Stari vasi (za Marketom), leta 1966 so se odselili v Novo mesto, leta 1991 pa v Dolenjske Toplice. Tam danes živi njegova hči Marjetka,

ku, ko je Frančiškov Vinko Mlinar obstrelil Kebrovega Franca Strela.

Viri

Urbarji loškega gospostva. Arhiv Republike Slovenije, ARS 783, Gospostvo Škofja Loka.

Rojstne, poročne in mrliške knjige župnije Žiri. Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Status animarum župnije Žiri, knjigi I in II. Župnijski urad Žiri.

Obrtna zadruga Žiri. ZAL Škofja Loka.

Šolska kronika. ZAL Škofja Loka (fotokopijo hrani Osnovna šola Žiri).

Literatura

Anže: Franc Ferdinand in Tone Možina. Žirovski občasnik 11 (1990) št. 17, 73–84.

Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji freisinške škofije*. Viri za zgodovino Slovencev 4. Ljubljana: SAZU 1963.

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.

Čadež, Nataša (urednik): *Breza, brezno – Breznica*. Žiri: Župnija, Podružnična cerkev sv. Kancijana, 2002.

Jan, Vladka: Tajno delovanje v Žireh rojenega pravnikar dr. Ivana Kavčiča v prvi svetovni vojni. Žirovski občasnik 34 (2014), št. 44, 73–103.

poročena z Jakom Kavčičem (Mrovcovim iz Stare vasi), ki je tudi lovec.

Milan Istenič (1924–?), Kebrov z Dobračeve 57, je bil sin Franca Isteniča in Ivane Majnik. Lovske vrste je zapustil po nesrečnem dogod-

Jurca, Rado: Zgodba o Jurečevih. Žirovski občasnik 12 (1992), št. 18, 98–102.

Kavčič, Edi: Zgodba o Kamškovi domačiji. Žirovski občasnik 20 (1999), št. 29, 89–117.

Kmetijske in rokodelske novice, 1. 1. 1853, letnik 11, št. 1, str. 2.

Kokalj, Marija (mentorica): *Tako smo se zdravili v Žireh*. Žiri: Osnovna šola Žiri, 1997, raziskovalna naloga.

Kos, Franc: *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1894.

Kos, Franc: Loško gospostvo okrog 1630. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 7 (1897), str. 89–96, 123–130, 159–162, 185–204. Fotoponatis: Žirovski občasnik 4 (1983), 133–149.

Kos, Franc: Zgodovinski pobirki iz loškega okraja, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 2 (1892), zv. 1, 1–29.

Leben-Seljak, Petra in Demšar, Alojz: *Knjiga hiš na Žirovskem: naselja, hiše in njihovi lastniki na ozemlju predjožefinske župnije Žiri pred letom 1900*. Žiri: Pegaz International, 2010.

Mlakar, Anton (urednik), Stanonik, Marija (urednica): Tabor v Žireh: domoznanski zbornik. Žiri: Zgodovinsko društvo Tabor, 2005.

Naglič, Miha: Kdo je kdo na Žirovskem, nekoč in danes. Žirovski občasnik 19 (1998), št. 28.

Rant, Jože: Lov in lovci na škofjeloškem ozemlju. *Loški razgledi* 13 (1966), št. 1, 94–104.

Temelj, Franc: Franc Grošelj – Krtrar. Žirovski občasnik 22 (2001), št. 31, 139–141.

Zajec, Alfonz: Dokument, ki je spomenik žirovske podjetnosti. Žirovski občasnik 17 (1996), št. 23/24, 52–124.

Zajec, Alfonz: Dopolnila in popravki. Žirovski občasnik 18 (1997), št. 25/26, 201–202.

LIKOVNA PRILOGA: IZTOK SITAR IN TANJA MLINAR

Stane Kosmač

Iztok Sitar, risar stripov, ilustrator in karikaturist

Portret: Tit Nešović, 2016

Iztok Sitar, rojen 1962, živi in ustvarja v Poljanah, je eden najbolj prepoznavnih avtorjev stripa na Slovenskem. Ob risanju stripov, ilustriranju in risanju karikatur se ukvarja tudi z zgodovino in teorijo stripa in je avtor stripovske monografije *Zgodovina slovenskega stripa 1927–2007*. Izdal je že 15 stripovskih albumov (če so moji podatki točni), ilustriral več različnih učbenikov, v časopisih in revijah objavil mnogo karikatur in kratkih stripov s kritično, humorno in večkrat z ironijo prežeto vsebino. Za svoje delo je dobil pravico do znaka Zlata hruška, ki označuje kakovost otroških in mladinskih knjig.

Za večino svojih stripovskih albumov in različnih vsebinsko krajših stripov je bil tudi scenarist. Vsebinsko za svoje stripe je našel v širšem, predvsem pa v domačem, poljanskem okolju. Njegovi protagonisti so sicer anonimni, vendar realni posebneži, mnoge zgodbe in dogodke je našel v realnem okolju Poljan in

okolice, bodisi iz pripovedovanja, pa tudi iz svojih lastnih izkušenj in doživljajev.

Rad se sooča z raznimi tabuji in »prepovedanimi« temami, ki jih pogosto najdemo v ruralnem okolju slovenskega podeželja. Ena takih tem je njemu lastna kritika cerkve, predvsem klerikalizma, čeprav, kot sam pravi, nima nič proti veri in njegov pogled ne izhaja iz nekih travm v otroštvu: »Zaradi mene lahko vsak veruje v Kristusa, Alaha ali kurji krempelj. Ne maram pa nobene cerkve kot institucije.«

Predstavil se nam bo s kratkim stripom, ki nosi naslov *Tržačanka*. Odlikuje ga odlična risba z nekoliko karikiranimi liki. Praviloma jih riše s čopičem in jim s tem da jasno, ekspresivno razgibano in slikovito linijo, ki močno uokvirja figure in predmete ter jim vdahne trdne in stabilne značaje. Kompozicijsko so posamezni kadri glede na vsebino vzorno vkomponirani v uokvirjen format in za stripe značilno kadrirani. Skupaj s prefinjenim tonskim in barvnim koloriranjem ustvari zelene in vsebinsko logične barvne kontraste in rezultat tega je odličen strip, ki pa bo vsebinsko marsikoga če že ne šokiral, pa vsaj presenetil in pustil v bralcu-gledalcu nekoliko nelagodno občutek. Ampak tak je Izток Sitar. Rad preseneča, še rajši šokira.

Tržačanka

OB NJEM SEM PREŽIVEL TU
DI VEČINO ČASA, SAJ SMO SE
Z VAŠKO MULARIJO FB VSE
DNI IGRALI V NJEM, SPUSCA-
LI LADNICE, LÓVILI KAPLJE
(MI SMO JIM REKLI KAPEL-
NI) ALI PA KAR TAKO GO-
FOTALI FB VOBI.

KOT SEM ŽE REKEL JE TE-
TA ŽIVELA SAMO NJEN
MOŽ JE NAMREČ PADEL
V PARTIZANIH ZATO JE
BILA DOGAJ VESELA KA-
DAR SEM PRIŠEL K NJEJ
NA FOGITNICE.

DASIRAVNO JE BILA
HISA NA PRVI FOGLED
PREČEJ MAJHINA, PA
SO JO PROSTORI Z VIŠO
KOTI MESCANSKIMI
STROPI, NAREDILI PRE-
ČEJ VEKTO. JAZ SEM
SPAL V MAJHINI IZERI
NA FOGSTRESJU

VERJETNO PA TEH SOB TE-
TA SPLOH NE BI VZDRZE-
VALA, ČE NE BI VSAKO LE-
TO PRISLA NA DOPUST DRU-
ŽINA IZ TRSTA. NIKOLI NE
BOM RAZUMEL, KAJ JE BI-
LO DOTICNIM ITALIJANOM
(BILU SO NAMREČ PRAVI ITA-
LIJANI IN NE KAKŠNI
TRZASKI SLOVENCJI,
KOT BI MORDA KDO
MISLIL) TAK
VSEŠ V POL-
JANAH DA
SO SE VE-
DNO ZNO-
VA VRA-
ČALI.

SABRINA NI BILA NE VEM KAKO NAVDUŠENA NAD ROČITNICAMI V POBJANAH, KER TU PAČ NI NIKOČAR POZNALA, BILA JE TRI LETA STAREJŠA OD MENE - KAR JE BILA V OTROŠKIH LETIH OGRROMNA RAZLIKA - TAKO, DA SE JE RAJE DRŽALA BOLJ ZASE, KOT PA DA BI SE IGRALA Z MANO.

LANI PA SE JE SPBPRJATELJILA Z ERIKO, LEO DNI STAREJŠO SAMPKIJO RE SOŠEDNJE HOŠKVE, SICER VI-KENDASIČO IZ LJUBLJANE, KI JE PR-LETJE RAVNO TAKO PABA PREŽIV-LJALA V FOLJANSKI DOLENI.

VASKI MULCI JE NISO MARALI, KER SE JIM JE ZDELA PRE-VEČ VAŽNA SAMA PA S SVO-JIM OBNAŠANJEM TUDI NI POPRÁVICA SLABEGA VTI-SA, ZDAJ SE JI JE PA PR-DRUŽILA SE TRŽARANKA.

DVE VAŽIČKI !

NAJRAJE STA SE SPREHVA-
JALI NAVZGOR OB POTOKU,
ZA VODO, KOT SMO REKI
PRI NAS. TAM JU NIHČE
MOTIL, KO STA KLEPETALI
O VSEM MOGOČEM. VRAŠIH
STA VRELI ZRAVEN SE MENE.

TAKO JE NASTAL V SICEK
PLITKEM POTOKU GLOBOK
TOLMIN V KATEREM SMO
SE LAHKO ČELO KOPALI,
OB OBEZJU PA SMO PE-
KLI RIBE. TUDI VAŠIČKI STA
SE ČISTO BREZ STRANI KOPALI,
AMPAK VIDEL SEM JU SAMO
V HRBET.

NAJRAJE SMO ŠLI K „RE-
SEJNU“. TAKO SE JE NAM
REŽ IMENOVAL GLOBOK
TOLMIN, KAMOR JE MEN-
DA MED VOJNO PADLA BOM-
BA IN REŠLA PARTIZANE.

FANTE IZ LOČUVIŠKEGA KVARTA, KJER JE BILA TUDI HIŠA MOJE TETE, SO IMELI SVOJO KLAPO V KATERO SEM SI GROZNO ŽELEL PRITI, VENDAR ME NISO SPREJELI! MEDSE KL SEM NAMREK MALCE NALSI KOT ONI V OTROŠKIH LETIH JE PAČ TO VEĽKA RAZLIKA, PA SE TUSEC SEM BIL!

SKLENILI SMO DOGOVOR, KO BOSTA SPET ŽLI NA SPREHOD ZA VODO, JIM BOM PAVEDAL V ZAMENI, PA ME BOTO SPREJELI V KLAPO. KO STA SE VAŽNEKI, SPET DOBILI SEM FOKLICAL FANTE, PA SMO ŽLI ZA NJI MA V GMAJNO.

MORAL SEM JIM DO-KAZATI, DA SEM JIH VREDEN, VEDEL SEM DA NE MARAJO NRE NE OD VAŽNEKI, KER SE SPLOH NE ZMENITA ZANJE IN DA BI JU Z VESELIEM PODUČILI, KAKO SE ORNASAJO PUNCE NA VASI, SEVE-DA ŽE BI JU DOBILI KJE NA SAMEM, P-TEM ZAGOTOVO NE BI BIL VEČ TAKO VAŽNI.

Stane Kosmač

Fotografije Tanje Mlinar

V zadnjih letih Tanjo poznamo kot fotografinjo Žirov in okolice, tudi kot fotografinjo nekaterih prireditev, predvsem pa kot vneto iskalko lepote v naravi. Prevozila in prehodila je hribe in doline v okolici Žirov v različnih letnih časih in skozi oko kamere ujela lepoto, ki se je razgrinjala pred njo, pa naj je šlo za široke ali celo panoramske posnetke ali za intimno izbrane motive, ki so bili običajnim ljudem večinoma skriti.

Kot nova predsednica Klekljarskega društva Cvetke Žiri se je spoprijela z mnogimi organizacijskimi, administrativnimi in drugimi problemi, ki so pač sestavni del vodenja vsakega društva, obenem pa je svojo ljubezen do oblikovanja in fotografiranja usmerila v čipke in njihovo nežno lepoto. Nastala je (in prepričan sem, da še nastaja) serija fotografij, ki izpričujejo njeno ljubezen do čipk, fotografiranja in oblikovanja.

Tokrat se nam predstavlja z desetimi fotografijami, katerih skupni imenovalec so čipke, ki so nastale pod rokami spretnih klekljaric za različne namene: prti, prtički, okrasni deli torbic, ženskih oblek, čevljev ali celo kot klekljani predmeti in figure, izdelani v tridimenzionalni obliki.

Odlikuje jih tehnična brezhibnost in tehtno domišljena osvetljenost, ki mehko zarisuje motiv in hkrati poudarja ornamentalno strukturo čipk. Vse skupaj pa z dorečeno kompozicijsko zasnovjo, ki skupaj z nekaterimi dodanimi elementi, kot so stol, cvetje, listje ali arhitekturni detajli, zaokroži v celovit prikaz lepote čipke same.

Slika z razstave *Čipkaste vezi* v Slovenskem etnografskem muzeju, 2016

ESEJI – PREMIŠLJEVANJE O ŽIROVSKIH REČEH

Miha Naglič

Poljudnost zgodovine po žirovsko

So Nagliči res hudíči?

Letos spomladi, 22. marca 2016, je bila v telovadnici Osnovne šole Žiri imenitna proslava ob 110-letnici žirovske čipkarske šole. Po njej smo si na srednjem hodniku starega dela šole, po katerem sem pred pol stoletja kot učenec hodil tudi sam, ogledali še razstavo in v kinodvorani projekcijo filma o žirovskih čipkarskih rečeh. Bil je res lep večer! Domov sem prinesel tudi dve publikaciji. Posebej me je zanimala Pripoved na nit časa, »110 žirovskih pripovedi ob 110-letnici čipkarske šole Žiri«. Brž in z veseljem sem jo začel brati. Na strani 9 je ena z naslovom Kontrabant in v njej stavek: »Meja je potekala čez Račevo do Osojnice.«¹ Mišljena je rapalska meja, ki pa je do Osojnice potekala z Mrzlega Vrha čez Breznicco, Račeve k sreči ni odrezala od žirovskega zaledja. Hm, sem pomislil, škoda, da ni tega nihče popravil. In potem že dve strani naprej naslov Rusi v Žireh. »Bilo je leta 1942, ko so v Žiri prišli ruski vojaki. Jahali so velike bele konje in se z njimi vred skrivali v stari šoli. Spomladi leta 1942 pa so v Žiri prišli tudi Nemci, ki so vedeli, da se v Žireh skrivajo Rusi. Vse so preiskali, da bi jih našli. Na koncu pa so prišli do velike stavbe v starih Žireh, v kateri so si mislili, da bi se ruski vojaki lahko skrivali. Moja mama pa je točno vedela, kje se skrivajo, saj je bil oče moje mame, se pravi moj dedek, Rus. Pravzaprav so to vedeli vsi, ki so

Rusom teh nekaj dni nosili hrano. Nemci so se ravno odpravljali ponje in moj dedek je rekel moji mami: ‚Teci povedat vojakom, naj hitro vzamejo konje in pobegnejo za Žirk.‘ Mamina sestra pa je šla vojakom pokazat pot. Nemci so zaradi jeze, ker niso dobili vojakov, celo ubili dva človeka. Rusi so se rešili in se po osvoboditvi prišli zahvalit, da so jim rešili življenje.«²

Ta je pa že prehuda. Po mojem bi morali žirovski učenci že na koncu osnovne šole vedeti, da so Nemci »prišli« v Žiri že aprila 1941. Ruski vojaki pa so bili leta 1942 daleč in globoko v Rusiji, kjer so se z nemškimi borili na življenje in smrt pred Leningradom, Moskvo in Stalingradom. Pa ne na belih konjih, ampak oškropljeni z blatom, krvjo in smodnikom. Res pa je, da se je ruska vojaška enota pojavila v Žireh spomladi 1945. To so bili t. i. vlasovci, ruski vojaki, ki so jih Nemci zajeli in so prestopili na nemško stran, ob koncu vojne pa so se pred Rdečo armado umikali na Zahod in, vedoč, kaj jih čaka, če bi jih zajela njihova nekdanja vojska, sodelovali v zadnji in najhujši nemški ofenzivi proti našim partizanom. Takrat naj bi eden od njih kar na konju (morda je bil bel) prihajal v vežo Stare šole in pojezdil po lesenih stopnicah v prvo nadstropje ... In tako naprej.

V gornjih pripovedih je nekaj hudo narobe. Kaj? Znano je, da ljudsko ustno izročilo zgod-

¹ Pripoved na nit časa, Oš Žiri, 2016, str. 9.

² Prav tam, str. 11.

vinske dogodke po svoje predela in jih razširja tako, da se »izročilo« vse bolj oddaljuje od resničnih dejstev. To pa bi moralo biti sporno v primerih, ko so ta dejstva zapisana, preverjena in tudi širši javnosti že dovolj poznana. Naši ljudje sicer dejansko pripovedujejo zgodbe, polne nesmisla, kakršni sta gornji dve. A urednica in recenzentka knjige bi morali takšne najbolj v nebo vpijoče nesmisle opaziti in jih popraviti ali pa takšne »pripovedke« izločiti. V Osnovni šoli Žiri, v Muzejskem društvu Žiri in v Žireh nasploh nas je kar nekaj, ki dobro poznamo zgodovino rapalske meje in druge svetovne vojne tudi v žirovskem okolju, in ne le nasploh. Zlasti v poznavanju dediščine rapalske meje smo v zadnjih desetih letih močno napredovali, izšlo je več publikacij, postavljena je bila muzejska razstava ... Če ljudje, ki tega niso brali in videli, še naprej ustno širijo nesmisle, je to po svoje razumljivo, ne smemo pa jih publicirati – ker jih bodo pripovedovalcem po znanju enakovredni bralci, v tem primeru zlasti otroci, vzeli za resnične in širili naprej. Vsaka publikacija ima odgovornega urednika in ta bi moral po mojem objavo takih neresnic in nesmislov preprečiti, četudi so del žive in dostikrat previsoko cenjene »slovstvene folklore«. Priznam, da so se takšni uredniški zdrsi dogajali tudi meni v Žirovskem občasniku, zlasti v primerih, ko sem nekaterim avtorjem zaupal, ti pa so v svoja besedila zapisovali tudi neresnice, največkrat nezavedno in zaradi »šlamparaja«, večkrat pa tudi zavestno. Odtlej sem bolj pozoren, prispevke nepopoljšljivih piscev te vrste pa sem nehal objavljati.

Doslej zapisano je le predigra. Pravi šok pa sem doživel, ko sem pri branju prišel do strani 59 spodaj, kjer je natisnjena »pripovedka« z naslovom NAGLIČ. Moj priimek, pomislim in berem: »Francoski junaki so peljali plačo za idrijski regiment skozi Žiri v Idrijo. Ustavili so se pri Nagliču v Starih Žireh. Tam so jih gospodarji in njihovi sinovi napili z vinom. Ko so bili vojaki vinjeni, so jih pobili in zakopali. Blagajno so spravili za lastne potrebe. Ker je Napoleon kmalu propadel, ni bilo strahu, da bi jih kdaj preganjali. Po nekaj letih je stari Naglič razdelil svojo kmetijo med štiri otroke in

vsakemu postavil novo hišo.« (Zapisała: Hana Kavčič / Povedal: Dušan Strlič)³

Kaj storiti? To besedilo je velika žalitev za vse, ki v Žireh že več kot 500 let nosimo ta priimek (prvič zapisan v loškem urbarju 1501) in smo vsi po rodu iz hiše, v kateri naj bi se to zgodilo. Najprej nisem naredil nič. Potem sem izvedel, kako je zaradi tega prizadeta sedanja lastnica hiše. V eni od družin našega priimka pa je prišel otrok iz šole domov in vprašal starega starša: »Dedi, a je res, da so Nagliči včasih pobijali ljudi in jim kradli?!«

Ko sem to izvedel, sem vedel, da se moram odzvati tudi sam. In ker sem intelektualec, odgovarjam na tej ravni, s tem zapisom. Predvsem pa me je zanimalo, kaj se je v tej zgodbi dejansko zgodilo. Če še po 200 letih živi v ljudskem izročilu, mora biti nekje tudi jedro njene resnice. Treba bo k virom. Še preden sem jih začel iskati, me je na enega od njih sam od sebe opozoril pravnik Janez Jereb, moj novi sodelavec v Muzejskem društvu Žiri. V Ledinski kroniki beremo: »Podobno kot po drugih krajih naše dežele pripovedujejo tudi tukaj o oropanih francoskih kasah, ko so ljudje kar čez noč obogateli. V Žireh je bila velika gostilna tik župne cerkve, po domače: Tone pri Luku – (sedaj pri Peku). Ta je tovoril in vozil Francozom vojaške potrebe in prtljago iz Žirov v Idrijo in nazaj. Isto tako je vozil tudi po Tolminskem v Idrijo – v Bačo voznik Casinarjev Tone, ki je imel svojo hišo v sedanjem mokraškem konsumu: pri hiši se je reklo Pri Urši. Oba tadva voznika vozila sta včasih skupaj – francoske kanone – orožje kot priprego za časa Francozov. Casinarjev Tone je imel takrat v najemu na Razpotju tudi sedanjo gostilno Pri Šubarju. Oba ta dva voznika sta v kratkem času silno obogatela – in ljudje pripovedujejo, da sta oropala s tovarišem Bekšom francosko kaso. Bekš bil je oče Podgorca in ta oče matere sedanje Mažgonke, ki ima hišo na Kočarjevem svetu na Jezercu. Oba ta dva voznika: Tone iz Žirov in Casinarjev Tone iz Spodnje Idrije sta peljala vojaške potrebščine iz Žirov po Rebru proti Razpotju v spremstvu francoskih vojakov.

³ Pripoved na nit časa, Oš Žiri, 2016, str. 59.

Videla sta, da so vojaki trudni od hoda in pota – izmučeni; spravita te uboge vojake spredaj na voz k vojaški prtljagi, in trudnih vojakov se loti zaspanec. Voznika pa sta vedela, kaj vozita – imela sta na zadnjem vozu francosko železno kaso in ko sta videla, da vojaki na vozu spe – dasta znamenje in Bekš ob ovinku v Rebru spodnese blagajno in ta pade na cesto. Voznika hitro zaženeta konje – in blagajna ostane za gričkom Bekšu. Vsi trije si razdele to francosko blagajno in žena Bekša se je hvalila, da imajo več denarja, kot je na cesti peska – in umivala se je v vinu. Kot kazen ukaže francoski vojaški intendant tri vojake obesiti – a voznikom niso prišli na sled. Jedro te pravljice pa je zopet to – da so vozniki pri vožnji francoskih kanonov in municije dobro zaslužili – in tako hitro in ne čez noč obogateli. Dokaz temu je, da so vojaki pod smrtno kaznijo dobro vedeli, kaj jih čaka, če izgube blagajno in francoski vojak je bil pri vseh stvareh skrajno previden in do ljudi in do voznikov silno nezaupljiv – in je pazil na izročeno kaso kot na punčico v očesu in težko je verjeti, da bi bil kot vojak spal na vozu in ne bi bil videl in slišal, kako kasa pade na cesto ...⁴

To je torej čisto drugačna verzija te zgodbe. Ledinski župnik Janez Jelenec, ki jo je zapisal po ustnem izročilu v svojem času, vanjo sam ne verjame. Vse te zgodbe so iz ustnega izročila, nobena ni podprta s pisnimi dokumenti, ki bi jih mi poznali. S pisnimi viri dokazljivo zgodovinsko dejstvo pa je, da je bil v času Francozov od njih postavljeni žirovski mer Jurij Naglič, takratni gospodar Nagličevine. O njegovi vlogi piše tudi ledinski kronist. »Mi /Ledinci, op. M. N./ smo spadali pod Francozi v tako imenovano: Merie = Mairie Sayrach in predstojnik te merije se je imenoval ‚mer‘, to kar je danes župan in županstvo. Francoski intendant s svojim vojaštvom = secution – izbral si je mera, moža, ki se jim je zdel naklonjen in najbolj zanesljiv. Ta je imel na razpolago francoske vojake kot stražo in ti vojaki s svojim komandantom so strogo gledali na svojega mera, ako ta izpolnjuje ukaze svojega intendanta in centralne vlade. Gorje njemu, ako

se je uprl, takoj na mestu so ga ustrelili. Ta mer bil je nekak srednik med Francozi in ljudstvom. Francozi so razdelili svoje vojake ob njihovem prihodu takoj po raznih vaseh po hišah ter so te družine morale preskrbovati te vojaške francoske sekucije – straže mera z vso hrano. Ti vojaki bili so silno nasilni – kradli so prav po francosko – vse, kar jim je prišlo pod roko, vse je bilo njihovo, delali so ljudem krivico, bili so sodruga, brez vesti, vere in brez Boga. Za cerkev, za molitev se niso zmenili, ako je družina zvečer molila, oni so sedeli okrog mize, jedli in pili, vpili in delali so si kratkočasje, samo da je bil njihov trebuh poln. Mer je bil Francozom vse, ta je moral preskrbeti vojake s hrano, dovažati jim vojaški material, dovažati in odvažati oziroma preskrbeti vojaške priprege, pobirati za vojake naturalijo, preskrbeti vojakom denar in pobirati za vlado in vojake davke, imenovane franke. Ceste so bile po vojaško razdeljene v razne Cantone in meru se je predpisalo, od katerega do katerega kantona mora vojake in njihovo prtljago spravljati. Ta mer je moral skrbeti Francozom tudi za novačenje. Izdajal je ukaze – družinam, da morajo njihovi sinovi priti na vojaške nabore in gorje meru in družini, ako se njihovi sinovi niso odzvali ter poslali svojih sinov na nabore. Takoj so poslali v njihovo hišo sekution po 10–20 vojakov, katere je moral gospodar preskrbovati. Mer imel je tudi skrbeti, da so imeli francoski vojaki zadosti mesa in pijače. V Žireh je bil takrat mer Jurij Naglič. Moral je iti sam s francoskimi vojaki, da je kupil živino za klanje. Prišla je ta sekution h kmetu, zbrali so klavno živino in jo cenili in kmet, rad ali nerad, moral je dati vola iz hleva; odgnali so živino z ukazom, naj kmet pride k meru po denar. Kmet Erjavec na Vodicach v Mrzlem Vrhju se ustavi tej sili – in noče dati sekucionu z merom vola iz hleva. Erjavca so pretepli z volovskimi žilami in živinče sami vzeli in odpeljali brez vprašanja. Ta sekution se je obnašal silno nasilno do ljudi. Ako mu kmet ni dal, kar je zahteval, vzeli so mu s silo in za plačilo so mu zažgali njegovo pohištvo – hišo

⁴ Janez Jelenec, *Ledinska kronika*, Ledine, 2009, str. 241–242.

in hlev. Prišla je med narod prislovica: Tak si kot seccation!⁵

Trditi, da bi Jurij Naglič kot mer, ki so ga na to mesto postavili Francozi, dal pobiti francoske vojake, in to kar v svoji hiši, ni samo neresnica, je tudi neumnost. Sam sem že predavnimi leti slišal »pripoved«, da so se francoski vojaki s kaso ustavili v njegovi hiši zato, ker jih je bil po funkciji dolžan oskrbeti s hrano, prenočiščem in drugimi rečmi. Pri tem naj bi Nagličev hlapec videl, kaj vozijo, o tem naj bi obvestil svoje pajdaše, ti pa naj bi vojake s kaso napadli iz zasede na poti iz Žirov v Idrijo, jih pobili in oropali. To je samo drugačna različica zgodbe, ki jo je zapisal Jelenec. Denimo, da ni izključeno, da bi bil v to zaroto vpleten tudi mer in za to dobil svoj delež plena. S tem denarjem pa naj bi izplačeval bogate dote svojim otrokom. Po mojem je bolj verjetno, da je bil bogat zaradi svoje posesti in dela. Podobno meni tudi župnik Jelenec, ko nenadno bogastvo prevoznikov pripiše njihovemu prevozništvu, ki so ga dobro plačevali ravno Francozi. In ne pobijanju in ropanju Francozov, od katerih naročil so živeli.

»Po nekaj letih je stari Naglič razdelil svojo kmetijo med štiri otroke in vsakemu postavil novo hišo.« V Nagličevino sta že pred tem poleg matične domačije sodila tudi mlin in kovačija na Ušnem koncu. Veliko novo hišo si je postavil Jurijev vnuk Tomaž Naglič (1832–1887), danes se imenuje pri Tinetu, v delu te hiše živi umetnik Tomaž Kržišnik, po ženski liniji potomec Tomaža Nagliča, ustanovitelja domačije, ki je to hišo zgradil leta 1871 – torej 58 let po odhodu Francozov iz naših krajev (1813). O tem pričata letnica 1871 in inicialki TN v sklepniku portala. Jurijev vnuk in Tomažev brat je bil moj praded Mihael Naglič (1841–1879). Ta je dobil od Nagličevine toliko dote, da sta z ženo skupaj z njeno doto kupila Selakovo kmetijo v Jarčji Dolini. Nagličeva je bila tudi hiša, ki se ji danes reče Pri Peku, zgrajena pa naj bi bila po letu 1825. Leta 1869 je bila lastnica Mina Naglič ...

⁵ Janez Jelenec, *Ledinska kronika*, Ledine, 2009, str. 237.

Skratka: Nagliči so bili že pred francosko okupacijo, v začetku 19. stoletja stara in premožna rodbina. In ena najbolj stalnih na svojem gruntu. Zgodovinar Pavle Blaznik je ugotovil,⁶ da so se grunti v Poljanski dolini skozi stoletja ohranjali kot neka stalnica, pogosto pa so se menjali gospodarji in njihovi priimki. Samo deset je v vsej dolini takih, kjer se je priimek obdržal od 1500 do 1825, med njimi je Nagličev grunt v Žireh. Na njem se je ta priimek obdržal vse do 5. 10. 1943, ko je gospodar Franc Naglič, oče sedanje lastnice Marije Košir, pri prehodu nemško-italijanske meje po nesreči naletel na mino in bil tako hudo ranjen, da je izkrvavel med prevozom v bolnišnico. Pri hiši sicer ostaja Nagličev rod, a priimek se je odtlej že dvakrat spremenil (Dolenc, Košir).

O Nagličih se je torej v ustnem izročilu marsikaj »izročilo«. Med drugim reklo: »Nagliči so hudíci!« Zakaj, ne vem. Vem pa, da so bili to mogočni ljudje in da so znali biti s svojimi posli in drugimi tudi grobi in gospodovalni. Kadar se je šlo kosit in grabit v Žirk in pod Breznico, je šel Nagličev hlapec na Žirk in je zatrobil v rog, kar je bil znak, da morajo vsi, ki so bili k temu zavezani, na delo v Nagličeve senožeti. V hišnem izročilu Nagličevih se je ohranila pripoved, kako naj bi ena od Nagličk (Jera Eržen, 1862–1913, poročena Naglič, po domače Jera Pekova?, žena mogočnega Gregorja Nagliča), ko se je ulival eden od žirovskih zvonov, sama prinesla cel pehar cekinov in jih stresla v raztopljeno kovino, ki so jo potem ulili v kalup. Hotela se je na lastne oči prepričati, da bodo šli cekini, ki so bili še iz njene dote, res v zvon. Cekini so torej pri hiši bili. A po mojem ne francoski, naropani, nabrali so se skozi stoletja od dela in dot, ne od ropa.

⁶ Pavle Blaznik, *Kolonizacija Poljanske doline*, 1938; ponatis v Žirovskem občasniku, št. 14, 1988, str. 126. Glej tudi: Isti, Reambulacija v luči katastrske občine Žiri, *Loški razgledi*, letnik 28, 1981, str. 198, kjer Blaznik zapiše: »Da pridemo do jasnejše slike, sem podrobno analiziral reambulančni postopek pri kmetiji hišna številka 22 v Žireh. Kmetijo sem izbral zaradi izredne kontinuitete v posestnem stanju, saj je bil ta grunt skozi dolga stoletja vse od 1501 dalje v rokah rodbine Naglič.«

Farovška kuharica, stari župnik in mladi kaplan

V nadaljevanju bom skušal razložiti še eno zgodbo. Preberemo jo v monumentalni knjigi nekdanjega žirovskega župnika Ivana Pečnika. Dogaja se v starem žirovskem župnišču, ki je stalo ob današnji Starožirovski cesti, na tistem mestu, kjer je zdaj parkirišče gostilne Lenger. Glavni junaki so farovška kuharica, kaplan in župnik. Pa ne gre za zaplet, ki ga opeva tista znana zbadljiva popevka, ampak za precej bolj zapleteno razmerje. Gospodinji, ki je stara in tečna, se zameri mladi kaplan, ki se po njenem okusu ne pokorava dovolj tradicionalni farovski etiketi tistega časa. »Ženska radovednost, ta obči dar nežnega spola,/ je jela razjedati suhljato gospodinjo, ki pri ljudeh ni bila nič kaj priljubljena. Ukazovalna in sitna je bila. Hlapec in dekla je že zato nista marala, ker da ima pri hiši večjo oblast kot gospod. Kaplanu je bila pa prav kot trn v peti. Histerični sušnik ji je navadno rekel. Pogosto sta si prišla navzkriž, ko mu je razlagala, kako so prejšnji kaplani pobožneje maševali, bolj glasno pridigali, bolj glasno peli. Najbolj pa je zamerila, ker je gospod kaplan včasih stopil v gostilno k Petronu, kamor župnik zaradi znanega dogodka ni več zahajal. Tudi si je nabavil fotoaparatus, novost za žirovsko mladino, ki je bila za to vsa navdušena. Slikal je včasih med drugim kak vsakdanji prizor, tudi dekleta. To je bilo zanjo pohujšanje. ,Da jih le sram ni!‘ Kaplan pa, navihanec, je nekoč slikal tudi njo, ne da bi zato vedela, ko je na vrtu visoko spodrecana obešala perilo. To je bil ogenj v strehi! Napovedala mu je boj na življenje in smrt. Zagrozila mu je, da bo šla zaradi tega naravnost na škofijo. Ko pa je kaplan razkazoval slike pri kosilu svojemu šefu, se mu je ta prav od srca široko smejal ... ,Pustite, pustite, zmaja ne boste ukrotili. To bi bil boj brez upa zmage.‘⁷

Ko Jera vidi, da stari župnik ne potegne z njo v njeni kampanji proti mlademu kaplanu, jo to

še bolj razjezi. Sklene, da bo napisala protestno pismo, in to ne komurkoli, ampak na najvišjo instanco – prevzvišenemu škofu v Ljubljani. »Tiste dni je v Jeri vse kipelo. Ni bilo dovolj, da je v cerkvi še bolj glasno molila in pela pri ljudskem petju s svojim starikavim glasom. Morala se je nad nekom znesti, in to temeljito. A vedela je, da ima le nasproti kaplanu dovolj močno orožje. Župniku ni mogoče do živega, se tudi ne zmeni za njeno kokodajsanje, kot je imenoval njeno razburljivo govorjenje. Hlapec in dekla sta se ji tudi najraje posmehovala. Od hiše spraviti si ju pa tudi ni upala, ker jih je itak slišala, da se zaradi nje hlapci in dekle prepogosto menjajo. Preostane torej gospod kaplan. Njemu jo zagodem, si je mislila. Zvečer se je pripravila k pisanju. Ni bila kaj prida vajena. Prepisovala je le kake kuharske recepte. Tiskane besede, o, teh je bila vajena, saj je poleg debelih mašnih knjig prebiralala tudi nabožne časopise, tu in tam celo dnevni časopis, da je lahko prijateljicam postregla z novicami. Enkrat, dvakrat na leto je vzela v roke pero, da je voščila praznike in god svojim domačim. Sedaj pa naj piše samemu gospodu škofu! In to o tako zelo važni stvari.«⁸

Jerino pismo škofu naj bi se glasilo takole: »Gospod škof! Strašne reči se godijo v fari. Naš g. kaplan so se nam čisto izpridili. Za pridige se ne potrudijo. Odmašujejo največkrat v dvajsetih minutah, redko do petindvajset minut. Opravilo zamudijo celo ob delavnikih za četrto ure. Jih težko čakajo ljudje, ki se odtrgajo od dela, da gredo k maši. Za spovednico jih je treba iti klicat. Če čakamo le ženske, sploh ne gredo v spovednico. Seveda, ko pa moški posedajo v gostilni tudi do desetih, enajstih zvečer. Zgodilo se je še celo, da so prišli zvečer domov okajeni. Vsaj zdelo se je tako, ker so se gredoč po stopnicah proti svojim vratom oprijemali za ograjo, ko se drugače ne! Zelo po tihem pridejo navadno domov, jih je še nekoliko sram, hvala Bogu, a budna oko in uho sta jih videla in slišala. Grozno, grozno. To je pohujšanje za vso faro. Vse se zgraža. Prevzvišeni gospod škof! Tu morate vsekakor nekaj ukreniti. To pa še posebno, ker se šušljajo po fari še druge reči, ki da se

⁷ Ivan Pečnik, *Vedno sem rad zidal*, Ljubljana, 2014, str. 35–36.

⁸ Ivan Pečnik, prav tam, str. 37–38.

pletejo med g. kaplanom in ženo gostilničarja. Zakaj bi sicer tolikokrat hodil v gostilno? To vam sporoča vam neznana in neimenovana, za dušni blagor nadvse vneta oseba iz Žirov. N. N.« Ko je pismo napisano, ji nekoliko odleže. »Skrbno je zaključila pismo, še enkrat, dvakrat prebrala, kimala, že so ji hotele solze stopiti v oči od ganjenosti, češ, kako bodo škof srčno hvaležni za toliko njeno skrb v blagor faranov, pa jo je zopet prevzelo drugo čustvo. Spomnila se je na kaplana. ‚Ti bom že zagodla! Boš že imel povrnjeno za zbadljivko, da sem sušnik! Ko boš letel iz fare ...‘ Skrila je pismo v mašno knjižico, da ne pozabi nanj zjutraj in ga skrivaj odda na pošto.«⁹

Kaj sledi? »Odgovor na Jerino pismo je prav kmalu prišel. Ne seveda na njen naslov, saj ga ni priložila, pač pa na župnika. Na škofiji so v tistih časih na taka in podobna pisma kar precej dali. Župnik je pismo odprl in bral, kako naj posvari kaplana, o katerem prihajajo pisma na škofijo. Bil je nejevoljen. Da se jim le zdi vredno. Če bi jaz odgovarjal na taka in podobna pisma, bi imel samo s to korespondenco dovolj posla. Če ima kdo kako pritožbo zoper kaplana, naj se obrne naravnost name. Čemu pošiljati pisma v Ljubljano? Sicer pa ni vse skupaj vredno enega pisma in kaj šele kakega karanja ali svarjenja. Najbolje, da sem tiho, de le besedo zinem, se bo razvedelo in dobil bom takoj kopo pisem ali sam ali pa poslanih potom škofije. Najbolje – nič! Vrgel je pismo v predal in molčal. In spomnil se je: Svoj čas, pred davnimi leti, je dobil anonimno pismo. Grozno ga je razjezilo. Bilo je povsem krivično. V svetem ognju je hitel v nedeljo na prižnico, pismo dobesedno prebral, stavek za stavkom analiziral in zavračal krivična natolcevanja. Bil je prepričan, da je najbolje napravil. Med tednom je spoznal, kako se je zmotil. Dobil je novih pet pisem, ko sicer do tedaj ni nobenega. Ni jih več nesel nikamor, ampak kot grob molčal. Pisarjenja so prenehala in enkrat za vselej je to nelepo navado v fari zatrl. Jera je čakala bodisi enega ali drugega. Da bodo spregovorili o pismu kako besedo, bodisi na prižnici ali za mizo, gospod župnik

ali gospod kaplan. A od nobene strani ni bilo čuti ničesar. Ali na škofiji nič več ne skrbe za duše? Kakšen red pa je to? Pojezilo je Jero in še bolj ognjevito je razglašala med svojimi prijateljicami in pri drugih, ki so jo hoteli poslušati, kaplanove grehe. To je bil predmet, o katerem ljudje na splošno zelo radi slišijo. Ocvirki, ki služijo kot opravičilo za lastne slabosti. Da se te vrste ocvirkom še kaj doda, veliko bolj teknejo. Treba jih je začiniti, da postanejo okusni. Tako se je po zaslugi Jere, ko je zajemala iz prvega vira, krivda gospoda kaplana dobro utemeljila. Končno je bilo gospodu Vidmarju dovolj. Zbral je imena vseh onih, ki so o kaplanovi aferi vedeli povedati največ in iz najbolj prvega vira. Uradno jim je poslal pozive. Nekega jutra so se po maši zbrali vsi pozvani z Jero vred v pisarni. Okrog dolge mize so bili razvrščeni stoli. Radovedni so bili, zakaj gre pravzaprav. Je zopet kaj zaradi zidanja? Prišel je Vidmar, resno se je držal, in z njim tajnik z občine. Na sredo mize je župnik postavil križ, poleg njega dve sveči in ju prižgal. Potem je odprl knjigo in bral o krščanski prisegi pred Bogom in oblastjo. Prav resno je svaril pred krivičnim pričevanjem. Nato je pozval vse navzoče, naj dvignejo tri prste in prisežejo, da bodo govorili resnico in samo resnico, to, kar je vsak sam videl in resnično ve. Na listu napisano je bral dalje o nalogu iz škofije glede gospoda kaplana, navedel, kaj vse se v fari o tem govori. Zvedeti se mora čista resnica. Pozval je zapisnikarja, ki je vse uradno zapisoval. Šlo je po vrsti. Prvi nič ne ve. Drugi nič ne ve. Vsi do zadnjega z Jero vred so bili vprašani, nihče ni vedel ničesar. ‚Čudno je to,‘ je pripomnil nazadnje stari Vidmar. ‚Še včeraj smo toliko slišali o kaplanovih grehih, danes ne ve nobeden ničesar.‘ S tem je bilo zaslišanje končano, da pa bi se presenečenje malo poleglo, je dal postaviti na mizo nekaj litrov vina in trknili so na zdravje gospoda kaplana. Jera seveda ni imela časa, ker je morala v kuhinjo. Nekam hitro so se potem poslovili in odhajali. ‚Preklemansko nas je sparil,‘ je še dejal eden možakarjev, ki je tudi nasedel svojemu sosedu. ‚O tej stvari bo pa res najbolje molčati, da se nam ne bodo smejali.‘ Duhovnika čast je bila

⁹ Ivan Pečnik, prav tam, str. 38.

oprana, a kaplan se je čutil kljub temu prizadetega. Kmalu je zapustil Žiri, odpovedal se je tudi škofiji in odpotoval čez lužo v Ameriko. V Žiri pa je prišel drugi kaplan.«¹⁰

Prav lepo se berejo gornji odstavki, mar ne?! Župnik Ivan Pečnik je zgodbo zaslužnega župnika Josipa Vidmarja, ki je Žirovcem zgradil novo cerkev, v tem primeru napisal kot povest. Župnik Vidmar je bil resnična oseba, za kuharico ne vemo, če je upodobljena po eni od dejanskih farovških gospodinj, resnična oseba pa je bil tudi ta kaplan. Toda: njegova dejanska zgodba je povsem drugačna. Napisal sem jo za svojo knjigo *Kratke žirovske*, vendar v zvezku, ki je že izšel, še ni bila objavljena. Njen delovni naslov je *Nespodobni kaplan*, gre pa, kakor sledi v naslednjih petih odstavkih.

V žirovski župnijski kroniki je na začetku tudi seznam vseh tukajšnjih duhovnikov, župnikov in kaplanov. V njem je imenovan tudi Jožef Lavrič, prvi kaplan od avgusta 1901 do decembra 1905, »ko je vsled nemoralnega življenja odšel v Ameriko, dobro vedoč, da je nemogoč v ljubljanski škofiji«. Ob takšni oznaki postane človek radoveden, v čem je bila ta njegova nemoralnost. Iz kronike tega ne izve, v ustnem izročilu se je ohranil le podatek, da je bil prav ta kaplan pevovodja žirovskega pevskega zbora. Pri teh skromnih podatkih lahko obstanemo. Če pa iščemo še naprej, najdemo pisno pritožbo, ki so jo 25. septembra 1905 zoper njega na »Veleoslavni knezoškofijski ordinarijat!« v Ljubljani naslovili »Ponižno vdani farmani«. Podpisanih je osem, kot prvi Franc Lenger.

Iz te pritožbe izvemo najprej, da kaplan ni bil nagnjen le k petju, temveč tudi k pitju. »Sme že znano biti, da je tukajšni kaplan Josip Lavrič k pijanosti nagnjen. Pijančevanje naraša pri njem zmiraj zmiraj hujše, ter presega vse meje. Pije tudi po polnoči. Dvakrat do trikrat v tednu pride ali ga kedo pripelje še le ob drugi ali tretji uri zjutraj pijanega domu ...« Sledi popis, iz katerega izvemo, kolikokrat se ga je napil tako, da je zaradi tega zamudil mašo v Žireh, še večkrat pa »pri podružnici na Versniku«. In kar je bilo najhujše: »Najrajši pa je v družbi

mladenčev, katere tudi k sebi v župnišče vabi in obisk dobiva. Augusta mesca je bil z dvema mladenči kakih 8 dne z fare odsoten. Zaradi tega vedenja imajo ljudje slabe pomisleke in šale.«

Pritožbo je 19. oktobra proučil sam Anton Bonaventura (knezoškof Jeglič) in jo odstopil »Prečastitemu gospodu Mihaelu Arko«, dekanu v Idriji, v čigar dekanijo je takrat sodila žirovska župnija. Na žirovsko pisanje je pripisal: »Iz Žirov je prišel tale list. Ker so tožitelji podpisani, ga ne morem zavreči.« V nadaljevanju naroča dekanu, naj gre »v Žire« in zasliši obe stranki. Tako se je tudi zgodilo. Ohranjen je zapisnik zaslišanja, ki je bilo 23. oktobra 1905 v Žireh, spisal ga je Fr. Oswald, katehet v Idriji. Glede »družbe mladeničev« lahko iz njega izvemo, kar sledi. »Prideta Janez in Jože Kavčič. Janez izjavi, da je od tovarišev slišal toliko, da lahko imenuje kapelana nesramnež. Jože izpove, da ga je pijan vabil v hišo ter mu ponujal žganja. Predno sta šla v sobo, je rekel, naj stopa tiho, da bodo mislili, da je samo eden. Janez Kavčič izpove še, da bil ponoči na prigovarjanje kapelana Lavriča ob 11. uri ali polnoči v župnišču: 1) na vrsti vino, žganje; 2) potem hotel greh ž njim delati, pa ni pustil. Jože Kavčič: Dvakrat ali trikrat bil pri njem. Sezul se najprej, da ne bo ta stara ‚jerhovna‘ /župnik Josip Vidmar/ slišal. Dvakrat se izul. Gori prišlo na vrsto žganje. Kavčič hotel na zofi ležati, potem ga primoral, da šel v posteljo ž njim. Potem izpraševal razno, potipal i.t.d. / Janez Gantar izpove: Midva večkrat prišla zvečer od Petrona. Najprej me napojil ter počenjal z menoj razno potem. Enkrat tudi ž njim spal na postelji. Zjutraj ob 5. šel odpret farovž, ko bila še nekoliko tema. / Lavrič: prizna, ali v pijanosti hotel kaj delati, se ne spominja. Slabega namena ni imel. / Janez Kavčič pravi, da bil trezen ko se branil. / Gantar izpove tudi, da se v Ljubljano skupaj vozila z istim delanjem.«¹¹

Najbolj nas seveda zanima, kaj pomenijo nekoliko dvoumne besedne zveze: »greh ž njim

¹⁰ Ivan Pečnik, prav tam, str. 41–42.

¹¹ Citirane dokumente (pritožba iz Žirov, škofovo pismo dekanu v Idrijo in zapisnik zaslišanja v Žireh) hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani, v fondu, kjer so zbrane korespondence župnij s škofijo in škofije z župnijami. V tem primeru: Škofijski arhiv, fond župnije, fascikel Žiri 1856–1910.

delati«, »šel v posteljo ž njim«, »počenjati razno«, »isto delanje« in kar je še takega. Očitno gre za prvi primer razkrite homoseksualnosti med moškimi v Žireh. Kaj takega pa je moralo biti pred sto leti zelo huda reč. Kaplan je že naslednji mesec odšel, za njim naj bi izginila vsaka sled. Danes to ne bi bil tak greh. Kaplanu v prid lahko naposled navedemo vsaj še eno olajševalno okoliščino. Vprašanje je namreč, zakaj so ga tožili šele v petem letu njegovega bivanja in delovanja v Žireh in ne že prej? Iz navedenega pisanja in kaplanove izpovedi na zaslišanju je očitno, da zato, ker je v znamenitem sporu o tem, kje naj stoji nova farna cerkev, prestopil z žirovske »klerikalne« na dobračevsko »liberalno« stran! Njegova večletna pijančevanja in »druženja z mladenčiči« – kar je po današnjih nazorih večine ljudi v t. i. svobodnem svetu čisto zasebna zadeva – bi starožirovski veljaki še prenesli. Tega, da jih je »izdal« v njihovih gospodarskih, političnih in prestižnih prizadevanjih, pa niso prenesli. In to ga je odneslo.

Duhovnik Josip Lavrič, ki morda sploh ni bil slab človek, se je rodil v Blagovici, 19. marca 1872, »poduhovničil« se je v tretjem letu bogoslovja, 22. julija 1897. Ko je moral iz Žirov, mu je bilo 33 let. Kakšen je bil, lahko vidimo na fotografiji iz leta 1904, objavljeni v Žirovskem občasniku (št. 29, stran 117). Vprašanje, kaj se je z njim dogajalo pozneje, ostaja.

Gornjih pet odstavkov sem napisal, še preden sem bral Pečnikovo knjigo. Že v začetku osemdesetih let sem večkrat obiskal Nadškofijski arhiv v Ljubljani, ko je bil ta še v pritličju škofije in ga je vodil dr. France Dolinar. Ko sem se pozanimal, kaj poleg matičnih knjig še imajo o Žireh, me je opozoril na korespondenco župnij s škofijo, ki je vsa ohranjena v posebnih arhivskih škatlah in mapah. Mene je zanimala štorija zapletov pred zidavo nove župnijske cerkve, in ko sem prebiral hude dopise, ki so jih pošiljali iz Žirov z ene in druge strani, »klerikalne« in »liberalne«, sem po naključju naletel še na zadevo kaplana Lavriča. Na kratko je omenjena tudi v škofovem dnevniku. Iz njega je razvidno, da je hotel Lavrič že pred prihodom v Žiri v Ameriko. Julija 1901, ko je bil kaplan v župniji

Sveti Gregor v ribniški dekaniji, škof zapiše: »... kaplan Jožef Lavrič je vnet, srednje dober katehet (preveč govori, da otroke zmeša, in pri zgledih se včasih zaleti, pa kaj nerodne pove), rad gospodari, silno je razdražljiv in občutljiv, hoče v Ameriko, a ne morem koj dovoliti, ker se bojim, da mu bo žal.«¹² Pod datumom 27. novembra 1905 pa piše: »Kaplan Jožef Lavrič, zasledovan od sodnije, je pobegnil menda v Ameriko. Pomanjkanje duhovnov je silno!«¹³

Na kaplanovo zgodbo sem se spomnil, ko sem bral Pečnikovo knjigo. Najbolj zanimivo je to, kako je Pečnik priredil in olepšal kaplanovo dejansko zgodbo, ki je bila za tiste čase prehuda, za kaplana pa osebno tragična. Danes, 110 let pozneje, mu zaradi njegove homoseksualnosti najbrž ne bi bilo treba v Ameriko, grajali bi ga kvečjemu zaradi pitja. Časi in nravi se pač spreminjajo. Ko so papeža Franciška pred leti med tiskovno konferenco v letalu novinarji vprašali o gejih in teh rečeh, je odgovoril: Kdo pa sem jaz, da bi jih sodil! »Se una persona è gay e cerca il Signore e ha buona volontà, chi sono io per giudicarla?«¹⁴ Danes bi bilo najhuje, če bi kaplan zapeljeval otroke in tako zapadel v pedofilijo. On je zapeljeval odrasle fante. Sicer pa to, kot rečeno, tako ali tako ni bil edini in glavni razlog za njegov beg v Ameriko.

Župnik Pečnik je gotovo poznal Lavričevo dejansko zgodbo. Zakaj jo je torej priredil in olepšal? To bi vedel le on sam. S pesnikom Francem Kopačem sva ga svoj čas obiskala v domu za ostarele duhovnike na Lepem potu v Ljubljani. Takrat je bil že star in bolan mož, o teh rečeh ga seveda nisem spraševal. Kakor koli že, prav je, da ljudje, ki so ali še bodo brali njegovo povest *Metamorfoze*, poznajo poleg leposlovne upodobitve tudi bolj dejansko podobo. Kako je vse to v svojem času doživljal Lavrič sam, pa tako ali tako ne bomo nikoli izvedeli. Njegova zgodba je v božjih rokah, zdaj še bolj kot tedaj.

¹² *Jegličev dnevnik*, Mohorjeva, Celje-Ljubljana, 2015, str. 116.

¹³ prav tam, str. 331.

¹⁴ Na spletni strani: http://www.sanfrancescopatronoditalia.it/25202_Il_Papa_Chi_sono_io_per_giudicare_un_gay_.php#.V-4O8_CLS7Q

Ločitev duhov po žirovsko

Ločitev duhov med Slovenci se je zgodila v zadnjem desetletju 19. in v prvem desetletju 20. stoletja. V Žireh je dobila prav posebno podobo, saj se je ujela z graditvijo nove župnijske cerkve v letih 1906–1910, pred katero so se duhovi ločili na starožirovske klerikalne in dobračevske liberalne. Istočasno je izbruhnulo nasprotje med sokoli in orli ob graditvi prvega sokolskega doma na slovenskem podeželju v letu 1908. In še ob raznih drugih priložnostih, kakršen je bil prvi civilni pogreb na žirovskem pokopališču Dobračeva. Opisal sem ga v knjigi *Kratke žirovske in ga strnjeno navajam v naslednjem odstavku.*

Prvi civilni pogreb. / Eden od »prelomnih« dogodkov, ki so nadvse zgovorno odražali spremembe v duhovih in na žirovski politični sceni, je bil prvi pogreb brez duhovnika. Zgodil se je 5. januarja 1910, ravno na tretji sveti večer. V ljudskem spominu je živel še več desetletij, sto let pozneje ga je mogoče »rekonstruirati« po poročilih v takratnem časopisju. Diametralno nasprotni razlage, ki spremljajo dejstva, so naravnost paradigmatične, pravzor vseh podobnih zgodb, ki jih je polno minulo stoletje. Dejstvo je bilo tole: »Za mizo je umrl v nedeljo zjutraj 2. januarja S. K. V veselem razpoloženju je šel s prijatelji v gostilno in se razgovarjal. Naenkrat je pričel kimati; naslonil se je na mizo. Navzoči so ga pustili v miru, misleč, da spi. Ko so ga po preteku nekaj ur skušali zbuditi, so spoznali, da je mrtev.« Tako poroča časopis *Slovenski dom* z dne 15. januarja 1910. / Sledile so različne razlage. V katoliškem Domoljubu so širom po Sloveniji že 12. januarja prebrali: »Pri nas je vse mogoče. Pa reci kdo, da v Žireh nismo ,napredni‘. Imeli smo civilni pogreb. Simon Kavčič, po domače Trohov Simon, umrl je v gostilni, sedeč za mizo. Bil je v življenju vnet ,svobodomislec‘. Še par ur pred smrtjo je grdo govoril zoper Boga, cerkev in duhovnike. V svojem življenju je večkrat pravil: ,Kadar bom umrl, hočem imeti pogreb z godbo, če duhovnik gre zraven ali ne.‘ K maši in k spovedi ni hodil; zato /se/ mu je odrekel cerkven pokop. Na mrtvaškem odru je

prvi dan ležal z doli položenimi rokami; drugi dan so mu dali v roko – križ. Čemu neki? No, pa saj so svobodomislci svobodni tudi v nedoslednosti ...« / V liberalnem Slovenskem domu pa najdemo 15. januarja na ta dogodek čisto drugačen pogled. »Lep pogrebni sprevod brez duhovnika smo imeli prošli teden v Žireh. Umrl je godec in zidar Simon Kavčič. Pokojnik je bil mož samostojnega prepričanja, svobodomislec in jako priljubljen človek. Kaplan Perko je precej odpovedal vdeležitev pri pogrebu in prepovedal pokojniku zvoniti. Njegova vdova, ki je bila z možem istega mišljenja, je rekla, da je to prav nič ne žali, ker je to pokojnik izrecno želel, da naj se pokoplje brez duhovnika. Napredni in samostojni žirovski občani, ki so položaj spoznali, so se udeležili pogreba polnoštevilno. Pred krsto je igrala domača godba, ki jo vodi vrli g. Spreitzer, za njo so se pomikali skoro vsi boljši in razumnejši občani, tako da je bil ta sprevod najsijajnejša demonstracija za napredno misel, pa proti klerikalnemu terorizmu. Klerikalci in Marijine device so radovedno leteli z vseh strani skupaj in šepetali o brezverstvu. Vdovi pokojnikovi izrekamo sožalje in jej čestitamo, ker je tako pogumna in značajna, kakršnih je na Slovenskem le malo. Po pogrebu so se čuli pogovori: jaz tudi nečem drugačnega pogreba; čemu mi bo še po smrti duhovnik. Tako lepega pogreba še ni bilo v Žireh itd.« / V že citiranem Domoljubu je seveda razlaga istih dejstev spet popolnoma drugačna. O pogrebem sprevodu: »Za sprevodom je šla velika množica demokratov in svobodomislecev. Šli so pokriti, pogovarjali so se med potjo in svetili s svečami. Kakšen pomen so neki imele sveče v njihovih rokah? Morda: ,Večna luč naj mu sveti?!‘ Uboga nedoslednost! Ljudje, ki so celo komedijo od strani gledali, niso vedeli, ali bi se zgražali ali smejali.« O »pridigi«: »Pred mrtvašnico je ,pridigoval‘ sodrug Valentin Poljanšek nekako takole: ,Ta je prvi, ki ga bomo pokopali brez kadila in kropila. Hvala vam ob obilni udeležbi. Mislim, da si marsikdo želi izmed vas takšnega pogreba. (Klic izmed občinstva: ,Če si ga ti želiš!‘) Drugič, kadar bo zopet tak pogreb, pridite mnogoštevilno.‘« O pogrebni molitvi: »Valentin Poljanšek je

pobožno molil štiri očenaše za drugimi. Ali je molil za njegovo dušo, ali za ‚izpreobrnjenje‘ klerikalcev, še ni dognano. Ko se je na koncu četrtega očenaša Val. Poljanšek pobožno prekrižal, je bila demokraška komedija končana.« O prepovedi zvonjenja: »Potom županstva so hoteli prisiliti cerkveno oblast, da bi mu bila dala zvoniti. Tega seveda niso dosegli, ker na Francoskem še nismo ... Zagrebli so ga tačas, ko je (sv. Treh kraljev večer) zvonilo k rožnim vencem in tako so ga pokopali vendarle med ‚zvonjenjem‘.« Glede godbe: »K pogrebu ga je spremila dacarjeva godba, ki je to pot po sodbi vseh ljudi zelo slabo igrala.« O ceni takega pogreba: »Godci bodo zahtevali 20 kron za godbo. Vi pa vpijete o farški bisagi. In vendar so ‚klerikalni‘ pogrebi cenejši kot civilni!« Končna ocena: »Dolgočasen je tak pogreb. Živinče mi pogine, ga zagrebem brez zvonila; človek bi moral biti nekaj več kakor govedo!«¹⁵

Gornjo štorijo sem torej navedel zato, ker je z vidika tega razmišljanja o poljudnosti zgodovine paradigmatična, je nekakšen pravzor. Zgrožena in nepopustljiva konservativna klerikalna večina je ta dogodek doživela čisto drugače kot provokativna liberalna »demokraška« manjšina. Ta paradigma se je v toku 20. stoletja izkazala še velikokrat, tudi v bolj tragičnih pojavnih oblikah. Konec oktobra 1943, denimo, ko so bile za eno stran Žiri »osvojenjene«, za drugo pa se je po odhodu Nemcev pravi komunistični teror šele začel in po njihovem trajal vse do prvih svobodnih volitev v letu 1990. Po vojni se je 23. oktober praznoval kot občinski in krajevni praznik. Ko so se v letu 1995 konstituirali organi nove občine (ponovno ustanovljene 1994), tega datuma niso hoteli prevzeti za občinski praznik. »Pomladna« večina v občinskem svetu ga je zavrnila, drugega datuma pa ni bila zmožna najti. Tako je bila občina vrsto let brez praznika, potem pa je bil sprejet kompromis: občina naj praznuje istega dne kot država – 25. junija – 23. oktober pa naj bo spominski dan. Tako se duhovi počasi pomirjajo. Najbolj duhovit pa se mi je zdel v tisti razpravi predlog ene od občank, naj se za občinski praznik razglasi dan, ko je iz žirovskega

jezera odtekla voda in tako omogočila, da je pozneje ne jezerskem dnu nastalo mesto Žiri. Še jezerske deklice bi ga bile vesele ... Daljni odmev zapletov ob prvem civilnem pogrebu pa sem doživel to poletje, ko je duhovnik ob sklepu pogrebne maše v dobračevski cerkvi ostro kritiziral tiste, ki so med obredom ostali zunaj, glasno klepetali in se smejali. Kar ni spoštljivo niti do obreda, še manj do pokojnega in žalujočih ... Taki smo.

O poljudnosti zgodovine

V družbenih zadevah ni tako kot v naravoslovnih. Naravoslovje podpira matematika, v njej pa je ena in ena zmeraj dva. V medčloveških odnosih pa je lahko tudi nič ali tri. Tako se lahko zgodi, da v ljudskem izročilu rapalska meja poteka po Račevi, da ruski konjeniki na belih konjih jezdijo po Žireh in celo po imenitnih baročnih stopnicah v Stari šoli že leta 1942 in da so prebivalci ene najstarejših žirovskih hiš kar na lepem prepoznani in razglašeni za tatove in morilce. Zgodovina kot znanost je bolj eksaktna, noben zgodovinar ne bi mogel potrditi zgornjih govoric, tudi če je v zasebnem življenju skrajni levičar ali desničar. Ker pač ne ustrezajo resničnim dejstvom, ta pa so preverljiva v zanesljivih pisnih in ustnih virih. Drugo je umetniška svoboda. Z dovoljenjem licentia poetica lahko župnik Pečnik v svoji povesti žirovskega kaplana, ki je bil po zanesljivih arhivskih virih homoseksualec in velik pijanec, olepša v zgolj nekoliko radoživega in občasno pijanega mladega duhovnika, ki se slej ko prej poboljša.

Marsikdo poreče: Ja, že mogoče, a pripovedi, kakršne so v zbirki Pripoved na nit časa, so se oziroma se dejansko še pripovedujejo prav take, kot so v tej knjigi zapisane. Res je, tudi to je dejstvo, a to še ne pomeni, da so resnične. So dejanske, niso pa resnične. Še huje je, če so vrh tega še neumne. V pripovedi Žirovsko jezero,¹⁶ sicer eni najlepših v tej knjigi, nastopajo tudi morski konjički in morske deklice. Pripoved ne

¹⁵ Miha Naglič, *Kratke žirovske*, str. 113–116.

¹⁶ *Pripoved na nit časa*, OŠ Žiri, 2016, str. 65.

bi nič izgubila, če bi urednik popravil morska bitja v jezerska. Tudi slovstvena folklor bi morala v zapisani obliki upoštevati vsaj zdravo kmečko pamet, če že znanosti ne.

Te reči so lahko tudi nevarne. Na ravni slovstvene folklore so nedolžne. Če jih v svoje okrilje vzame politika, pa se lahko zgodi tudi kaj hujšega, celo tragičnega. Ko je poznejši akademski slikar Franjo Kopač¹⁷ v svoji fantovski navihanosti ponoči z apnom pobelil dobračevsko/liberalno stran žirovskega mostu, žirovsko /klerikalno pa pustil črno in tako kot nadarjeni umetnik po svoje ilustriral takratno osrednje politično nasprotje v kraju, je bilo to predvsem duhovito. Ko so se med drugo svetovno vojno nasprotja, ki so bila v ozadju Kopačeve umetniške akcije, sprevrgla v oborožen spopad, so postala tragična. In takrat so tisti, ki so pripadali »rdeči« strani, po že končani vojni pobili še 106 Žirovcev, ki so bili v izrazoslovju politične folklore označeni z belo.

Hočem reči, da se moramo v družbenih rečeh vsaj takrat, kadar je mogoče, ravnati po

resnici, in se ne prepuščati poljudnosti govoric in politično motiviranih razlag. Pa naj gre za morske deklice, ki kopanja v sladki jezerski vodi najbrž ne bi preživele, ali za premagane nasprotnike, ki jih v zmagovalni evforiji pobiješ, ne da bi najprej ugotovil njihovo dejansko individualno krivdo. Mogoče kdo poreče, da pretiram, da sem pomešal jabolka in hruške, jaz pa mu odvrnem, da je to dvoje dostikrat dejansko in neločljivo zmešano. Če prej ne, pa v sadjevcu, ki lahko stopi v glavo. Sicer pa se moram slej ko prej ravnati po moji stroki in se zgledovati po Aristotelu, ki naj bi, ko so mu očitali, da se ne ravna po naukih velikega Platona, svojega učitelja, dejal: Amicus Plato, sed magis amica veritas. Platon mi je prijatelj, a še večja prijateljica mi je resnica. Po tej pa sta spoznana tako zgodovinsko dejstvo, da ni rapalska meja nikoli potekala po Račevi, kot etični in pravni imperativ, da se ne sme pobijati tistih, ki mislijo drugače.

Napisano septembra 2016.

¹⁷ Glej zgodbo Politično razdeljen most. V: Miha Naglič, *Kratke žirovske*, str. 112–113.

ZGODBI IN OCENA

Helena Maček

O kravi, ki ni marala petja

1.

»Jutri pridi na žolco, zvečer jo bova z Luco skuhala,« je Nejc zavpil v Tonačev hrbet, ko je že izginjal za vogalom.

A Tonač ga je še slišal in sladka mrščavica ga je spreletela: jutri jo bo spet videl, stregla mu bo.

Nejc in Tonač sta bila soseda, vsak na svoji strani hriba, vsak na svoji kmetiji, premajhni, da bi se dalo živeti od nje. Na očeh si domačiji nista bili, a slišalo se je čez vrh, kadar se je Nejčev pav prav nemarno drl ali kadar je Tonačev cucek besno bevskal na srako, ki se je nalašč guncala na najnižji veji domače češnje.

Stvar je bila taka: oba sta bila v najlepših letih, a Nejc je imel ženo in sina, Tonač je bil pa sam. Saj ne, da ne bi maral žensk. Kadar so ga zafrkavali, da »ni za ženske« in da je bolj »na ono stran«, je sicer nalašč čisto prijazno odgovarjal: »Zakaj pa ne, saj še papež nima nič proti.«

O, imel bi Tonač svojo žensko. Največkrat mu je manjkala v postelji. In včasih čez dan v kuhinji, na vrtu, in zlasti ob dolgih zimskih večerih. Tudi če bi kvačkala in molčala ob televiziji. Tudi če bi bila kopalnica polna nekakšne babje šare. Če bi zbolela, bi ji stregel. Če bi zbolel on, bi šla po zdravila. V soboto bi rekla: Nejca in Luco bova povabila na nedeljsko južino, na vrsti sva. Tako bi to izgledalo, če bi Tonač imel žensko.

A resnica je bila ta, da nekako ni prišel do nje. Dokler je hodil delat v kmetijsko zadrugo, mu je bila vseč ena v pisarni. Pripravljal se je že, da ji opiše to svoje duševno stanje, ko mu je pri podiranju drevja zmečkalo nogo in je šel invalidsko v penzijo. Invalidnina je bila zaradi nesreče pri delu čisto spodobna, a izbranka iz pisarne je dobila drugega. Ko mu je umrla še mama – očeta nikoli ni poznal – so bili njegovi stiki z ženskami omejeni na trgovke in kelnarco pri Katrniku.

Tako je postala središče njegovih čustvovanj Luca, Nejčeva žena. Pravzaprav ji je bilo ime Lucija. Drobna, nataktnjena na dolge noge, živih oči in zaručenih las. Vesela kot škorec. Nadvse rada je pela. Ljubezen do petja je pobrala pri babici, ki jo je pazila, ko so bili starši na delu. Pozimi in poleti je vsa vodenična sedela na klopi pri oknu, klekljala in pela. To so bile stare pesmi, ne kakšen cigu-migu, in Luca se jih je naučila vse do zadnje kitice.

Ko je Tonač prihajal na obiske, ga je sprejemala s pesmicami:

*Čez tri gore,
čez tri vode ...*

Ali pa:
*Tri urce hoda
sem sama doma ...*

To je bilo res, najpogosteje je bila doma sama, saj je Nejc vozil težkega prikoličarja na mednarodnih progah in ga tudi po štirinajst dni ni bilo domov. Zaslužek je bil dober. Luca je lahko ostala doma, celo za sina, študenta v Ljubljani, niso iskali štipendije.

Tonač je za vsak svoj obisk poiskal kakšen »uržah« – kar ni bilo tako enostavno in ga je stalo precej napora. Enkrat je prinesel prve češnje, drugič prve lisičke ali celo mlade koprive, ki jih je bila Luca še posebej vesela. Potem je obsedel. Bil je znan po svoji redkobesednosti. V družbi nikoli niso vedeli, ali jih sploh poslušajo, kajti le na vsake toliko časa je navrgel kakšno misel, ki navadno ni šla za noben klobuk.

Ko so se pogovarjali o skakalnici v Račevi, je izustil: »Žival ve, kdaj je sita, ljudje pa ne.«

Ali pri prepiru o regulaciji Sore: »Ni ista palica za vse riti.«

Luca je bila navajena njegove redkobesednosti in je sama poskrbela za vzdušje, zdaj z besedo, zdaj s pesmijo ali poskočnimi gibi.

Bila je namreč sila zadovoljna, da ima v tej samoti Tonača pri roki. In da gotovo misli nanjo, kadar ni pri roki. Saj ne, da bi ji bil všeč več kot toliko. Bil je nekam preveč oglat, preveč neroden, preveč skopih besed. To, da je s fentano nogo precej kruncal, je ni motilo. Godilo ji je, da jo gleda kot sveto Ano v lediniški cerkvi, in pihala je v ta ogenjček, tako kot znajo le ženske.

»Kako pa kaj ta nova krava?« je vprašala in se prav mično sklonila – z ritko proti Tonaču – da pobere nevidno smet.

Je že vedela, na kateri gumb mora pritisniti. Živali so bile Tonačeve velike prijateljice in njegova krava – kraljica med njimi. Imela je porihntano štalco – »madona, lepše kot naša spalnica,« se je norčeval Nejc. Dvakrat na dan ji je zamenjal vodo in poleti jo je vodil na pašo le tja, kjer je bila dovolj globoka senca. Praskal jo je med ušesi in ji pripeval kakšno pesmico, ki mu je zjutraj prva padla na pamet in jo je potem po malem brundal ves dan. Živela sta v velikem sožitju in za Tonača sploh ni bilo pomembno, koliko mleka še daje. Zanj ga je bilo dovolj, in preveč. Leta seveda naredijo svoje, stara Liska je prišla preč in v Jarčji Dolini je kupil novo.

»Ta nova Liska ne mara petja,« je žalostno povedal.

Luca se je narejeno zgrozila: »Krava da ne mara petja?! Gajžlo bo treba!«

»Ko sem ji zjutraj pri molži prvič zapel, je podivjala. Brnila je v vedrico in vame, da se je vse prekucnilo. Potem sem poskusil na paši. Saj je bilo še malo zgodaj za pašo, a tam pod lazom že dobro greje in sem jo hotel malo pocartat. Bila je zadovoljna in krotka. Ko sem jo vodil domov, sem probal malo zažingat. V trenutku se mi je iztrgala in zbežljala čez laz. Do teme sem jo iskal, komaj sem jo našel. Ne morem povedat, koliko sem se nasekiral.«

Takega govora Tonač že dolgo ni spravil iz sebe. Res ga je moralo tiščati v duši in odleglo mu je, ko je lahko potožil svoji oboževanki.

»Zaradi grdih reči, ki se nam zgodijo, ne smemo postati slabi,« je še navrgel ob slovesu eno od svojih globokoumnih izjav.

Večer je bil čmerikav, a iz nekakšnih čudnih razlogov se je vso pot domov smehljajal.

2.

Tonač se je zbudil v prelepo nedeljsko jutro. Prva misel: zvečer bo spet videl Luco. Tiči so peli, petelin tudi in pes se je prijazno smukal okrog nog. Kmalu po materini smrti je nehal hoditi k nedeljski maši, kajti primerilo se je parkrat, da se je po maši z bivšimi kolegi zapil pri Katrniku, žival je pa lačna in žejna čakala doma. Sramota!

Zato ob nedeljah raje ni šel v dolino in je nehote pri enih obveljal za naprednega in pri drugih za odpadnika.

Navadil se je, da Liske ni dražil s petjem, celo mrmranju se je vpričo nje odrekel. Pa ne kar tako. Težko šolo je dal čez. Najprej se je spomnil, kako so nekoč po radiu razlagali, da krave rade poslušajo Mozarta in dajo več mleka. Njemu ni šlo za mleko, ampak za sožitje pri hiši. Zaprl je kravo v štalo in v hiši poiskal na tranzistorju postajo s klasično glasbo. Odnesele je tranzistor k štali in ga previdno postavil na okence. Liska je popenila.

»Mogoče pa prenese žvižganje,« je pomislil. Ko je na ta zgornji njivi okopaval krompir, bolj proti koncu je že bil in krava se je pasla ob ozari čisto zgoraj, je zažvižgal tisto o Sloveniji in njenih lepotah.

Uganili ste: Liski se je utrgalo in je zbežljala nagliho proti Ledinici.

Vaja dela mojstra in sčasoma se je v Tonaču razvil pogojni refleks. Naj si je še tako veselo pripeval, ko se je vračal od Luce – ob pogledu na domačo štalo je umolknil kot grob. Še huje. Lepega dne se mu je zgodilo, da je iz avta zagledal krave, ki so se pasle ob cesti – in jadrno je ugasnil radio. Potem se je smejal samemu sebi.

Vrnimo se k nedeljskemu srečanju in k žolci. S prvim mrakom je bil Tonač že pri sosedu. Prav čedno se je ogvantal in imel je čisto novo srajco, na drobno karirasto. Vroč dan je bil, pod večer je pritisnila sopara in imel je kar nekaj zgornjih gumbov pri srajci odpetih, da se je videlo venkaj pravo travišče gostih, temnih, prepotenih dlak. Luca pa: kot da bi jo kdo s kolom po glavi. Naenkrat v Tonaču ni več videla šlevastega oboževalca, ki ga je vrtela, kot jo je bila volja, ampak pravega dedca, ki je vonjal po moškem in ki bi jo v hipu lahko zgrabil s svojimi mišičastimi rokami in jo položil – kamorkoli že. Ni za verjet, kaj lahko naredi šop prepotenih dlak! Hvalabogu, da je domov priklovrtil okajeni Nejc in tako preprečil, da se Lucin ogenj ni razplamtel v kres.

Luca je bila navajena, da je Nejc prihajal z jagrskih sestankov malo zadet, a ker je bil dobrovoljen in je vse obračal na smeh, mu tega ni očitala. Posedli so za mizo in hišni gospodar ni začutil, da se nahaja v območju visoke napetosti. Iskre so preskakovale od Luce k Tonaču in roke so se ženski tresle, ko je nalagala tanko narezano rdečo čebulo na žolco. Ni opazil, da je dobil Tonač največji kos žolce in da je bila bolj polita z bučnim oljem. Pa saj tega tudi Tonač ni opazil. Nejc je zadovoljno marnjal o jagrskih problemih in o kolegu, ki da mora plačevati davke v tri občine hkrati: žirovsko, gorenjevaško in idrijsko.

»Banda!« je ozmerjal neznane povzročitelje te sitnosti in poslušalca sta mu odsotno prikimala.

»Veliko pogrebcev še ne pomeni veliko žalostnih,« je še izjavil Tonač ob slovesu in odšantal v temo.

*Tam za goro zvezda sveti,
oj, kak jasno se blešči ...*

je zapela Luca za njim.

3.

Za nedeljo pride ponedeljek, kajneda, in razvneta Luca se je odločila, da gre v akcijo. Nejc je navsezgodaj odšel na pot, ves teden ga ne bo domov. Skuhala si je kavo, vrgla kuram in pavu pičo, zalila rože in posijalo je sonce. Dolgo je brskala po omari in izbrala kratko nabrano krilce in belo bluzo z velikim dekoltejem. Če se je dovolj sklonila, se je videlo ohoho daleč. Nadišavila se je s parfumom, ki ga je prinesel Nejc za novo leto z vožnje po Nizozemski, in bilo ga je odločno preveč, kajti mačka jo je besno pobrisala na dvorišče. Še frizura, čevlji, košarica – in je šla na teren. Odločno je stopicala proti Tonačevi senožeti, saj je vedela, da v vročih dneh vodi

Lisko le tja na pašo, kjer je senca. Kar gnalo jo je, nič ni mislila, kaj bo iz tega, kako daleč se bo spustila. Že je prehodila domači travnik, že se je spustila mimo treh starih macesnov, ko ju je ugledala. Tonač je nekam poklapano krevsal spredaj in Liska je ubogljivo klamala za njim.

Luca je zavriskala, da se je jata vran dvignila iz krošenj in sta prišleka prestrašeno obstala. Potem sta kar čakala, dokler ni prišla zraven.

»Živijo, Tonač, borovnice grem nabirat.« Nič bolj neumnega ne bi mogla izustiti, kajti vsi so vedeli, da na tem koncu ni borovnic.

Tonač je molčal in se nerodno prestopal. Liska je potrpežljivo čakala.

»A ti je bilo včeraj všeč pri nas?«

Pokimal je.

»Jaz sem veliko premišljevala o tem, kar si povedal na koncu. A bi bil ti kaj žalosten, če bi jaz umrla?«

Primaknila se je čisto k njemu in ga prijela za roke. Ni se umaknil. Požrl je slino in kimal. Sklonila se je k njegovemu ušesu in milo zažgolela navodilo za nadaljnje ravnanje:

Pa glih na žnabeljčke sem jo jest kuušnu ...

To je Liski zadostovalo. Pogledala je s ta belim, zakopala s sprednjimi nogami, dvignila rep in zbežljala, pa ne domov, navzgor proti hosti jo je ucvrta, žival nemarna.

Tonač je stal kot od strele zadet. Gledal je zdaj Luco, zdaj za Lisko, pa spet Luco. Potem se je odločil. Otresel se je Lucinih rok in se pognal za Lisko, kolikor so ga nesle uboge noge.

Luca je besno strmela za njim, stiskala je košaro k sebi, da je pokalo šibje. Potem se je urno zasukala proti domu, in ko je dosegla macesne, se je naslonila na najdebelejšega, pobrskala po svojem repertoarju, in na ves glas zapela:

*Kaj boš, kaj boš
za mano hoodu ...*

Pa Tonač je ni več slišal.

Kako se je zadeva končala? Eh, saj že slutite in tu ni kaj dodati: Liska je bila pač krava, ki res ni marala petja.

Tomaž Kosmač

Lenivec

Z litrom belega v vrečki sem pozvonil pri Lenivcu. Le redko hodim po svetu brez steklenice. Če človeka spremlja zvesta prijateljica, se počuti lepše in stokrat bolj varno. Odprla je njegova vedno naršena sestra. Ob vstopu sem nerodno brcnil v predpražnik in zavila je z očmi. Sklepala je, da sem nabit. Hotel sem ji povedati, da sem napravil komaj nekaj požirkov, a mi je ostro obrnila hrbet. Za njo je prilezel Lenivec in me potegnil v sobo.

Lenivec se je gibal počasi in bil za običajne ljudi gnil brezdelnež, ki se svaljka na žuljih družbe. Folku se je zdelo za malo, da pri skoraj štiridesetih nima še niti dneva delovne dobe. Skladno s pregovorom, da gliha vkup štriha, sva že dolga leta prijateljevala. Sedel sem in na mizo dal flašo. Tipa je krepko zamakalo. Po kamri je vlekel tace, kot bi imel na njih betonsko podlogo. Trudil se je čim manj zadevati ob pohištvo, saj z nenormalnim ropotom ni hotel priklicati domačih, pod katerimi je bival. V bistvu ni bil tako len, kakor so mu očitali. Pridno je gojil gandžo. V glavnem za prodajo. Sam je redko prižgal joint, ker ga je zanesel v premlevanje o smislu življenja. Jaz sem smisel že zdavnaj dojel in Lenivcu stalno tupil, da se je treba požvižgati na opazke, se čim manj sekirati in živeti po svoji vesti. Vedno je preslišal dobronamerne nasvete.

»Dva tedna že pijem,« je tegobno zamrmral, »in nikakor ne morem nehati. V mestu se me vsi izogibajo. Pravijo, da smrdim.«

Neobrit, razmršen in v zamazanih capah ni potreboval lažnive tolažbe. Kljub temu sem dejal:

»Zaudarjaš ne, nekoliko zanemarjen pač si. Takšna obdobja pridejo. Na zvezde se težko vpliva, ampak vseeno se jim da upreti.«

»Povrhu se tresem kot pes,« je predvidljivo prezrl namig na spremembo in z drhtečimi rokami prižgal cigareto. »Za sleherni odhod med ljudi moram rukniti vsaj deci gajsta. Šnops si prinesem iz trgovine, toda kaj, ko ga čez noč zmanjka. Zjutraj,« je povzel, »najprej zavijem na avtobusno postajo, ker samo tam še dobim na puf. Z živci sem čisto na koncu. Vsakič se bojim, da mi bodo prav tisti dan odrekli. Misliš, da sem alkoholik?«

»Seveda si,« sem ga očetovsko potrepljal.

S pohvalo mu nisem pregnal skrbi. Mučno je nadaljeval:

»Zadnjič se je obme spotaknila sestra. Vzrojil sem: ‚Kdo pa si ti, da mi boš delila levite? Ko te je fant zapustil, se nisi streznila tri tedne in se dala dol z vsakim, ki je prišel mimo.‘«

Če bi to vedel, bi mimo prišel tudi jaz. Sestra je bila navkljub sitnosti prikupna.

»Potem me je začela gnjaviti, naj se namesto kolažev raje oprimem čopiča. Dokler nisem unovčil par slik, je bilo zanjo moje ustvarjanje golo paradiranje. Pol cvenka od prodaje sem dal staršem, pol sem ga pognal po grlu. Moja umetnost je vsem kar naenkrat prirasla k srcu.«

Lenivec je s slik prešel na lepljenke. Te naj bi ga bolj izpolnjevale, vendar je bilo jasno, v katerem grmu tiči zajec. Kolaži so zahtevali manj truda od potrpežljivega nanašanja barv na platno.

Kakor koli že, spraznila sva bulo, preobrnila žepe in se z rjavimi kovanci podala po oštarijah. Vse bolj so samevale. Družbe med tednom praktično ni bilo najti in tudi čez vikend je postajalo podobno. Najina generacija se je poročila in z družinami po službi ždela pred televizijo, mladinci in mladinke so živeli nov čas. Žur se je zanje pričeval šele po deseti uri zvečer. Midva sva bila otroka socializma. Od malega vzgojena, da se preko dneva popiva in ponoči spi.

V eni od gostiln je presenetljivo grulila množica gimnazijcev in gimnazijk. Povabili so naju medse. Najstniška zasedba je Lenivca zaradi bohemstva občudovala in bila ponosna, da lahko žuli pijačo zraven njega. Jaz sem bil privesek in sem se počutil kot Kosmačev Tantadruj. Nemo sem spremljal prikrito pubertetniško spogledovanje. Lenivec je flirtanje spodbujal in sem ter tja bežno pogladil kakšno bejbo po zorečih prsih ali napetih stegnih. Vsi so se smehljali. Če bi šel predaleč z otipavanjem, prestopil nevidno, toda jasno začrtano mejo, bi se igra nemudoma končala. Dokler je samo nakazoval slast, sva bila dobrodošla za sproščanje zavor.

Nov kozarec se ni in ni hotel nakazati. Naveličal sem se čakanja, stopil za šank, lopnil dva deci in naročil liter za s sabo.

»Kdo bo plačal?« je zanimalo natararico.

Namignil sem na živahno mladino in zavil k pisoarjem. Ko sem se vrnil, je Lenivec kinkal na stolu. Iz kotičkov ust mu je curljala slina. Podmladek ga je zapustil. Odšel je v lajf. Spravil sem ga na trhle noge in odvlekel skozi vrata. Natararica je zavpila:

»Je že v redu glede računa. Samo speljita se.«

Džin-toniki in rum-kole so bili prijetnejše stranke od naju. Z dremavim vinom se premalo zasluži.

Med potjo je Lenivec klecal. Podpiral sem ga, kolikor sem mogel, a je padal po tleh in od-sotno grgal:

»Saj zmorem sam.«

Z mislijo na prenočišče sem ga vseeno vztrajno pobiral. Moje stanovanje je bilo predaleč, da bi ga dosegel. Bolj kakor na Lenivca, vajenega udarnin, sem pazil na flašo. Lahko bi se razbila. Uspešno sem ga privlekel do bajte, ampak preden se je zrušil v posteljo, je nenavadno razločno zabrundal:

»Zmorem. Pusti me samega.«

Poletje tuzemskega bivanja se mu je prevešalo v jesen. Za grenko spoznanje je, kakor jaz nekoč, rabil čas in mir. Vzel sem boco ter se namenil v park.

»Kam hitiš?« me je na vratih zaustavila njegova sestra.

Pijana. S kombineže ji je kao zdrsnila naramnica in veselo sem ugotovil, da še ni prebolela fanta.

»Nikamor,« sem odvrnil in odšel za njo. »Prav nikamor.«

Tončka Stanonik

Žirovci so zapisali

V niz kulturnih dogodkov, ki so se proti koncu leta 2015 zvrstili v Žireh, sodi tudi otvoritev knjižne razstave *Žirovci so zapisali*, posvečene 60-letnici delovanja DPD Svoboda Žiri. Navdih zanj so Žirovci dobili ob podobnem dogodku pred desetimi leti, ko so predstavili žirovske slikarje. Za uresničitev tokratne so bili najbolj zaslužni člani ožjega pripravljalnega odbora Barbara Peternel, Ana Tušek in Rok Klemenčič. Z zahtevno nalogo so se obrnili na bralce *Žirovskih stopinj* in jih prosili za sodelovanje pri iskanju tistih Žirovcev oziroma v Žireh bivajočih, ki bi s svojimi knjižnimi deli, izdanimi v letih 1990–2015, sodili na to razstavo, vir podatkov in gradiva pa je bila poleg posameznikov predvsem žirovska krajevna knjižnica. K sproščenemu gibanju med posameznimi razstavljavci je pripomogla tudi postavitvev razstave, saj je skoraj vsak razstavljavec imel svojo mizo z »osebno izkaznico«, kartico, ki je vsebovala njegove najosnovnejše biografske podatke, ob notranjih stenah galerijskih prostorov pa so bili predstavljeni zborniki in časopisi, izhajajoči v teh letih na Žirovskem. Tej horizontali se je odlično podala stenska vertikalna grafična podoba, ki je predstavljene knjige dopolnjevala s fotografijami rokopisov v velikih povečavah. Za grafično podobo razstave je bila zaslužna Tanja Mlinar.

Kot ena od nosilk priznanja Občine Žiri za leto 2015 sem bila povabljena, da bi otvoritev razstave pospremila z nekaj sporočili, namenjenimi žirovski knjigi. Ko sem stopila pred obiskovalce, ki so s svojo navzočnostjo nenadoma zožili sicer prostorno avlo Zadružnega doma, me je obšla bojazen, da besede, ki sem jih sestavila zgolj na podlagi začasnega seznama o udeležencih razstave, ne bodo zajele bistva, da bodo morda preveč visokoleteče. Potem pa se je pokazalo, da tisto, kar sem predvidela vnaprej, velja bolj, kot sem si mislila.

Kljub nekaterim omejitvam pri sestavljanju seznama uvrščencev (razen nekaj izjem so bili predstavljeni samo avtorji, ki so se za omenjeno obdobje lahko izkazali s samostojnimi knjižnimi izdajami) je ta žirovski »knjižni sejem« (začenjal se je v trenutku, ko se je v Ljubljani zapiral vseslovenski) predstavil kar 52¹ posameznikov, ki so s skupinskim avtorjem (zborniki, revije, časopisi) prispevali 234 knjižnih enot. Razkošno pahljačo ustvarjalcev, tistih, ki so bili v Žireh doma ali še vedno tu živijo (so živel), pa tudi takih, ki so se sem preselili, tu ustvarjajo in bogatijo kulturni prostor,² sestavljajo akademsko izobraženi filozofi, sociologi in politologi, pravniki, pedagogi z vseh stopenj izobraževanja, umetnostni zgodovinarji in arhitekti, jezikoslovci, literarni zgodovinarji, teologi, duhovniki, diplomirani ekonomisti, strokovnjaki s področja tehniških in naravoslovnih znanosti, medicine, športa in turizma, novinarji in publicisti, pesniki, pisatelji in taki, ki jih je ob vsakdanjem služenju kruha beseda tako zelo zasvojila, da so si vzeli čas tudi za zapisovanje in dokumentiranje. V nekem drugem času in nekem drugem okolju bi morda njihovo pričevanje ostalo shranjeno med dneviškimi, kroniškimi rokopisi, v obliki torej, kot so bila zapisana mnoga pričevanja, ki jih zdaj po zaslugi skrbnih potomcev lahko prebiramo tudi v tiskani obliki. In tako raznovrstna je tudi predstavljena literatura: od znanstvenih monografij in razprav z najrazličnejših strokovnih področij, slovaropisja do turističnih in športnih priročnikov, domoznanskih pričevanj in dokumentarne proze, leposlovnih del (proza, poezija, mladinska književnost), rodovnih in družinskih, generacijskih, osebnih albumov (Lukatovi, Sopoški; *Ciciban postane Abraham, Po srcu še naprej mladi, Žirovski enkratnik*). Zelo dragoceno je tudi knjižno gradivo, ki je bilo umeščeno ob notranjo steno galerijske dvorane. Tu smo našli zbornike, glasila, časopise žirovskih podjetij (*Življenje-delo, Pol stoletja Alpine, Alpina Žiri 1959–2009, Kladivar, e.etiketa, MSora, Mercator Sora*), osnovne in klekljarske šole (*Tako smo se zdravili, 40 let ŠŠD Tabor, Prehrana, Sledi 2007, Šport včeraj, danes jutri, Čevljarstvo v Žireh, Knjiga nas briga, 30 let VVE pri OŠ Žiri, Iskrice; 90 let čipkarske šole v Žireh, 100 let čipkarske šole v Žireh*), kulturnih, športnih društev (*Žirovski občasnik; Bele stezice, Evropa v čipki; Naši spomini, Sledi, Oj mi smo pa tam na Žirovskem doma*) in drugih skupnosti (*Breznica, Tabor, Selo; Otroška neodraslost Žirovcev, Odsev generacij; V zavetju Lintverna, Milavčeve orgle*).

Res natančno sliko razstave bi lahko dali samo s celotnim popisom in dokumentiranjem predstavljenega gradiva, vendar ta zapis temu ni namenjen. Zaradi nekaj statistike in poskusa analize tega projekta pa se mi zdi vendarle prav, da vsaj poimensko in po abecedi razvrščeno predstavimo vseh 52 avtorjev:

Franci Alič, dr. Maja Bogataj Jančič, Ljudmila Bokal, Petra Čelik, dr. Alojz Demšar, dr. Franci Demšar, Marija Demšar, Viktorijan Demšar (častni vitez malteškega reda), Breda Marina Dolenc, Ivanka Erznožnik, Marija Gantar, dr. Lojze Gostiša, dr. Spomenka Hribar, Franci Jan, Pavel Jelovčan, Breda Karner, Franc Kopač, Vlasto Kopač, dr. Petra Leben Seljak, Petra Logar, roj. Likar, Paul F. Majnik, Stanko Merlak, Milena Miklavčič, dr. Anton Mlinar, dr. Zdravko

1 Svojemu rojstnemu kraju vdan je bil tudi v Avstraliji živeči Žirovec Janko Majnik (Stara vas, 7. 3. 1918 – Cooma, 12. 2. 2000). *Žirovski občasnik* je 1997 v celoti objavil njegov *Podmorničarjev dnevnik* (str. 96–144), že leto pred tem pa je v Avstraliji izšel v angleškem prevodu v samostojni knjigi (John de Majnik, *Diary of a submariner. The first hand story of the daring escape of a Yugoslav submarine and her crew from the Germans during World War II*). – Urednik ŽO je ob neki priložnosti opozoril tudi na premislek, ali ne bi v območje »Žirovci so zapisali« sodil še naslov »O Žirovcih so zapisali«. Potem bi se med 52 avtorjev uvrstila še vsaj slikarja Tomaž Kržišnik in Maksim Sedej. In pogosto so knjige »napisane« tudi z risbo, ilustracijo. Tudi v tem primeru bi se seznam uvrščenih nekoliko povečal.

2 Če bi uvrstili tudi tiste avtorje, ki niso Žirovci, a so tu dalj časa živeli, potem bi se med razstavljalci znašlo še katero ime, med drugim pisatelj Vladimir Kavčič, po očetu Žirovec, prvi razred osnovne šole je namreč obiskoval v Žireh in se tudi sicer imel za Žirovca (*Prihodnost, ki je ni bilo*, 2005), dolgoletna učiteljica v osnovni šoli Nežka Mlakar (*Nemirne strune*, 2000; *Znamke pripovedujejo*, 2009), župnik pri Svetih Treh Kraljih Stanko Kapš (*V imenu ljudstva*, 2003).

Mlinar, Miha Naglič, Matevž Pečelin, Ivan Pečnik, Jože Peternejl Mausear, Valentin Pivk, Jasna Plesec Levačič, Marija Podobnik, roj. Zajec, Andrej Praznik, dr. Branko Reisp, Izidor Rejc, Ivan Reven, Ciril Stanonik, Janez Stanonik, drr. Marija Stanonik, Tončka Stanonik, Franc Stanovnik, Franc Temelj, Olga Vončina, Irena Zavodnik Tratnik, dr. Amalija Žakelj, Anton Žakelj, Irena Žakelj, Janez Žakelj, Peter Žakelj, dr. Stanko Žakelj, mag. Viktor Žakelj (1943), dr. Tjaša Žakelj.

Iz predstavljenega gradiva je mogoče razbrati, da ima kar 13 avtorjev naslov doktor znanosti³ in da je ta skoraj enakovredno razporejen med moški in ženski spol (Marija Stanonik dvojna doktorica), tudi dva akademska naslova ne izključujeta nobenega od spolov; 20 avtorjev je z visoko izobrazbo (15 avtorjev in pet avtoric), preostali imajo srednješolsko ali poklicno izobrazbo. A če se še enkrat vrnemo k spolu: med vsemi avtorji še vedno prevladujejo moški, teh je 31, a tudi ženske ustvarjalke se jim pogumno približujejo. Že po zastopanosti posameznih strok in znanosti pa je mogoče ugotoviti, da med knjigami ne prevladuje leposlovje, kot bi morda pričakovali; slednje daje nekaj prednosti mladinskemu pisanju pred pesniškimi zbirkami in preostalo leposlovno in stvarno literaturo.

Bogastvo razstave *Žirovci so zapisali* lahko razumemo ne zgolj kot poosamosvojitveni razcvet kulturne dejavnosti, kot koristno izrabo sedanjih tehnoloških možnosti, delovanje posameznikov, ki so se z bogatimi izkušnjami vrnili v rodni kraj in tam nadaljujejo svoje poslanstvo, ne zgolj kot izraz naklonjenosti posameznih ustanov, podjetij v vlogi izdajateljev in založnikov (Žirovski občasnik, Muzejsko društvo, Kladivar, Etiketa, Osnovna šola, občina). Je več, veliko več. Temelji so bili postavljeni že davno, in sicer s tistimi zanesenjaki, ki so sestavljali družinske, društvene, krajevne kronike, kot s tistimi, ki so knjige kupovali ali samo hranili in se zavedali pomena zapisane besede za ohranjanje kulturne dediščine. Upati je, da omenjeni prikaz ne bo ostal le v posameznih zapisih in poročilih, kot je tale, da bo v celoti prikazan tudi v tiskani ali digitalizirani obliki.

A naj se za konec še enkrat povrnem k razstavi. Njenim postavljalcem je s trdnimi kriteriji uspelo v tridimenzionalno obliko spraviti tisto, kar navadno ostane zgolj kot bibliografski zapis, in knjigo postaviti pred potencialne bralce in tudi kupce. Bodisi da se je tega zavedalo ali ne, se je s tem navezalo na verigo žirovske bibliografije, ki jo je v drugem letniku ŽO (1980/1981) začel Miha Naglič. V tedaj še ciklostilni izdaji ŽO je zbral *Žirovsko krajevno bibliografijo* (str. 35–66: »na hitro skupaj spravljena /.../ nepopolna tako vsebinsko kot strokovno«), tudi z namenom, da bi razbili »razširjeno mnenje, da je o Žireh malo napisanega in da tudi Žirovci malo pišejo« (str. 35). Bibliografijo je razdelil na več razdelkov in prav za primerjavo s tokratno razstavo podatek, da v prvem podpoglavju razdelka Knjige (»povsem žirovske knjige«) domuje ena sama – *Alpina. 30 let tovarne obutve Žiri* (1977). Vsako veliko delo pa navadno zapusti za seboj tudi že nove načrte. Nagličev iz omenjene bibliografije je bil tak:

Za naprej je stvar taka: v vsaki številki Žirovskega občasnika naj bi bila stalna bibliografska rubrika. Zajela bi vse, kar se je o Žireh napisalo od izida zadnje številke in tisto, kar je ostalo še nezajetega iz prejšnjih časov. Tako bi lahko sestavili dokaj popolno žirovsko krajevno bibliografijo za Žirovski zbornik – če mu bo kdaj dano iziti. (stran 35)

Verjamem, da bi se z njegovim načrtom strinjali tudi vsi odgovorni pri postavitvi razstave *Žirovci so zapisali*. Dela za žirovske kulturne ustvarjalce, bodoče diplomante humanističnih smeri, raziskovalce, profesionalne in ljubiteljske zbiralce knjig še dolgo ne bo zmanjkalo.

³ Če bi bili kriteriji nekoliko razširjeni in bi dopuščali tudi uvrstitev posameznikov, ki sicer nimajo samostojnih publikacij, zato pa njihovi znanstveni in strokovni prispevki v ničemer ne zaostajajo za mnogimi predstavljenimi, bi med doktorji znanosti našli še katerega od Žirovcev: Marjan in Anton Gantar, Tadeja Primožič, pri Svetih Treh Kraljih doma Janko Žust.

Avtorji tega zvezka

ANDREJ BOLČINA, višji policijski inšpektor v pokoju, v letih 1952–1965 je bil komandir Milice v Žireh, doma z Otlice, živi v Ljubljani

STANE KOSMAČ, akademski slikar, učitelj na Osnovni šoli Žiri v pokoju, živi v Žireh

TOMAŽ KOSMAČ, pisatelj, živi in ustvarja na relaciji Idrija–Godovič

Mag. TONE KOŠIR, zdravnik in domoznanec, živi v Škofji Loki

Dr. PETRA LEBEN SELJAK, fizična antropologinja, doma iz Škofje Loke, živi v Žireh

HELENA MAČEK, psevdonim, po rodu Žirovka, ki želi ostati neznana, pravo ime znano uredniku

FRANCE MALEŠIČ, zdravnik, alpinist, gorski reševalec in planinski publicist, živi v Kamniku

TANJA MLINAR, oblikovalka in fotografinja, zaposlena v družbi Etiketa Tiskarna, predsednica Klekljarskega društva Cvetke Žiri, živi v Žireh

VANJO MOLE, upokojenec, živi v Žireh

MIHA NAGLIČ, urednik, publicist in kulturni delavec, živi v Žirovnici, južno od Žirov

NEJKO PODOBNIK, urednik in novinar v pokoju, nagrajenec Društva novinarjev Slovenije (Consortium veritatis – Bratstvo resnice, 1999), živi v Žireh

IZTOK SITAR, risar in teoretik stripa, živi in ustvarja v Poljanah nad Škofjo Loko

TONČKA STANONIK, profesorica slovenščine, pisateljica, doma iz Žirov (Nova vas), živi v Ljubljani

Kazalo ŽO 46

UVODNIK

- 5 Miha Naglič: To pot v znamenju Alpine

INTERVJU: TONČKA STANONIK (1949), UREDNICA IN PISATELJICA

- 8 Miha Naglič: Žirovka, ki je klekljanje na Žirovskem umestila v slovensko književnost
41 Tončka Stanonik: Ena njihova, ena zgodovinska
45 Tončka Stanonik: Klekljarica desetnica

NA ŽIROVSKEM NEKOČ – RAZISKAVE IN SPOMINI

- 48 Tone Košir: Kaj je dalo Žirem ime
53 Idrčeni sa bli u nedile u Žerih (prepis France Malešič)
54 Idrijčani so bili v nedeljo v Žireh (»prevod« v knjižni jezik Tončka Stanonik)
56 Andrej Bolčina: Ko sem bil komandir milice v Žireh
77 Andrej Bolčina: Cvetke iz Žirov
82 Nejko Podobnik: Sto let Nežke Vehar

LOV IN LOVCI NA ŽIROVSKEM

- 85 Vanjo Mole: Lov na Žirovskem, nekoč in danes
92 Petra Leben Seljak: Še o zgodovini lovstva na Žirovskem

LIKOVNA PRILOGA: IZTOK SITAR IN TANJA MLINAR

- 105 Stane Kosmač: Iztok Sitar, risar stripov, ilustrator in karikaturist
106 Iztok Sitar: Tržačanka
115 Stane Kosmač: Fotografije Tanje Mlinar

ESEJI – PREMIŠLJEVANJE O ŽIROVSKIH REČEH

- 121 Miha Naglič: Poljudnost zgodovine po žirovsko

ZGODBI IN OCENA

- 132 Helena Maček: O kravi, ki ni marala petja
135 Tomaž Kosmač: Lenivec
137 Tončka Stanonik: Žirovci so zapisali

France Ivanšek: Čipkarski festival Žiri

ŽIROVSKI OBČASNIK (1980–)

Zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem, letnik XXXVII (2016), zvezek 38, številka 46

Ustanoviteljja

DPD Svoboda Žiri (Literarna sekcija) in Muzejsko društvo Žiri

Zbornik izhaja občasno, najmanj enkrat letno, ob stalni denarni podpori Občine Žiri in nekaterih podjetij.

Glavni in stalni pokrovitelji

Občina Žiri, Etiketa tiskarna, d. d.; Poclain Hydraulics, d. o. o.; M Sora, d. d. – vse v Žireh

Predsednik uredniškega sveta: akademik dr. Zdravko Mlinar

Uredniški odbor: dr. Alojz Demšar, Stane Kosmač, dr. Petra Leben Seljak, Miha Naglič, Nace Naglič, Tončka Stanonik, Franc Temelj

Glavni in odgovorni urednik: Miha Naglič

Pomočnica glavnega urednika: dr. Petra Leben Seljak

Oblikovalec: Stane Kosmač

Lektorica: Tončka Stanonik

Stalni sodelavci – uredniški svet

Milka Bokal, Metka Debeljak, Tone Eniko, Ajda Erznožnik, dr. Lojze Gostiša, dr. Spomenka Hribar, Vladka Jan, Janez Jereb, Joži Kacin, Tomaž Kosmač, dr. Franc Križnar, Tomaž Kržišnik, Helena Maček, mag. Matjaž Mazzini, Milena Miklavčič, Andrej Mlakar, Anton Mlakar, Barbara Mlakar, Polona Mlakar Baldasin, dr. Anton Mlinar, Stanko Mlinar, dr. Zdravko Mlinar, Peter Naglič, Nejko Podobnik, Beta Poljanšek Koman, Lojze Potočnik, dr. Tadeja Primožič, Janez Ramoveš, Izidor Rejc, Ivan Reven, ddr. Marija Stanonik, Maja Vehar, Olga Vončina, Alfonz Zajec, Helena Zorjan, Anton Žakelj, mag. Viktor Žakelj

Nekdanji sodelavci

Karel Bernik (1912–1993), Marijan Dolenc (1930–1981), Rado Jan (1925–2008), Vladimir Kavčič (1932–2014), Franc Kopač (1953–2008), Vlasto Kopač (1913–2006), Janko Majnik (1918–2000), mag. Branko Mlinar (1923–2010), Matevž Pečelin (1948–2008), Jože Peternelj Mausar (1927–2013), Konrad Peternelj Slovenec (1936–2000), Slobodan Poljanšek (1944–2003), dr. Ivan Sedej (1934–1997), Vladimir Simončič Vlastja (1911–2000), Anton Žakelj (1907–2006)

Naslov uredništva

Žirovski občasnik, SI - 4226 Žiri, p. p. 51

E-pošta: miha.naglic@siol.net

Naslov pooblaščenega izdajatelja in založnika

Pegaz International d. o. o. Ljubljana, Aljaževa ulica 10, 1000 Ljubljana

E-pošta: pegaz.int@siol.net

Cena tega kompleta: 29 EUR

Naklada: 500 izvodov

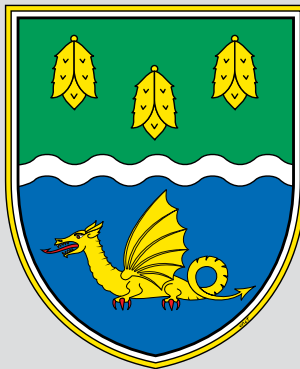
Elektronski prelom: Pegaz CDT d. o. o., Ljubljana

Tisk: Studio Print d. o. o., Ljubljana

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami. Redakcija tega zvezka končana oktobra 2016.

ISSN 0351-5966

Žirovski občasnik je več kot časnik – je cela knjiga!

OBČINA ŽIRI

Loška cesta 1, 4226 Žiri

Tel. 04 50 50 700, faks: 04 51 05 444,

e-pošta: obcina.ziri@ziri.si, spletna stran: www.ziri.si

Osnovni podatki o občini:

površina 49 km², 5096 občanov, 2519 moških in 2577 ženske,
18 naselij (mesto Žiri in 17 vasi), 47 ulic, okoli 1400 hišnih števil,
v njih okoli 1700 gospodinjstev

Občinski praznik

25. junij

Župan

mag. JANEZ ŽAKELJ

Občinski svetniki

VILJEM ERŽEN, IDA FILIPIČ PEČELIN, MATEJ GREGUROVIČ,
MIJA JENKO MRAK, BRANKO JESENOVEC, ANGELA JEZERŠEK,
MAJA JUSTIN JERMAN, DRAGO KRAMPERŠEK, dr. PETRA LEBEN SELJAK,
BORIS NOVAK, MARTIN OBLAK, MATJAŽ OBLAK, SAŠO PEČELIN,
PRIMOŽ TAVČAR, MATEJA VELKAVRH

Občinska uprava

Šteje 13 zaposlenih, od tega 4 v okviru režijskega obrata, ki izvaja gospodarske
javne službe vodooskrbe, zbiranja in čiščenja odpadnih voda ter ravnanja
z odpadki, samostojno pa izvajamo tudi pokopališko službo.

Direktor občinske uprave

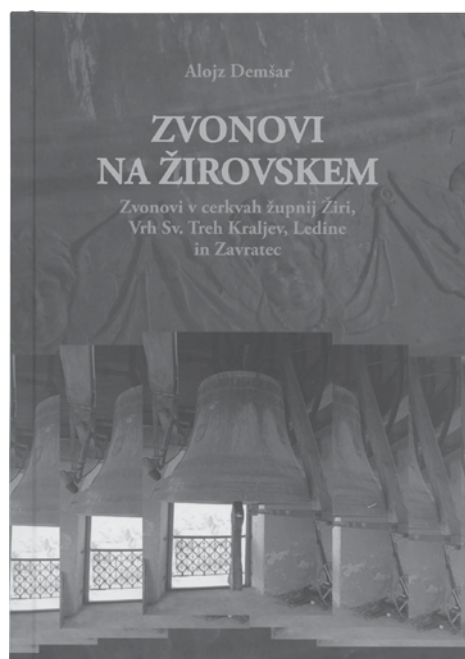
MATIJA PODOBNIK

Alojz Demšar
Zvonovi na Žirovskem

Pegaz International, Ljubljana, 2016,
164 strani

www.muzej-ziri.si
www.pegaz-int.si

21 EUR

Izšla je nova knjiga
našega sodelavca
Antona Mlakarja,
dobite jo pri avtorju.

Anton Mlakar, Prvomajska 8, 4226 Žiri
Telefon: 041 834 495, 04 5191 923
E-pošta: anton.mlakar@siol.com

France Ivanšek, Čipkarski festival Žiri, plakat, 1952

NAJBOLJŠE RAZMERJE MED KAKOVOSTJO IN CENO*

*Več na www.spar.si

SPAR

INTERSPAR

Kulturno središče Stare Žiri središče varovanja kulturne dediščine na Žirovskem

Nahaja se prav na stičišču treh slovenskih pokrajin, ob križišču Loške, Logaške in Idrijske ceste. Sestavljajo ga Stara šola, v kateri domujeta Muzej Žiri in Krajevna knjižnica Žiri, okolica je urejena kot prireditveni prostor in vsebuje tudi tloris in portal podrte Štalarjeve hiše, »instalacijo« bunkerja Rupnikove linije, nekdanje vaško perišče ob Studencu in prezbiterij stare župnijske cerkev z opuščnim pokopališčem.

Muzej Žiri

V njem so na ogled štiri stalne muzejske razstave:

- Pozdravljeni ljubitelji utrdb! (2007), o dediščini rapalske meje.
- Žirovski slikarji (2009), izbrana dela najvidnejših likovnih umetnikov med Žirovci.
- Žirovsko čevljarstvo (2010–2012) – razstava ima dva dela, prvi prikazuje obdobje do 2. svetovne vojne, drugi obdobje Alpine.
- Žiri in Žirovci skozi čas (2012), temeljna razstava, 16 »postaj« ob poti skozi žirovsko zgodovino.

Odprto ob nedeljah popoldne (15–18h) in po najavi oziroma dogovoru.

Naslov: Muzej Žiri – Muzejsko društvo Žiri, Tabor 2, 4226 Žiri, <http://www.muzej-ziri.si>

Muzejski vodič: rok.z.klemencic@gmail.com / 031 532798

HIDRAVLICNE NAPRAVE

Obdelovalni stroj

Hidromehanska oprema

Ladijski vitel

Si ne upate
iz avta?
Kar brez skrbi.

Novе ugodnosti
v akciji SPROSTI ČAS.

Zavarovalnica Triglav

Vse bo v redu.

triglav

www.triglav.si

Restavracija

Organizacija poroke v kulturnem centru Žiri (muzej)
Obletnice in ostali slavnostni dogodki

Sklednik d.o.o., Strojarska ulica 16, 4226 Žiri

T: 0599 68 336 / F: 0599 68 338 / M: 041 375 370
restavracija@sklednik.si / sklednik@sklednik.si
www.sklednik.si

Digitalni panoji občutljivi na dotik (58" touch screen)

(nakup ali najem)

Pegaz International d.o.o. Ljubljana
Aljaževa 10, 1000 Ljubljana
e-predal: pegaz.prodaja@siol.net
Tel.: 01 5140700

Akcijska ponudba
do konca leta.

USB predvajalnik

HDMI 2.0

eleganten design

natve 2160 x 3840

58"

touch

LESKO
okna - vrata Žiri

LESKO 78 & 92

steklo Ug = 0,7 do 0,5 W/m²K

LESKO ALU FLAT

steklo Ug = 0,5 W/m²K

**LESENA IN ALU/LES OKNA
VHODNA VRATA ZA HIŠE**

LESKO Žiri d.o.o., Pot v Skale 10, 4226 Žiri
04 510 50 50 • www.lesko.si • info@lesko.si

Pozdravljamo
drzne načrte.
Tudi vaše!

Pri Gorenjski banki vam zato zagotovimo **ugoden stanovanjski kredit**, skupaj z Zavarovalnico Triglav pa tudi **najprimernejše življenjsko zavarovanje**.

Poletite na www.gbkr.si in preverite ponudbo.

Ponosna partnerja Nordijskega centra Planica

Gorenjska **Banka**

 triglav

PLANICA
NORDIJSKI CENTER

FARMACIJA, KEMIČNA INDUSTRIJA

Večslojne etikete, varnostne etikete, etikete z vloženo zloženko, etikete z brajlovo pisavo ...

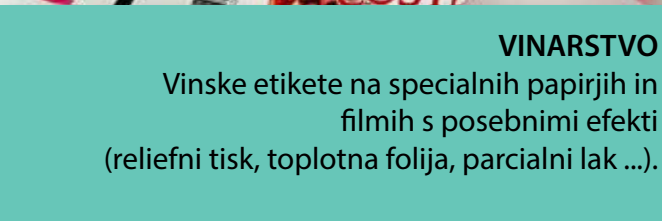
PREHRAMBENA INDUSTRIJA

Samolepilne etikete, termo etikete za dotisk, fleksibilna folija ...

INDUSTRIJA PIJAČ

Ovojne etikete, samolepilne etikete ...

VINARSTVO

Vinske etikete na specialnih papirjih in filmih s posebnimi efekti (reliefni tisk, toplotna folija, parcialni lak ...).

AVTOMOBILSKA INDUSTRIJA

Samolepilne, termolepilne etikete, vživne etikete (airbag) ...

TEKSTILNA INDUSTRIJA

Vživne etikete (označevalne, reklamne, deklaracije), transferji, kartonske in obesne etikete ...

ŠPORT IN MODA

Tisk števil in sponzorjev za športne drese, transferji za športna in modna oblačila ter opremo ...

PROMOCIJA IN ARANŽERSTVO
Digitalni tisk, tiskovine z variabilo, okrasni, ovratni in tekstilni trakovi z logotipi, papirne in kartonske embalaže ...

M SORA

Imejte svoj pogled

**Gabriela
Soukalová**

2015/16 Svetovni pokal
Dobitnica kristalnega globusa

PRVA IZBIRA ZMAGOVALCEV

**ESK
2.0**

ELITE
SKATE

www.alpinasports.com

